



.

—

მეცნიერებათა აკადემია

**საფრანგეთის დიდი რევოლუციის
ატრარული კანონმდებლობის შესწავლა
საქართველოში**

თბილისი 2006

წინამდებარე ნაშრომში, პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში კომპლექსურად არიყ განხილული საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემა - აგრარული კანონმდებლობის გაშუქება საქართველოში.

განკუთვნილია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიით დაინტერესებული ფართო მკითხველისა და სტუდენტებისათვის.

რედაქტორი კ ანთაძე

რეცენზენტები ნ მამუკელაშვილი, გ. ქვიციანი

სარჩევი

შესავალი	5
პარი I	საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლის სათავეებთან	
თავი I	— ქართველი სამოციანელები და აგრარული საკითხი საფრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ	9
თავი II	— საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის გაშუქება საქართველოში 1905 1907 წლებში	16
თავი III	— საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესწავლა დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში	31
პარი II	— საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მეცნიერული შესწავლის მესაძირკვლევები	
თავი I	— XX საუკუნის ძნელბედობა საქართველოში ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია	39
თავი II	— გრ ნათაძის შრომები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე	44
თავი III	— ალ ნაშორაძის შრომები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ საკითხზე	63
პარი III	— საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა ალ ნაშორაძის მონაწილეობის მიერ	
შესავალი	121
თავი I	— გ კილურაძის მოხსენება რევოლუციის წინ საკლესო მინათმფლობელობაზე	122
თავი II	— რ სიკინჭალაშვილის ნაშრომი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე	129
თავი III	— მირიან ეფრემიძე დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის შესახებ	141
დასკვნა	173

2

შენაშნალი

თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის მიმღე ვოეელის თქმით, „საფრანგეთის რევოლუცია არის მნვევე საკითხი, რომლის გარშემოც საფრანგეთში არასდროს არ ყოფილა სახალხო შეთანხმება“ გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ სოპული აღნიშნავდა „ვენებათაღელევა, რომელიც ზობოქრობდა შორეულ XVIII საუკუნის მიწურულს, კვლავ რჩება თანამედროვე სამყაროს ცენტრში სოციალური და პოლიტიკური მიმდინარეობების გზაჯვარედინზე, რომელმაც გააყო ადამიანები და განაგრძობს მათ გაყოფას“ ეს ადვილი გასაგებიცაა თანამედროვე პოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ ჰეილის თქმით, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ირგვლივ ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მრავალი საინტერესო, ხშირად ურთიერთსაპირისპირო, ურთიერთგამომრიცხავი თვალსაზრისი საქმე იქამდეც კი მივიდა, რომ საფრანგეთის რევოლუცია გამოაცხადეს ლეგენდად, მითად, რომლის მიხედვითაც, არავითარი საფრანგეთის რევოლუცია არ მომხდარა, უბრალოდ, ერთმანეთს დაემთხვა რამდენიმე კრიზისი ატლანტიის ოკეანის ორივე ნაპირზე და სხვა არაფერი

თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსის პიერ შონიუს თქმით, „ეს ათი წელი ყველაზე უფრო საშინელი იყო საფრანგეთის ისტორიაში“ ცხადია, აქ იგულისხმება 1789-1799 წლები, რომლის განმავლობაში გრძელდებოდა საფრანგეთის დიდი რევოლუცია

თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსების ფრანსუა ფიურეს და დენი რომეს თანახმად საფრანგეთის დიდი რევოლუცია იყო „დამუხრუჭება, სწორი გზიდან გადახვევა“ ანატი ბარუელი კიდევ უფრო შორს მიდის და ირწმუნება, რომ თითქმის საფრანგეთის დიდი რევოლუცია იყო „მისსთა შეთქმულების შედეგი“ „რევოლუცია უსახილრესი და უსასტიკესი მომენტის იყო ფრანგი ერის ცხოვრებაში მან ბურჟუაზიის სასარგებლოდ მრავალი ადამიანის სიცოცხლე შეინირა, მრავალი დიდებული მოღვაწე გათვალა ფეხ-

ქვეშ არავითარი დადებითი არც საფრანგეთის რევოლუციის და არც სხვას არ მოჰყოლია”

არსებობს სრულიად საპირისპირო მოსაზრებები ფრანგი ისტორიკოსის ჟულ მიშლეს აზრით, „საფრანგეთი ორჯერ იქნა გადარჩენილი ერთხელ ვანა დ'არკის მიერ, ხოლო მეორეჯერ საფრანგეთის რევოლუციის მიერ”

გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი, ლიბერალური ისტორიოგრაფიის თავკაცი, ალფონს ოლარი საფრანგეთის დიდი რევოლუციისა და რესპუბლიკის მხურვალე მომხრეა იგი საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე დადებითი აზრისაა და მისი საყვარელი გმირია ჟორჟ ჟაკ დანტონი

ალბერ მათიეზი მიესალმება საფრანგეთის დიდ რევოლუციას და განსაკუთრებულ პატივს მიაგებს მაქსიმოლიან რობესპიერს, ხოლო დანტონის სახელს აუვაად მოიხსენიებს

ფრანგი ისტორიკოსის ჟან ჟურესის თქმით, „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია იყო პროგრესის ბარბაროსული ფორმა”

„საფრანგეთის რევოლუციამ შეცვალა არა მხოლოდ პოლიტიკური ხელისუფლება არამედ ფრანგი ხალხის მთელი ცხოვრება მან შეცვალა თვითნებობა კანონებით, პრივილეგიები – თანასწორობით” ნერდა XIX საუკუნის დასაწყისში ფრანგი ისტორიკოსი ფრანსუა მინიე

რევოლუციის მომხრეებსა და მონინააღმდეგეებს შორის კონსენსუსის მიღწევა შეუძლებელია და ალბათ არცაა საჭირო საფრანგეთის დიდი რევოლუციის თანაშემდროვე ისტორიოგრაფია არის უაღრესად მრავალფეროვანი, რთული და მრავალნაზნაგოვანი საკითხისადმი ასეთი მიდგომა ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ ქაოსსა და დაბნეულობაზე კი არ მეტყველებს, როგორც ამას სულ ცოტა ხნის წინათ საბჭოთა ისტორიოგრაფია ამტკიცებდა, არამედ მასში, უპირველეს ყოვლისა, ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ ფეხმოკიდებული პლურალიზმის, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალკრიტიკული მიდგომის ანარქული უნდა დაეინახოთ

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გარშემო დავა ცხადია, არ გასრულდება რას იზამთ, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა”

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიაში ყურადღებას იპყრობს რევოლუციის აგრარული საკითხი, საფრანგეთის პირველი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა ამ აქტუალური თემისადმი ქართული საზოგადოების ყურადღება სავსებით ბუნებრივი უნდა იყოს

ვფიქრობთ, შემთხვევითი სულაც არაა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის კონკრეტული თემატიკიდან ქართული საზოგადოების ყველაზე დიდი ინტერესი აგრარულმა საკითხმა გამოიწვია ამ პრობლემის აქტუალობა, პირველ ყოვლისა, იმით იყო მოტივირებული, რომ ქართული საზოგადოება ეძებდა თავის სამშობლოში აგრარული საკითხის გადაჭრის სასურველ გზას და ამ კითხვაზე სწორი პასუხის ძიების დროს ყურადღებას მიაპყრობდა წარსულს, ისტორიას ასე აღმოჩნდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემა მათი თვალთახედვის ორბიტაში ამ დანეტერესებას კიდევ უფრო მეტი სტიმული მისცა „რუსულმა სკოლამ“ (გასათვალისწინებელია, რომ ქართველი მეცნიერები პროფ გრ ნათაძე იყო ცნობილი რუსი ისტორიკოსის პროფესორ ივანე ლუზიცკის, რომელიც ამ საკითხის ერთ ერთ კომპეტენტურ მკვლევარად იყო მიჩნეული თვით საფრანგეთში, მონაფე ხოლო კიევის უნივერსიტეტში ალ ნამორადის მასწავლებელი იყო საფრანგეთის XVIII საუკუნის ისტორიის „ძველი რეჟიმის“ ერთ-ერთი საუკეთესო სპეციალისტი პროფ პავლე არდაშევი)

საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესწავლით პირველად დავიტერესდით მაშინ, როდესაც ესწავლობდით პროფ გრიგოლ ნათაძის და პროფ ალ ნამორადის შემოქმედებას სწორედ ამ პერიოდში დაგვებადა აზრი გაგვეფარ თოებიან კვლევის არეალი და ამ თემის შესწავლა ბოლომდე მიგვეყვანა მით უმეტეს, რომ ეს საკითხი ჯერ არ გამხდარა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სპეციალური, სავანგებო, სიღრმისეული კვლევის საგანი ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ შეგვეხიო ეს ხარვეზი და სავანგებო მკვლევანველა თუ რა ვითარება იყო საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის დამუშავების სფეროში

ადვილი შესაძლებელია, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას წაგან-
ჯდეთ ქართულ პერიოდულ პრესაში. გამოორიცხული არაა; რომ
ზოგიერთი ავტორი საქართველოს ისტორიის აქტუალური საკითხ-
ების განხილვის დროს გაკვეთი ეტეზოდა ამ თემაზე; ეს კარგად
გამოჩნდება ამა თუ იმ კონკრეტული საკითხის დამუშავების
დროს.

პარი I

საქართველოში საზრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესახადის სათავადათა

I თავი

ქართველი სამოციანელები და აგრარული საკითხი საზრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ

ქართველი სამოციანელები, ანუ როგორც მათ ხშირად უწოდებენ „თერგდალეულები“, ღრმა ჩახედულებას ამტკიცებდნენ არა მარტო მშობლიურ ისტორიაში, არამედ კარგად იცნობდნენ საზღვარგარეთის ქვეყნების წარსულს და მათ გამოცდილებას, იმარჯვებდნენ ქართველი ხალხის გამოფხიზლების, გამოღვიძების საქმეში ისინი ცდილობდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიაში მოეძებნათ „ჭკუის სასწავლებელი“ მაგალითები ქართველ პუბლიცისტებს სურდათ მიეღოთ პასუხი იმ რთულ პრობლემებზე, რომელიც მათი სამშობლოს წინაშე იდგა ეპოქათ მათი გადაწყვეტის ოპტიმალური გზები და საშუალებები სწორედ მათ გადადგეს პირველი მოკრძალებული ნაბიჯი საქართველოში დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიის პოპულარიზაციის და პროპაგანდის საქმეში¹

¹ ვ დონაძე ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული შეხედულებები, თბ, 1962, ვ დონაძე, ქართველი სამოციანელები ახალი ისტორიის პრობლემათა შესახებ, თბ, 1970, ვ დონაძე საზრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი) თბ 1978, ვ დონაძე, ნიკო ნიკოლაძის სოციოლოგიური და ისტორიული შეხედულებები, თბ, 1987, ვ დონაძე ილია ჭავჭავაძე და მსოფლიოს ახალი პერიოდის აქტუალური პრობლემები, თბ, 1986

ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა XIX საუკუნის ქართველი სამოციანელების დანატრევისა რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარული მდგომარეობით ეს უნინარესად რფორმის შემდგომი პერიოდის საქართველოში აგრარული საკითხის აქტუალობით იყო გამოწვეული

ქართველ სამოციანელებს საგანგებოდ, სპეციალურად, არ შეუსწავლიათ აგრარული პრობლემა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ, მაგრამ ეძებდნენ რა საფრანგეთის რევოლუციის გამომწვევ მიზეზებს, ისინი, ცხადია, გაკერით ეხებოდნენ ამ თემასაც და გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მის საფუძვლიან ცოდნას ამკლავებდნენ მათი ეს მსჯელობა საინტერესოა და მის მეცნიერულ ღირებულებას მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს მისი შემეცნებითი დატვირთვა

XIX საუკუნის ქართველი სამოციანელები (ს მესხი, გ ნერეთელი, დ მიქელაძე) საფრანგეთის დიპლომატიის კანონზომიერ მოვლენად აღიქვამდნენ და მის გამომწვევ მიზეზებს რევოლუციამდელი საფრანგეთის ე წ „ძველი რეჟიმის“ პერიოდში, მათ შორის, საფრანგეთის აგრარულ ყოფაში, ეძებდნენ, მიუთითებდნენ ფრანგი გლეხის შეჭირვებულ მდგომარეობაზე რევოლუციის წინ

დათა მიქელაძე თავის საინტერესო ნერილში „საფრანგეთი“ ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ ძირფესვიანად შეცვალა „ფრანციის სახელმწიფო წყობა“ ის მიმოიხილავს 1789 წლის საფრანგეთის რევოლუციის წინ არსებულ ვითარებას და დასძენს, რომ „რევოლუციამ მოსპო ხალხის შემკვივრობებული ბუერი კანონი“¹ ერთ-ერთი მათგანი იყო სენიორალური გადასახადების გაუქმება

გიორგი ნერეთელი დასძენდა „ძველი წყობილება ისე წახდა და გაიყვანა, რომ ასეთ ვითარებაში დაიბადა რევოლუცია, რომელმაც ბოლო მოუღო იმ ძველ დაწყებულ წყობილებას“² მათ შორის, ცხადია, რევოლუციამდელ აგრარულ ურთიერთობებსაც

¹ დ მიქელაძე საფრანგეთი „დროშა“, 1872 გვ 29-30; ე დონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, გვ 35
² გ ნერეთელი პუბლიცისტური ნერილები ტ 1, თბ 1931, გვ 31; ე დონაძე საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა ივლისხმება, გვ 34

ალბათ არ შეეცდებით თუ ვიტყვით, რომ ამ თემას ქართველი სამოციანელებიდან შედარებით ყველაზე ვრცლად ეხებოდა დიდი მამულიშვილი და საზოგადო მოღვაწე ბატონი ნიკო ნიკოლაძე ამ აქტუალურ პრობლემას გამოეხმაურა ის თავის ორ საინტერესო პუბლიცისტურ ნერილში 1864 წელს გამოვიდა მისი სტატია „რამდენიმე სიტყვა ერთი ძველი საკითხის გამო“, რომელიც პრაქტიკულად წარმოადგენს ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსის პაინრიხ ფონ ზიბელის ნიგნზე „საფრანგეთის რევოლუციის ისტორია“ გამოხმაურებას, რეცენზიას 1870 წელს 6 სკანდელის ფსევდონიმით დაწერილი სტატია „ახალი საფრანგეთი“, რომელიც გამოქვეყნდა ჟურნალ „კრებულში“

ეს თემა ვრცლადაა განხილული პროფ ვარლამ დონაძის მონოგრაფიაში „საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა“, მაგრამ იგი იძულებული იყო ნიკო ნიკოლაძის ნააზრევინათვის მარქსისტული ინტერპრეტაცია მიეცა თუ ამ განხილვას მარქსისტულ შტამებს და სტერეოტიპებს ჩამოევაშორებთ, მასში ფასეული უქვეყლად რჩება

ამასწინათ გამოვიდა თარგმანი, შესრულებული ოსოსოეის რედაქციით, ზიბელის თხზულებისა „საფრანგეთის რევოლუციის ისტორია“ ამ ნიგნმა მრავალი აზრი წარმოშვა ძველი საკითხის გამო განზრახული გვაქვს ეს აზრები გავუზიაროთ ჩვენს მკითხველს¹

უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, წამოიჭრება საკითხი რა წყაროებს იცნობდა ნიკო ნიკოლაძე რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგარულ ყოფაზე? პროფ ვარლამ დონაძეს მიაჩნია, რომ ნიკო ნიკოლაძე უმთავრესად ეყრდნობოდა ცნობილი ინგლისელი მოგზაურის არტურ იუნგის ჩანაწერებს, რომელმაც იმოგზაურა საფრანგეთში 1787-1790 წლებში² მნიშვნელოვანწილად ამით იყო გამოწვეული ის ფაქტი, რომ ნიკო ნიკოლაძე ამ საკითხის სერიოზულ ცოდნას ამჟღავნებს, რაც განსაზღვრავს აღნიშნულ თემაზე მისი მსჯელობის ღირებულებას

¹ 6 ნიკოლაძე, რამდენიმე სიტყვა ერთი მტად ძველი საკითხის გამო, თხზ ტ 1, თბ., 1962, გვ 195

² ვ დონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, გვ 36-37

ნიკო ნიკოლაძის ღრმა რწმენით, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთი მიზეზი რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარულ ყოფაში უნდა ვეძიოთ ეს არის შინა და სხვადასხვა სოციალური ფენების მისადმი დამოკიდებულება საფრანგეთის აგრარული განვითარების არს იმაში მდგომარეობდა, რომ მართალია ფრანგი გლეხი იურიდიულად თავისუფალი იყო, მაგრამ ეკონომიკურად კვლავ რჩება სენიორზე დამოკიდებული შინაზე სენიორის უფლებები ძალაში დარჩა იგი გერმანულ ისტორიკოსს პაინრიხ ფონ ზიბელს სწორედ ამ პრობლემისადმი გულგრილ დამოკიდებულებას საყვედურობდა

ნიკო ნიკოლაძის აზრით, შინა ძირითადად მეფის, თავადაზნაურობის და სამღვდლოების მფლობელობაშია „მთელი შინა მა შინ მხოლოდ და მხოლოდ არისტოკრატიას ეკუთვნოდა, ესე იგი აზნაურობას, სამღვდლოებას და მონასტრებს იგი განანილებული იყო არისტოკრატის მდიდარწევრებს შორის ასე რომ არსებობდა მხოლოდ დიდი, საადგილმამულო საკუთრება, ხოლო წვრილ მესაკუთრეზე ლაპარაკი სულაც არ იყო“¹ ანალოგიურ მოსაზრებას ავითარებდა ნიკო ნიკოლაძე თავის ნერილში ახალი საფრანგეთი, რომელიც დაიბეჭდა 1870 წელს ჟურნალ „კრებულში“ „რაინდების შთამომავლობას და სამღვდლოებას ხელში ეკავათ თითქმის მთელი საფრანგეთის უმჯობესი სახნავ-სათესი მიწის ნახევარი დანარჩენ მიწებზე, აგრეთვე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, ვრცელდებოდა მათი სენიორული უფლება და ამგვარად, ის შინა რომელიც საზოგადოდ, მთელი სახელმწიფოს და ხალხის მარჩენალია, თითქმის სულ ერთიანად რამდენიმე კაცის ხელშია ჩავარდნილი“²

ნიკო ნიკოლაძის ეს მსჯელობა საინტერესოა და ეხება მთელ რიგ აქტუალურ საკითხებს, რომლის ირველიც ისტორიკოსთა

¹ ნიკოლაძე, დასახ ნაშრ, გვ 205-206

² ნ სკანდელი (ნიკოლაძე), ახალი საფრანგეთი, ჟურნალი „კრებული“, 1870, I, გვ 225 226; ვ დონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, გვ 36

შორის კონსესუსი არასდროს ყოფილა ¹ საფრანგეთის აგრარული განვითარების დამახასიათებელი თავისებურებანი, 2 ვის ეკუთვნოდა მინა რევოლუციამდელ საფრანგეთში, 3 არსებობდა თუ არა რევოლუციის წინ წერილი გლეხური საკუთრება

ნიკო ნიკოლაძის ამ მსჯელობას ზოგადად შეეხო პროფ ვარლამ დონაძე იგი ახდენს ამ ფაქტის, კონსტანტაციას სწორად გადმოგვცემს ნიკო ნიკოლაძის შეხედულებებს, მაგრამ ტოვებს უკომენტაროდ ¹

უპირველეს ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ნიკო ნიკოლაძეს ძალიან კარგად აქვს გააზრებული საფრანგეთის აგრარული განვითარებისათვის დამახასიათებელი შტრიხი „არ არსებობს მინა უსენიოროდ“ როდესაც „თავისუფალი პიროვნება იჯდა არათავისუფალ მინაზე“ ²

ნიკო ნიკოლაძის მოსაზრება, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში მინას ფლობდა მეფე, თავადაზნაურობა და სამღველოება, მაშინდელ ისტორიოგრაფიაში მიღებული იყო და თავისი მომხრეები ჰყავდა ისტორიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია განსხვავებული მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით ფრანგი გლეხი მინის მესაკუთრე იყო „ძველი რეჟიმის“ დროს ხაზგასმულია, რევოლუციამდელ საფრანგეთში წერილი გლეხური საკუთრების მნიშვნელობა ახლა ცნობილია, რომ საფრანგეთის მრავალ პროვინციაში ჯერ კიდევ 1789 წლამდე წერილი გლეხური საკუთრების რიცხვი იყო საკმაოდ მნიშვნელოვანი³ ამიტომ შეიძლება არ დავეთანხმეთ ნიკო ნიკოლაძეს თითქოსდა რევოლუციამდელ საფრანგეთში „წერილ მესაკუთრეზე ლაპარაკი სულაც არ იყო“ ასეთი კატეგორიული ტონი მიუღებელია

ნიკო ნიკოლაძე რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის შეჭირვებულ ყოფას უმთავრესად ორ გარემოებას უკავშირებს სენიორალური გადასახადების სიმძიმეს და ფრანგი გლეხის უმინობას აი რას წერდა იგი „გლეხობის უმინობას უსაშინლესი შედეგები ჰქონ-

¹ ვ დონაძე დასახ ნაშრ, გვ 36

² ნ ნიკოლაძე დასახ ნაშრ, გვ 206

და მთელი თემები იღუპებოდა შიმშილისგან, რომ არაფერი ითქვას სხვადასხვა სწულეებაზე, რომელიც უჭმელობისგან წარმოსადგებოდა”¹

ნიკო ნიკოლაძე კარგად ხედავდა, რომ ფრანგ გლეხს, უმინობასთან ერთად, ძალიან ჩაგრავდა სენიორალური რეჟიმი მის ხელში მყოფი მიწა სენიორალური გადასახადებით იყო დაბეგრული² „ჩივილის (სანადელის) რვეულებიდან კარგად ჩანს, რომ გლეხობის ყველაზე დიდ უკმაყოფილებას, სწორედ, სენიორალური ვალდებულებები ინვექტა „არა მცირე მიწიანობა, არამედ ფეოდალურ უღელში მოქცეული მიწა აი რაში მდგომარეობდა რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის ძირითადი სატკივარი“³ — აღნიშნავდა სახელმწიფო რუსი ისტორიკოსი ევგენი ტარლე

შესაძლოა, ნიკო ნიკოლაძე ცოტათი ამუქებდა რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის შეჭირვებულ ყოფას მართლაც რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხის მდგომარეობა საკმაოდ მძიმე იყო, მაგრამ არა ყველასი იყო გლეხთა ისეთი კატეგორია, რომლის ცხოვრების პირობები რევოლუციის დაწყებამდე გაუმჯობესდა და ამის გვერდის ავლა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა

ნიკო ნიკოლაძემ დამაჯერებლად აჩვენა რევოლუციამდელი საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობა, მიწათმოქმედების ექსტენსიური ხასიათი „მეურნეობა დაცემული იყო სოფლები დარბზუნებულები იყვნენ, რომ სულ ერთია რამდენიც უნდა მოვიყვანოთ, ბევრი თუ ცოტა, სულ ერთიანად ხელიდან ნაგვივიაო და ჩვენ იმდენს დაგვიტოვებენ, შიმშილით არ მოკვ-

¹ იქვე 6 სკანდელი (ნიკოლაძე), ახალი საფრანგეთი, ჟურნ „კრებული“ 1, 1871, გვ 131; ვ დონაძე, დასახ ნაშრ, გვ 37

² 6 სკანდელი (ნიკოლაძე) ახალი საფრანგეთი, ჟურნ „კრებული“, 1, 1870, გვ 129

³ ტარლ E, Крестьяне и рабочие в эпоху великой революции, СПб, 1919, გვ 50 51

დეთ და გაისად კიდევ მინის მუშაობა და საზრდოს მოყვანა შეგვეძლოს! ¹

ნიკო ნიკოლაძე მოკლედ ჩერდება რევოლუციამდე მოიჯარადე გლეხის მდგომარეობაზე ² უფრო ამომწურავი სურათის მისაღებად, ალბათ, მიზანშეწონილი იქნებოდა ორიოდ სიტყვა თქმულიყო გლეხთა სხვა კატეგორიებზე პირველ რიგში კი „ცენზიტარ“ გლეხზე ³

ამრიგად, ნიკო ნიკოლაძის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან მისთვის ჩვეული პუბლიცისტური ნიჭიერებით დაგვიხატა რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარული ყოფა. მისი ეს ორი წერილი სამეცნიერო პუბლიცისტიკის შესანიშნავი ნიმუშებია

¹ ნ. სკანდელი (ნიკოლაძე), ახალი საფრანგეთი, ფურწ „კრებული“, 1, 1870, გვ 120, 3 დონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, გვ 37

² ნ. ნიკოლაძე, დასახ ნაშრ, გვ 206

II თაზი

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის გამუქება საქართველოში 1905-1907 წლებში

საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის განხილვის საქმეში მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტია 1905-1907 წლების რევოლუცია საქართველოში 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს აგრარულ საკითხს ცენტრალური ადგილი ეჭირა ისე როგორც რევოლუციამდელ ფრანგ გლეხს, ქართველ გლეხსაც სურდა მიეღო მინა

ამ პერიოდში გამოვიდა რამდენიმე საინტერესო ნაშრომი საფრანგეთის დიდ რევოლუციაზე, სადაც რევოლუციის ისტორიის განხილვის დროს საუბარი შეეხება ჩვენთვის საინტერესო საკითხს აქ ვგულისხმობთ ფედერალისტური პარტიის წევრის ვ. ლორთქიფანიძის ნიგნს „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“, ცნობილი ქართველი პოლიტიკური მოღვაწის ნოე ჟორდანიას ნიგნს „საფრანგეთის ისტორიიდან, დიდი რევოლუცია“, გლეხთა საკითხი საფრანგეთში“, თარგ ქარუმიძისა, „ისტორიულ ეკონომიური ნარკვევები (საფრანგეთის წარსულიდან)“, თარგ ელაივასი „საფრანგეთის ისტორიიდან“ თარგ შარაშიძისა, ნუსმოვის „როგორ მოიპოვა საფრანგეთის ხალხმა მინა და თავისუფლება“, თარგ ახალციხელისა

„საფრანგეთის დიდი რევოლუცია ფელეტონებად იბეჭდებოდა „ცნობის ფურცელში“, რადგან ქართულად არაფერი დაწერილა ამ შესანიშნავ ხანაზე, მეტად არ მივიჩნით ამ ფელეტონების ცალკე ნიგნაკებად გამოცემა ახლო მომავალში ვეცდებით მეორე ნიგნაკის გამოცემასაც

ამ მოკლე ისტორიის შედგენის დროს უშთავრესად ვილქელ ბლოსის და ოლარის ცნობილი ნიგნებით ვსარგებლობდით¹

¹ ვ. ლორთქიფანიძე საფრანგეთის დიდი რევოლუცია (1789 1792), ნიგნი 1 თბ 1906, გვ 3

აქ მცირე კომენტარი უნდა გავაკეთოთ ცხადია, ვ ლორთქიფანიძე გულისხმობს წიგნებს, ლორთქიფანიძე ქართულ პერიოდულ პრესაში, ჟურნალ-გაზეთებში, საფრანგეთის რევოლუციასზე ბევრი ითქვა და დაინერა

ეჭ წიგნის შემდგენელი მკაფიოდ, გარკვევით აყალიბებს თავის მიზნებსა და ამოცანებს მას სურს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პოპულარიზაცია და ბლოსისა და ოლარის წიგნების მიხედვით საინტერესო ისტორიული ნარკვევი შეუდგენია ბლოსი და განსაკუთრებით კი ოლარი საკმაოდ კომპეტენტური ისტორიკოსები იყვნენ და საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციასზე წიგნის შემდგენელს, ვ ლორთქიფანიძეს, საკმაოდ დიდი ინფორმაციის მინაწიდიდნენ ვ ლორთქიფანიძემ პირველად ქართულ სინამდვილეში მოკლედ გადმოსცა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორია გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ვ ლორთქიფანიძემ ამ მოკრძალებულ მისიას კარგად გაართვა თავი და ქართველ საზოგადოებას მიაწოდა საინტერესო მასალა, რომელიც მკითხველს დაეხმარებოდა ზოგადი წარმოდგენა შეექმნა მსოფლიო ისტორიის ამ ღირსშესანიშნავ მოვლენაზე ვ ლორთქიფანიძის წიგნის ღირებულება მის შემეცნებით მნიშვნელობაში მდგომარეობს!

ვ ლორთქიფანიძე აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეწეოდა იყო სოციალ დემოკრატიის პარტიის წევრი ამავე დროს, ის, როგორც ჩანს, დაინტერესებულია ისტორიით და გარდა ამ წიგნისა მას უთარგმნია გიროსა და ლაკურ გეიეს წიგნი „რომის ძველი ისტორია“

თავისი წიგნის პირველ მონაკვეთში მეტად მარტივად აცნობს ქართველ მკითხველს რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარული განვითარების ძირითად თავისებურებას ფრანგი გლეხი პირადად თავისუფალია, მაგრამ „თავისუფალი პიროვნება იჯდა არათავისუფალ მინაზე“ მან კარგად დაინახა, რომ ფრანგი გლეხის გაჭირვე-

¹ გ კოლურაძე, ახალი ისტორია, ნან 1, თბ, 1970 გვ 362; შ კალან დაძე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საქართველოში „საქართველოს კომუნისტი“, 7 1989, გვ 94

ბული ყოფის მთავარი მიზეზი სწორედ სენიორული გადასახადები იყო. ამის კიდევ ერთ მიზეზს ვ ლორთქიფანიძე ფრანგი გლეხის მცირემანიალობაში და საბაჭოებში ხედავს „გლეხს მოწვეული პურის გაყიდვა რომ მოენდომებინა რომელსაჲ ქალაქში, გზაზე რამდენსჲ საბაჭოზე ბაჲი უნდა გადაეხადა მემამულის, თუ ქალაქის სასარგებლოდ, ისე გზაზე არაჲინ გაატარებდა ამას დაუმატეთ არაპირდაპირი გადასახადები, მათ შორის ყველაზე უფრო საგრძნობელი მარილის გადასახადი და ძნელი არ იქნება წარმოვიდგინოთ იმ დროის საფრანგეთის გლეხის ყოვლად აუტანელი მდგომარეობა“¹

ვ ლორთქიფანიძე აღიარებდა რევოლუციამდელ საფრანგეთში წერილი გლეხური საკუთრების არსებობას, რაც ფრანგი ისტორიკოსის ა ოლარის კეთილისმყოფელი გავლენის ლოგიკური შედეგი უნდა იყოს „მთელ საფრანგეთში, გარდა მცირე ნაწილისა, ყველგან დიდი მემამულენი და სულ წერილი მესაკუთრენი იყვნენ და ეს წერილი საკუთრებაც სულ პატარა ნაჭრებად იყო დაყოფილი და ვინ იცის რამდენ ადგილას მდებარეობდა“²

ამის შემდეგ ვ ლორთქიფანიძე ქართველ შკითხველს გააცნობს საფრანგეთის რევოლუციის მიმდინარეობას და, რა თქმა უნდა, მოკლედ ეხება რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას, პირველ რიგში კი 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს, რომელსაც თანამედროვეებმა „სასწაულების ღამე“ უწოდეს

„1789 წლის 4 აგვისტოს ღამეს, როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, საფრანგეთის ერის წარმომადგენლებმა ერთბაშად მოსაპეს მთელი ნაშთი ძველი ფეოდალური წესწყობილებისა საფრანგეთის წინადაგი გაინმინდა მანვე ბალახისაგან და შზად იყო ახალი თესლი მიეღო; ხალხს ველარ დასჩაგრაჲდა ეერც აზნაური, სასულიერო წოდება წურბელსავით ველარ გამოსწოვდა მის სისხლს, წარჩინებულების უპირატესობას, რომელთა მიზეზით ხალხი შებორკილი და სულშეხუთული იყო, საბოლოოდ მიეღო ბოლო“³

¹ ვ ლორთქიფანიძე დასახ. ნაშრ, გვ 15

² იქვე, გვ 14

³ ვ ლორთქიფანიძე დასახ. ნაშრ გვ 44

მეორე ადგილას ვ ლორთქიფანიძე პირდაპირ დასძენს „4 აგვისტოს მოსაქეს რაც კი რამ იყო დარჩენილი ბატონყმურ-ფეოდალური წესწყობილებიდან განდევნის მინა წყალი გათავისუფლდა ყოველგვარი საბატონო გადასახადისაგან“¹

1789 წლის 4 აგვისტოს დეკრეტების ვ ლორთქიფანიძის მიერ დადებითად შეფასება შემთხვევითი არ უნდა იყოს და, ჩვენი აზრით, უპირატესად ორი ფაქტორითაა მოტივირებული უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც ჩანს 4 აგვისტოს დეკრეტები სავსებით პასუხობდა, სოციალისტურ-ფედერალისტური პარტიის, რომლის წევრიც იყო ვ ლორთქიფანიძე, აგარარულ პროგრამას მეორეც, 4 აგვისტოს დეკრეტების ასეთ შეფასებაში აუცილებლად უნდა დაეინახოთ ვ ბლოსის და ა ოლარის გაკვლევა

სოციალისტ-ფედერალისტები, ესერების მსგავსად, მხარს უჭერდნენ მინის სოციალიზაციას, რომლის დადებითი მარცვალი იმაში მდგომარეობდა, რომ გზას უკაფავდა თავისუფალი მეწარმეობის შემდგომ აღმავლობას და ძირს უთხრიდა ბატონყმობის გადმონაშთები გადატრიალება მინათმფლობელობის სფეროში ძლიერ დარტყმას აყენებდა ბატონყმობას²

ვ ლორთქიფანიძის ნიგნში აგვისტოს დეკრეტების მალალი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, მაგრამ, შესაძლოა ის, ოდნავ შელამაზებულად, ვარდისფერ ფერებში წარმოაჩენს საქმის ვითარებას და აჭარბებს აგვისტოს დეკრეტების ისტორიულ მნიშვნელობას, რომ მოხდა ფეოდალური ვალდებულებების საბოლოო ლიკვიდაცია სინამდვილეში კი, ეს იყო ამ მიმართულებით გადადგმული პირველი სერიოზული ნაბიჯი ამით დაიწყო გადატრიალება მინათმფლობელობის სფეროში

ავტორი მოკლედ, გაკვირვებით, ეხება „ეროვნული ქონების“ განაწილებას „მთელის სასულიერო ნოდებისა და სამშობლოს მოვალეაღე თავადაზნაურების მამულები ერის საკუთრებად ჩარიცხეს

¹ იქვე, გვ 52

² უ სიდაშინიძე ეროვნული საკითხის ისტორიოგრაფიდან (1917 წ.), „ქართული ისტორიოგრაფია“, თბ., 1968, გვ 305-310; დ შველიძე, პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში, ფედერალისტები, თბ., 1993

ნაჭერ-ნაჭერ დააყვეს და ისე მიჰყიდეს მსურველებს გაამრავლეს ნერვილ მესაკუთრეთა რიცხვი ეს არის მთელი ცვლილება ახალი საფრანგეთის ხალხის ეკონომიკურ ცხოვრებაში".¹ მართლაც, „ეროვნული ქონების“ კონფისკაციის შედეგად გლეხობის დიდი ნაწილის მდგომარეობა კეთილდღეობით შეიცვალა, მაგრამ არა ყველასი „რაც შეეხება სოფლის მოსახლეობის იმ ნაწილს, რომელსაც საკუთრება არ ჰქონდა, როგორც შეეძლო მას სილატაკისაგან და შიმშილისაგან დაეღწია თავი, თუკი არ მოხდებოდა მინების გაყოფა, რასაც ის დიდი მონდომებით ელოდება“.²

ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილი იქნებოდა ნიგნში სულ ორიოდ სიტყვა თქმულიყო 1790 წლის მარტის და მაისის დეკრეტებზე, რომელსაც ცენტრალური ადგილი უკავია დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობაში და სათემო მინების განაწილებაზე ამიტომ, ალბათ, უფრო უპრიანი იქნებოდა ცალკე მონაკვეთად გამოყოფილიყო „საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა“

ვ ლორთქიფანიძის პირველი ნიგნი მთავრდება 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებით დაღმასში, ცხადია, იაკობინთა აგრარული კანონმდებლობა განხილული არაა უნდა ვიფიქროთ, რომ ამის გაკეთება მას სურდა მეორე ნიგნში, რომლის გამოცემაც მას ჩაფიქრებული ჰქონდა, მაგრამ როგორც ჩანს, ველარ მოასწრო

ქართველი სოციალ-დემოკრატების ალიარებული ლიდერის ნოე ფარდანიას ნიგნი „საფრანგეთის ისტორიიდან, დიდი რევოლუცია“, უწინარესად, რა თქმა უნდა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის პოპულარიზაციას ისახავდა მიზნად და ქართველ მკითხველს მოუთხოვრებდა რევოლუციის მსვლელობაზე 1789 წლის 5 მაისს გენერალური მტატების მონვევიდან შეფის სიკვდილით დასჯამდე 1793 წლის 21 იანვარს

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ ავტორის ღრმა რწმენით, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია იყო სავსებით კანონზომიერი მოვლენა, რომელიც ლოგიკურად გამომდინარეობდა ძვე

¹ ვ ლორთქიფანიძე დასახ ნაშრ გვ 52
Свянк Ф., Гражданское законодательство французской революции (1789 1804) М 1928 გვ 133

ლი რეტიმიდან სხვათა შორის, ეს ძალიან კარგად ჩანს პირველი მონაკვეთის სათაურიდან „თვითმპყრობელობის გაკოტრება“, რასაც ბევრი ისტორიკოსი კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა წინათ და ახლაც.

ნოე ფორდანიას ნიგნში დამაჯერებლადაა ნაჩვენები ფრანგი გლეხის გაუსაძლისი ყოფა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ და მითითებულია, რომ ამის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო სენიორული გადასახადების სიმძიმე¹ რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარული ყოფა ნიგნში გაშუქებულია მეტად ზოგადად, სქემატურად, ხაზგასმულია გლეხობის მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა

ავტორმა კარგად დაინახა, რომ 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტები გლეხთა მღელვარებების ლოგიკური შედეგი იყო ეს მისი მსჯელობის პოზიტიური მხარეა²

ის ძალზე მარტივად, მაგრამ მეტად საინტერესოდ მოუთხრობს მკითხველს 4 აგვისტოს მოვლენებზე და დასძენს, რომ „ამ შესანიშნავ ღამეს საერთო კრებამ ერთნაირად დაამსხვრია ფეოდალურ-აზნაურული ბორკილები და დაიშალა ნაშუალამეც“³ სწორედ აქედან იღებს სათავეს სახელწოდება „სასწაულების ღამე“ ფეოდალური გადასახადების სრულ გაუქმებამდე ლაპარაკი ნაადრევი ჩანს, მაგრამ დამფუძნებელმა კრებამ ამ მიმართულებით პირველი სერიოზული ნაბიჯი რომ გადადგა, ეს ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა ეს პროცესი ამით კი არ დასრულდა, არამედ დაიწყო

ნოე ფორდანიას ნიგნი მთავრდება მეფის სიკვდილით დასჯით 1793 წლის 21 იანვარს და მასში იაკობინთა აგრარული კანონმდებლობა არაა განხილული

ჩვენთვის საინტერესო საკითხს ეხება ნიგნი „გლეხთა საკითხი საფრანგეთში“, რომელიც ვინმე ქარუმიძეს უთარგმნია მისასაღმებელია, რომ მას სურს გააცნოს ქართველ მკითხველს გლეხთა

¹ საფრანგეთის ისტორიიდან დიდი რევოლუცია, თბ, 1906 გვ 3-4

² იქვე გვ 28-29.

³ იქვე გვ 30

მდგომარეობა საფრანგეთში XIX საუკუნეში „რომ უფრო უკეთ ნარმოვიდგინოთ ფრანგი გლეხის თანამედროვე ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა, საჭიროა თვალი გადავახედოთ მის მდგომარეობას დიდ რევოლუციამდე და მის შემდეგ“¹ ასეთი ექსკურსი ნარსულში აუცილებლად საჭიროა და სავსებით გამართლებულია

პირველ ყოვლისა, მთარგმნელი ცდილობს გარკვეული ნარმოდგენა შეუქმნას ქართულ საზოგადოებას საფრანგეთის აგრარული განვითარების თავისებურებაზე რევოლუციამდე შესაძლოა, ნიგნში ამ თემაზე მსჯელობა პრიმიტიული, მარტივი იყოს, მაგრამ მთავარი ძარღვი, ვფიქრობთ, მიგნებულია მართალია, ფრანგმა გლეხმა მოიპოვა თავისუფლება, დააღწია თავი ბატონყმობას, მაგრამ მინაზე სენიორის უფლებები ისევ ძალაში იყო „თავისუფალი გლეხი იჯდა არათავისუფალ მინაზე“, „საფრანგეთში ბატონყმობის გაუქმება დაიწყო XV-XVI საუკუნეებში, მაგრამ მოუხედავად ამისა, რევოლუციის დროს გლეხკაცი ფაქტურად და თითქმის იურიდიულადაც ისევ ფეოდალური სენიორის, მემამულის მონობის ულელში ება“ „უმიანა-წყლობამ, აუტრებელმა და აუტანელმა სახელმწიფო გადასახადებმა, ჩარჩების მემამულეების, სამღვდელთების და მეფის მოხელეთა ყველფამ ღა ძარცვა-გლეჯამ გლეხკაცი უკიდურეს სიღატაკეში ჩააგდო“² აქ გაპარულია ერთი უზუსტობა რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ იმას, რომ ბატონყმობის ულელი ფრანგმა გლეხმა მოიშორა არა XV-XVI საუკუნეებში, არამედ გაცილებით უფრო ადრე, XIII საუკუნის მიწურულს და XIV საუკუნის დასაწყისში³

ნიგნში კარგადაა ნაჩვენები ფრანგი გლეხის მძიმე ყოფა რევოლუციამდე, რაც გარკვეულწილად იმით აიხსნება, რომ ავტორი ემყარება საინტერესო ისტორიულ წყაროებს, პირველ რიგში კი ინგლისელი მოგზაურის არტურ იუნგის ჩანანერებს⁴ სენიორული

¹ გლეხთა საკითხი საფრანგეთში, თარგმანი ქარუმბიძისა, თბ., 1906, გვ. 3.
² იქვე გვ. 3-4

³ ნიჟე M., *Характерные черты французской аграрной истории*, М., 1957

⁴ გლეხთა საკითხი საფრანგეთში გვ. 4

გადასახადებისაგან გლეხთა განთავისუფლება იქცა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ყველაზე მწვერულ საკითხად სწორედ ამ რთული პრობლემის გადაჭრას ისახავდა მიზნად საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა

ავტორი მოკლედ და საინტერესოდ ჩერდება ამ სერიოზულ თემაზე და მკითხველს საკმაოდ მდიდარ ინფორმაციას აწვდის, რომელიც ფაქტობრივი მასალის საფუძვლიან ცოდნას უმყარება ეს მისი მსჯელობის პლუსია, იგი ეხება დამფუძნებელი კრების 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს, 1790 წლის 14 აპრილის დეკრეტს „ეროვნული ქონების“ განაწილების შესახებ საკანონმდებლო კრების 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტს და, რაღა თქმა უნდა, იაკობინთა აგრარულ ღონისძიებებს, 1793 წლის 17 ივლისის დეკრეტს აქ მხოლოდ ერთი რამ უნდა ვთქვათ რატომღაც გამოტოვებულია დამფუძნებელი კრების 1790 წლის მარტის და მაისის დეკრეტები, რომელიც ამ სფეროში დამფუძნებელი კრების საქმიანობის ხერხემალს წარმოადგენდა

„აგვისტოს დეკრეტის პირველ მუხლში ვკითხულობთ „ნაციონალური კრება“ აუქმებს ფეოდალურ წესწყობილებას შემდგომში ფეოდალურ წესწყობილებას საბოლოოდ მოელო ბოლო კონვენტის დეკრეტის ძალით, 17 ივლისს 1793 წლისა“¹ ეს მსჯელობა წინააღმდეგობრივია, რაც, ჩვენი აზრით, იმით აიხსნება, რომ ავტორი აჭარბებს 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტების მნიშვნელობის და ირწმუნება, რომ მოხდა ფეოდალური წესწყობილების გაუქმება მაშინ რას მოულო სამუდამოდ ბოლო კონვენტმა? აგვისტოს დეკრეტები წარმოადგენდა პირველ რეალურ ნაბიჯს სენიორული გადასახადების გაუქმების გზაზე კონვენტმა საბოლოოდ დააგვირგვინა ეს საქმე

მოკლედ არის განხილული „ეროვნული ქონების“ გადაწილების საკითხი აქ საქმე ეხებოდა საეკლესიო-სამონასტრო მიწების სეკულარიზაციას და ემიგრანტთა ქონების კონფისკაციას² კარ-

¹ გლეხთა საკითხი საფრანგეთში, გვ 5

² იქვე, გვ 6

გადაა განხილული წიგნში საკანონმდებლო კრების 1792 წლის 14 აგვისტოს კანონმდებლობა¹

ფრანგი გლეხისათვის საფრანგეთის რევოლუციის მნიშვნელობაზე მსჯელობა წინააღმდეგობრივად მიგვაჩნია „თუმცა საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ გლეხს წილად არ არგუნა მინა, არც მეორედ დამონაწევებისაგან იხსნა იგი, მაგრამ იმის დიდი ღვაწლი იმაში გამოიხატება, რომ ძალით არ წაართვა მინა, როგორც ეს ინგლისში და პრუსიაში მოხდა მან (ე ი საფრანგეთის რევოლუციამ — მ კ) გლეხობის შეტ ნაწილს მინა შეარჩინა და ამგვარად კაპიტალიზმს პროლეტარტა რაზმი არ დაუშადა ამით გლეხობას შესაძლებლობა მიეცა, თავის ძალ-ღონით ებრძოლა და მცირე ეკონომიკური დამოკიდებულება მაინც შეარჩინა“ აქ საყურადღებო უნდა იყოს იმ პრინციპული განსხვავების ხაზგასმა, რომელიც საფრანგეთის და ინგლისის სოფლის მწურნეობის განვითარებას შორის არსებობდა მაგრამ ამავე დროს აქ საჭიროა გავაკეთოთ მცირე კომენტარი, ზოგიერთი დეტალი კიდევ უფრო დავხვეწოთ, დავაზუსტოთ, გარკვეული კორექტივები შევიტანოთ უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობისადმი მისი დამოკიდებულება პესიმისტურად მიგვაჩნია, რაც იმით გამოიხატება, რომ ავტორს, ჩვენი აზრით, ჯეროვნადნაღბრ აქვს გაცნობიერებული საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის პროგრესული ისტორიული მნიშვნელობა ავტორი, ვფიქრობთ, ამუქებს საქმის ვითარებას, როდესაც ფიქრობს, რომ „საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ გლეხს წილად არ არგუნა მინა და ისინი არც მეორედ დამონაწევებისაგან იხსნა“ მინა გლეხებმა საკუთრებაში მიიღეს და ამით ბურჟუაზიული საკუთრება დაკანონდა

1905 წელს გამოვიდა ელიავას მიერ თარგმნილი პოპულარული ხასიათის ნაშრომი „ისტორიულ-ეკონომიკური ნარკვევები“ (საფრანგეთის ნარსულიდან)² ამ სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვის დროს ავტორი, ცხადია, შეეხება საფრანგეთის აგრარულ განვითარებას XVIII საუკუნის მიწურულს

¹ იქვე, დანერვილებით იხილეთ ქ ანთაძე, ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ., 1978

ნიგნში კარგადაა დახატული რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის ყოფა, რაც უპირატესად იმითაა განპირობებული, რომ ავტორი ეყრდნობოდა საინტერესო პირველწყაროებს, ინგლისელი მოგზაურის არტურ იუნგის ჩანაწერებს და სამეცნიერო ლიტერატურას, ნაკლებად ცნობილი გერმანელი ისტორიკოსის ვაქსმუთის თხზულებას და ფრანგი ისტორიკოსის ლუი ბლანის ნიგნს „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“ „გლეხოზა თავისი საზოგადოებრივი მდგომარეობით და განვითარებით პროლეტარებზე, ნეოლ ვაჭრუკანებზე და ამჟამს გარეშე დარჩენილ ხელოსნებზე და სხვებზე ბევრად უფრო დაბლა იდგა უკანასკნელი, რადგან ქალაქებში ცხოვრობდნენ, შეუძლებელი იყო არ მოყოლოდნენ იმ გონებრივი მოძრაობის გავლენის ქვეშ, რომლის ცენტრს ქალაქი წარმოადგენდა გარდა ამისა, მთავრობასთან მახლობლად ცხოვრობდნენ და ვინაო ტერიტორიაზე მრავლათ იყვნენ შეჯგუფულნი ასე ერთად ახლო ცხოვრებამ და განვითარებამ მათ მისცა ძალა და უნარი მართებლობის წინააღმდეგ მოქმედებისა მთავრობის დაწესებულებების სიახლოვემ კი შეაძლებინა პირდაპირი, უშუამავლო ზემოქმედება ექონიებინა მთავრობაზე თუმცა საოცარი დაჩაგრული იყო ქალაქის მცხოვრებლების დაბალი ნაწილი, მარა გლეხოზის ხვედრი კიდევ უფრო მძიმე, აუტანელი იყო თვითნებობა, რომელიც მათზე პარპაშობდა, კიდევ უფრო დაუსჯელი რჩებოდა მთელ მხარეზე მოფანტულ, ერთი მეორეს დაშორებულ, ყოველ გონებრივ საზრდოს მოკლებულ გლეხოზას არავითარი ღონე არ ჰქონდა არა თუ საერთო წინააღმდეგობა გაენია შემეინროვებლები-სათვის, იმდენიც ვერ მოეხერხებინა, რომ თავისი კენესა-გოდებით ვისიმე ყურადღება მიექცია“¹

ამ მსჯელობაში ყურადღებას იპყრობს ორი გარემოება ჯერ ერთი, ის ცდილობს გულუბრყვილოდ, მიამიტურად, ახსნას სოფელსა და ქალაქს შორის არსებული განსხვავება და მეორეც, გვიხსნის ფრანგი გლეხის გაჭირვების მიზეზს და მას სენიორული გადასახადების სიმძიმეში ხედვას „ამაინ როდესაც აზნაურობა,

¹ ისტორიულ ეკონომიური ნარკვევები (საფრანგეთის წარსულიდან), თარგმანი ელიავასი 1905, გვ 40-41

სასულიერო წოდება, სახელმწიფოს და ქალაქის ბიუროკრატია, ერთი სიტყვით, ყველა ასე თუ ისე შექმნილი ნაწილი სრულიად ან რაოდენამდე მაინც თავისუფალი იყო სახელმწიფოს პირდაპირი გადასახადისაგან, სანაყალ გლეხობას მთელი თავისი ხიმშიმით ანვა კისერზე ხშირად მისი წმინდა შემოსავლის სამოცდაათი პროცენტი გადასახადს მიჰქონდა¹!

შეიძლება გეჩვენება, მაგრამ გვგონია, რომ ქართველი საზოგადო მოღვაწეები რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის ყოფას მარტივად, სწორხაზოვნად, განიბილავენ, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ გლეხობის მდგომარეობას ცოტათი ამუქებდნენ, რაც მათი მსოფლმხედველობის დემოკრატიზმით, რადიკალიზმით აიხსნებოდა აქ ძირითადად ღარიბი და უღარიბესი გლეხობა იგულისხმება და რა თქმა უნდა, არააინ არ უარყოფს, რომ რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის ყოფა მეტად მძიმე იყო, მაგრამ, უდავოდ, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ეს არ ეხებოდა გლეხობის ყველა ფენას გლეხობის მცირე ნაწილის მდგომარეობა უკეთესობისაკენ იცვლება

ნიგნში საუბარია ფეოდალურ გადასახადებზე დამონმებულია გერმანელი ისტორიკოსის ვაქსმუთის ნიგნი „საფრანგეთის ისტორია და რევოლუციის ეპოქა“, ჰადაც მოყვანილია მრავალრიცხოვნად გადასახადი, რომელიც უნდა გაესტუმრებინა ფრანგი გლეხს² აქვე არის ნახსენები 1789 წლის 4 აგვისტოს დეკრეტი, „სასნაულების ღამე“ და მოცემულია მისი ტრადიციული შეფასება, რომ ამ დღეს მოისპო ფეოდალური ვალდებულებები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა ნიგნში განხილულია მკრთალად, სუსტად და მას, ჩვენი აზრით, გაცილებით მეტი ყურადღება უნდა მიქცეოდა ამით ნიგნი ბევრს მოიგებდა და შინაარსობრივად უფრო გამდიდრდებოდა

ნიგნში ხაზგასმულია რა დიდი ენთუზიაზმით მსახურობდა ფრანგი გლეხი არმიამი მას კარგად ესმის, რომ ეს შემთხვევითი არ იყო და მნიშვნელოვანნილად იმით აიხსნებოდა, რომ ფრანგი გლეხი იცავდა სამშობლოს და რევოლუციის მონაპოვარს „რეე-

¹ ისტორიულ კონომიური ნარკვევები გვ 41
² იქვე გვ 45

ოლუციის ყველა დანებებულებებზე მეტად გლეხებს სამხედრო სამსახური შეუწყვიტა და ჯარს უმეტეს ნაწილად გლეხები შეადგენდა, რომელსაც ეს სამსახური ბრწყინვალე წარმატებას უქადდა. ვინც უბრალო ჯარისკაცად დარჩებოდა იმათთვისაც კი ის არა მარტო უძლიერესი იარაღი იყო ახლად მოპოვებული თავისუფლების და ახლად მოპოვებული მიწების ფეოდალებისაგან დასაცვლად¹.

ნიგნში ხაზგასმულია იმ დროს არსებული სპეკულაცია და შიმშილი და ახსნილია ამის მიზეზები „შიმშილიანობის მთავარი მიზეზი საგარეო ომიანობა იყო“² — დასძენს ავტორი შესაძლოა, ეს მსჯელობა ამომხურავი ვერ იყოს, მაგრამ აღნიშნული ფაქტორის მნიშვნელობას ვერაფერს უარყოფს

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემის გადაჭრაზე საუბარი 1905 წელს შარაშიძის მიერ თარგმნილ ნიგნში „საფრანგეთის ისტორიიდან“ აი რას ვკითხულობთ ამ ნიგნში „XVIII საუკუნის მინურულის საფრანგეთში იფეთქა რევოლუციის პირველმა ცეცხლმა — საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ ამ რევოლუციამ გაათავისუფლა მთელი ხალხი კაროლის (კაროლები საფრანგეთის მეფეები) თვითმპყრობელობის ბორკილებისაგან, გაათავისუფლა მუშები საამქრო შეწინააღმდეგებისაგან ისინი გლეხები ბატონყმური დამოკიდებულებისაგან და უსასყიდლოდ დაურიგა მათ მიწა“³ აქ ავტორი ცდილობს გაიცნობიეროს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მოკლე ზოგადი სურათი და ხაზს უსვამს იმ პოზიტიურ მომენტებს, რაც მოჰყვა საფრანგეთის დიდ რევოლუციას.

1907 წელს გამოვიდა, ახალციხელის მიერ გამომოთარგმნილი, ნაუმოვის ნიგნი „როგორ მოიპოვა საფრანგეთის ხალხმა მიწა და თავისუფლება“⁴ რა თქმა უნდა, ნიგნი პოპულარულ ხასიათს

¹ ისტორიულ ეკონომიური ნარკვევები... გვ 52.

² ისტორიულ-ეკონომიური ნარკვევები... გვ 51

³ საფრანგეთის ისტორიიდან, თბ, 1906 გვ 5

⁴ ნაუმოვი, როგორ მოიპოვა საფრანგეთის ხალხმა მიწა და თავისუფლება თბ, 1907; ეს ნიგნი მოხსენიებულია ვ კილურაძე ახალი ისტორია გვ 362

ატარებს და მიზნად ისახავს გააცნოს ქართველ საზოგადოებას ფრანგი გლეხების ბრძოლა მინისა და თავისუფლებისათვის მიუხედავად ნიგნის პოპულარული მიზანდასახულობისა, შეიძლება ითქვას, რომ მას კონკრეტულობა აკლია ამ შემთხვევაში ნიგნი, ვფიქრობ, ძალიან ბევრს მოიგებდა და ქართველ მკითხველს აღნიშნულ საკითხში კიდევ უფრო კარგად ჩაახედებდა

ავტორი ფრანგი გლეხის ბრძოლას მინისა და თავისუფლებისათვის XVIII საუკუნის მიწურულის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის უკავშირებს ნიგნში რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგრარული ყოფა განხილულია ძალზე ზოგადად, მეტად სქემატურად, ხაზგასმულია ფრანგი გლეხის შეჭირებული მდგომარეობა რევოლუციის წინ

ნიგნის სათაურიდან გამომდინარე საფიქრელი იყო, რომ ავტორი ვრცლად შეეხებოდა ფრანგი გლეხის ბრძოლას მინისა და თავისუფლებისათვის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს და განიხილავდა საფრანგეთის პირველი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას სინამდვილეში ეს ასე არ ხდება ნიგნში განხილულია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მხოლოდ ერთი ფრაგმენტი 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტი გამოეთქვამთ მეტად ფრთხილ ვარაუდს, რომ შესაძლოა, ეს იმით აიხსნება, რომ ავტორი საკმაოდ მაღალი აზრის იყო 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტზე და მიიჩნევდა, რომ ამ დეკრეტის თანახმად, ფრანგმა გლეხმა საბოლოოდ მიიღო მინა ეს ასეც რომ იყოს, სხვა დეკრეტებისადმი გვერდის აელა არაფრით არ უნდა იყოს გამართლებული და საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ გვიქმნის

როგორც უკვე აღინიშნა, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობიდან ავტორი ეხება მხოლოდ 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტს შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ასეთი არჩევანი შემთხვევითი არ უნდა იყოს და კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ამ ფაქტისადმი მის კეთილგანწყობას ვფიქრობთ, გასათვალისწინებელი უნდა იყოს კიდევ ერთი გარემოება იგი განიხილავს არა მთლიანად საკანონმდებლო კრების აგვისტოს აგრარულ

კანონმდებლობას, არამედ მხოლოდ ერთ რგოლს, 14 აგვისტოს დეკრეტს

ავტორმა კარგად გაარკვია 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტის არსი. „14 აგვისტოს 1792 წლის განკარგულებით (ე. ი. დეკრეტით – მ. კ.) ეროვნულმა კრებამ დაადგინა ჩამოერთვას ყველა გაქცეულ, გახიზნულ პიროვნებას მიწები და გადაეცეს სახელმწიფოს გადაწყვედა, რომ თავადაზნაურთა და მონასტრების მიწები და ადგილ-მამული დაყოფილიყო პატარ-პატარა (2-3 დესეტინა) ნაჭრებად და შელავათიანი პირობით, ხელმისაწვდომ ფასებში მიეყიდათ ან იჯარით მიეცათ გლეხისათვის“¹

ნიგნში ძალიან მოკლედ არის საუბარი აგრეთვე „ეროვნული ქონების“ გადანაწილებაზე „საფრანგეთის დიდებულმა რევოლუციამ საფრანგეთის მშრომელი ხალხი დაიხსნა ხარბი თავადაზნაურთა ბატონობისგან, მაგრამ ვერ დაიხსნა არანაკლებ ხარბი და გაუმამძღარი კაპიტალისტებისგან (ფულიანი კაცებისგან)

ამათ შეისყიდეს თითქმის ყველა თავადაზნაურისაგან ჩამორთმეული მიწები და შემდეგ ამ ჩარჩებმა ეს მიწები გადასცეს უცხოელ მდიდრებს დიდ ფასებში ბევრი გაიძვერა და ხარბი კაპიტალისტი გამდიდრდა და გაჭირებულ გლეხს მიწასთან ახლოსაც არ უძებნებენ“² ეს მიაშთურა, გულუბრყვილო, მსჯელობა შეიცავს რაციონალურ მარცვალს აქ იმას ვგულისხმობთ, რომ „ეროვნული ქონების“ ყიდვა-გაყიდვა ახლად გამდიდრებულთა ეწინააღმდეგება“³ შექმნის ერთ-ერთ მთავარ საფუძვლად იქცა

აქ ის უნდა გულისხმობდეს იმას, რომ ბურჟუაზიული საკუთრების დაცონებას სოფლად თან მოყვა ბობოლა გლეხობის გაძლიერება-განმტკიცება სწორედ მათ ხელში აღმოჩნდა მიწების დიდი ნაწილი, მაგრამ დამონავებაზე საუბარი გადაჭარბებული უნდა იყოს საქმე ისაა, რომ სხვადასხვა გზით ფრანგმა გლეხმა

¹ ნაუშოვი, დასახ ნაშრ, გვ 16 17 დანვრილებით იბილეთ კ ანთიძე, ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ, 1978, გვ 174 175

² იმავე

³ გ კილურაძე „საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან“ თბ 1963 გვ 294

„ეროვნული ქონების“ რაღაც ნაწილი მაინც მიიღო ყოველად უსაფუძვლო იმის მტკიცება, თითქოს „ჩარჩებმა ეს მიწები გადასცეს უცხოელ მდიდრებს დიდ ფასებში“¹

ფრანგი გლეხისათვის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შედეგებისადმი ავტორის მიდგომა პესიმიისტურად მიგვაჩნია მართალია, უმინიმოს პრობლემამ ლიკვიდირებული არ ყოფილა, მაგრამ აშკარად შემცირდა ეს წინ გადადგმული ნაბიჯი იყო თუ ამ თემის ცოტათი სხვა კუთხით შევხედავთ, მაშინ ოპტიმიზმის საფუძველი უფრო მეტი გვექნება საქმე ეხება საკუთრების განმტკიცებას მისი სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური შედეგები მკვეთრად თვალშისაცემი იყო ფეოდალური ვალდებულებების გაუქმების შედეგად გლეხი შეიქმნა მინის სრული მესაკუთრე გლეხმა თავი დააღწია მეთედს, რომელსაც უხდოდა ეკლესიას, შეინარჩუნა მონეტული მოსავლის ის ნაწილი, რომელსაც ადრე აძლევდა სენიორს (რენტა) ის გათავისუფლდა ყოველგვარი ფულადი გადასახადებისაგან მას აღარც ის ჯარიმები უნდა გადაეხადა, რომელსაც სენიორალური სასამართლოსაგან იღებდა სოციალურ ასპექტში გლეხმა მოიპოვა ყველა სამოქალაქო უფლებები და ნოდებრივი პრივილეგიები წარსულს ჩაბარდა ფრანგი გლეხი შეიქმნა ერის სრულფუნქციონირი წევრი სწორედ ამასი მდგომარეობდა მის მიერ მოპოვებული სრული, ბურჟუაზიული, საკუთრების პოლიტიკური მნიშვნელობა²

1905-07 წლების რევოლუციის დამთავრების შემდეგ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული თემისადმი ინტერესმა მკვეთრად იკლო ეს არცაა გასაკვირი და უწინარესად იმით აიხსნება, რომ ამ პრობლემამ დაკარგა თავისი უწინდელი სიმწვავე, აქტუალობა და საესებით კანონზომიერი იყო, რომ ამ დაინტერესების ახალი ტალღის აზვირთებამ მოხდა საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ

¹ ნაუმოვი, დასახ ნაშრ

² Люблинская А. Французские крестьяне в XVI XVIII вв., М., 1978, Лдо А Крестьянское движение во Франции во время великой буржуазной революции конца XVIII в. М 1971 Лефевр, Аграрный вопрос в эпоху террора, Ленинград, 1936

III თავი

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესწავლა დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში

საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული თემატიკით დაინტერესების გამოვლიძება, გამოცოცხლება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და თავისი რეალური საფუძველი გააჩნდა ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს რამდენიმე ფაქტორი უნინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ დამოუკიდებელ საქართველოში კვლავ აქტუალური შეიქმნა აგრარული საკითხი ვის ხელში იქნებოდა მინა? დამოუკიდებელ საქართველოს მთავრობას უნდა გაეტარებინა აგრარული რეფორმა სავარაუდოა, რომ საქართველოში აგრარული რეფორმის გატარების დროს სოციალ-დემოკრატების ლიდერები, რომლებიც იცნობდნენ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას, გამოიყენებდნენ ამ გამოცდილებას და თავიანთ თეორიულ შეხედულებებს პრაქტიკულად შეასხამდნენ ხორცს, მიუსადაგებდნენ საქართველოს გამოცდილებას

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებას წინ უსწრებდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახსნა ასრულდა ქართველი ხალხის დიდი ხნის ოცნება ამას მეტად დიდი მნიშვნელობა აქონდა გაჩნდა ნანამძღვრები, რომ მსოფლიო ისტორიის, მათ შორის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლას მეცნიერული ხასიათი მიეცემოდა

დამოუკიდებელ საქართველოში უნდა შეექმნათ ქართულ ენაზე სასკოლო სახელმძღვანელოები, მათ შორის ახალ ისტორიაშიც, სადაც საფრანგეთის დიდ რევოლუციას მნიშვნელოვანი ადგილი განეკუთვნებოდა რევოლუციის მსველელობის გადმოცემის დროს, ისეთ სერიოზულ თემას, როგორც იყო საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა, გვერდს ვერ აუვლიდნენ

მშობლიურ ენაზე ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოების შექმნა ადვილი არ იყო და ამ საქმეში მრავალი სერიოზული დაბრკოლება არსებობდა უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ დამოუკიდებელი საქართველო მწვევედ განიციდდა მსოფლიოს ისტორიის მაღალკვალიფიცირებული სპეციალისტების ნაკლებობას საჭირო იყო ამ რთული სიტუაციიდან რაიმე გამოსავლის მოძებნა ამ ვითარებიდან თავის დაღწევის ერთ ერთი რეალური საშუალება იყო სახელმძღვანელოების თარგმნა 1918-1921 წლებში ქართულ ენაზე გამოვიდა ახალი ისტორიის საინტერესო სახელმძღვანელოები, რომლებიც უპირატესად ორიენტირებული იყო ევროპული, პირველ რიგში კი, რუსული ისტორიოგრაფიის საუკეთესო მიღწევებზე, პროგრესულ-ლიბერალურ ტრადიციებზე ეს არის თვისობრივად წინ გადადგმული ნაბიჯი ცარიზმის დროს არსებულ ოფიციალურ სახელმძღვანელოებთან შედარებით, სადაც ახალი ისტორია ძირითადად განხილული იყო მონარქისტულ-კლერიკალური პოზიციებიდან¹

უსათუოდ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ დამოუკიდებელ საქართველოში დაინერა და გამოიცა ახალი ისტორიის რამდენიმე სახელმძღვანელო ეს იყო ევროპული მოდელი, რომელიც ემყარებოდა დემოკრატის, პლურალიზმს, აზრთა სხვადასხვაობას აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა სკოლაში ამ კარგი ტრადიციის გაგრძელება ვერ მოხერხდა მოხდა ისტორიის სწავლების უნიფიცირება, რაც იმით გამოიხატა, რომ ახალ ისტორიას საშუალო სკოლაში რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში ასწავლიდნენ ერთი და იგივე ა ეფემოვის „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელოთი ეს სავსებით შეესატყვისებოდა ერთი გაბატონებული ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური, მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიას მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ ის ნამოწყება, რომელიც დემოკრატიულ საქართველოში გაჩნდა და შემდეგ საბჭოთა სკოლაში განწყდა, უნდა აღსდგეს ამას ალტერნატივა არ გააჩნია, მაგრამ მთავარია როგორ გავაქეთებთ ყოველივეს რა გზას ავირჩევთ თუ შევეცდებით შეექმნათ კონკურენ-

ქ ნერეთელი, სასკოლო ისტორიული განათლება საქართველოში 1804 1917 წლებში, თბ 1978

ტუნარიანი გარემო, მაშინ მკვეთრად ავაზალღებთ სახელმძღვანელოების ხარისხს, თუ მოვისურვებთ პირადი ინტერესების ლობირებას, რომლის საშიშროებაც ამაჟამად არსებობს, მაშინ ხელს შევეწყობთ უხარისხო სახელმძღვანელოების გამრავლებას ეს კი თანამედროვე ქართული სკოლისათვის დამლუპველი იქნება

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დამოუკიდებელ საქართველოში პირველი გზა აირჩიეს და ქართულ საზოგადოებას მიანოდეს კვალიფიცირებული სახელმძღვანელოები, რომელიც სავსებით შეესატყვისებოდა ეროვნული სკოლის შექმნის საქმეს. თითქოსდა ყველაფერი ნათელია, მაგრამ სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ ხელმოწერედ, ე ი XXI საუკუნის დასაწყისში სწორი არჩევანის გაკეთება ადვილი საქმე არ არის აქ უბრალოდ იმის თქმას ვაპირებთ, რომ სულ სხვა იყო XX საუკუნის დასაწყისის ქართული ინტელიგენციის იერსახე, სულიერი სამყარო და ფასეულობები და სრულიად სხვა ვითარებაა ასი წლის შემდეგ XXI საუკუნის დასაწყისში, როდესაც 1921-1991 წლებში საბჭოთა ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურმა სახელმწიფო მანქანამ ცეცხლითა და მახვილით გადაუარა ქართულ ინტელიგენციას და ამავე დროს მისი რიგები სასტიკად დაანატვიანა ასე აღმოჩნდით ყალბი ფასეულობების, სიცრუის ატმოსფეროში

რა თქმა უნდა, დღევანდელი გადასახადებიდან ეს სახელმძღვანელოები ღიმილს იწვევს, მარტივია და ისტორიოგრაფიის განუღილ ეტაპს წარმოადგენს მათი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ქართველ მკითხველს, პირველ რიგში კი მოსწავლეებს, ახალ ისტორიაზე ზოგად წარმოდგენას უქმნიდა

ახლა კი დაეუბრუნდეთ ჩვენთვის საინტერესო საკითხს და ენახოთ როგორაა განხილული საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული თემატიკა დამოუკიდებელ საქართველოში გამოცემულ სახელმძღვანელოებში

ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოების განხილვა უნდა დავიწყით გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ერნსტ ლაისის სახელმძღვანელოთი „ახალი ისტორია“, რომელიც გამოიცა ქუთაისში 1918 წელს მთარგმნელი იყო ტ რუხაძე

საინტერესოა სახელმძღვანელოს წინასიტყვაობა, რომელსაც ხელს აწერს ტ. რუხაძე „ეს სახელმძღვანელო დაწერილია გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის ერნსტ ლავისის მიერ საფრანგეთის შკოლებისათვის ეს წიგნი, ჩვენი შეხედულებით, ბევრი ღირსებით არის შემკობილი და შინაარსითა და სისტემით განსხვავებულია სხვა სახელმძღვანელოებისაგან; ამიტომ მისი შემოღება უმაღლეს პირველდანიყებით სასწავლებელში სასურველად დავინახეთ

ლავისის მიერ ერთ წიგნშია მოქცეული ძველი ისტორია, საშუალო საუკუნეები, ახალი ისტორია; მე მხოლოდ ახალი ისტორია ვთარგმნე, რადგან ძველი ისტორია და საშუალო საუკუნეები ავტორის მიერ ზედმიწევნით მოკლედ არის დაწერილი და უმაღლესი პირველდანიყებითი შკოლებისათვის იქ მოქცეული მასალა საკმაოდ ვერ ვსცანი; გარდა ამისა, ძველი და საშუალო საუკუნეები ის სახელმძღვანელო უკვე არის გამოცემული ჩვენი შვილებისთვის და, გამოცემლობის ახლანდელი სიძნელის გამო, მხოლოდ უსაჭიროეს ნაწილს ვებეჭადეთ

ამ სახელმძღვანელოში ავტორი გაურბის ფაქტური მხარეების თავის მოყრას და უმთავრეს ყურადღებას საზოგადო დამახასიათებელ მოვლენებს აქცევს აქ მეტი ადგილი აქვს დათმობილი მეცხრამეტე საუკუნეს, და რადგან ავტორის მიერ ეს წიგნი ვასული საუკუნის დამლევს არის დაწერილი და უკანასკნელი წლების შესახებ არაფერია მასში მოხსენიებული, ამიტომ მე საჭიროდ დავინახე ზოგიერთი თავისათვის ცოტა რამ დამემატებინა

ამ სახელმძღვანელოს დართული აქვს თითოეული სახელმწიფოს განვითარების მოკლე ისტორიული მიმოხილვა და მონაფეხების მიერ მათ შეთვისებას მასწავლებელმა სერიოზული ყურადღება უნდა მიაქციოს, რათა მონაფეს ნარმოდგენა ქონდეს ყველა სახელმწიფოს ნარმოშობის და განქითარების შესახებ

მასწავლებელმა უნდა გამოიყენოს აგრეთვე კითხვები, რომელიც დართული აქვს ყოველ თავს

ტექნიკურ დაბრკოლებათა გამო ჩვენ ამ წიგნს ვერ დავურთოთ სურათები და რუკები, მაგრამ, თუ შეიქმნა საჭირო, ამ ნაკლს მაშინ ავიცილებთ¹

¹ ე. ლავისი, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1918, გვ. 3

შესანიშნავი ფრანგი ისტორიკოსის ერნსტ ლავისის სახელმძღვანელო ქართულად თარგმნა დროული იყო და ის იმ პერიოდის ქართულ სკოლას, უდავოდ, დიდ სამსახურს გაუწევდა ახალი ისტორიის შესწავლის დროს

ე ლავისი სახელმძღვანელოში „ახალი ისტორია“ მოკლედ ჩერდება საფრანგეთის რევოლუციაზე, მაგრამ იგი არ განიხილავს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას, რაც უპირატესად იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ის წინ ნა მოსწევდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის გამოძახილს ევროპაში ასეთი მიდგომა არც მეთოდური თვალსაზრისით ჩანს გამართლებული აქ, ცხადია, ვგულისხმობთ იმას, რომ სახელმძღვანელოში უმჯობესია მოცემული იყოს ზოგადად საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორია და არა რომელიმე ცალკეული საკითხის გადმოცემა

თუ რუხაძემ ფრანგული სკოლისათვის განკუთვნილი ე ლავისის სახელმძღვანელო თარგმნა და ამით, უდავოდ, სასარგებლო საქმე გააკეთა სხვებმა ახლო საზღვარგარეთს მიაპყრეს ყურადღება და რუსი ავტორების სახელმძღვანელოების გადმოქართულებას მოჰკიდეს ხელი ამ სახელმძღვანელოებში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა ნარმოადგენილი იყო მეტ ნაკლებად

ი გველესიანისა და დ უზნაძის სახელმძღვანელო შედგენილი იყო ცნობილი რუსი ისტორიკოსის პავლე ვინოგრადოვის სახელმძღვანელოს მიხედვით აქ ეკონომიკურ ფაქტორს შედარებით ნაკლები ყურადღება აქონდა დათმობილი და ქართულ სახელმძღვანელოში ეს შექლებისდაგვარად გათვალისწინებული იქნა მეორეც, სახელმძღვანელოში შეტანილ იქნა რუსეთის ისტორიის ის მონაკვეთიც, რომელიც ამ პერიოდს მოიცავდა²

მსოფლიო ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნას ხელი მოჰკიდა შემდგომში ცნობილმა ისტორიკოსმა ალექსანდრე ნერეთელმა მან დანერა ძველი ისტორიის, შუა საუკუნეების და

¹ ე ლავისი, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1918, გვ 24 26

² ი გველესიანი დ უზნაძე, ახალი ისტორია (XV-XVII საუკუნე), თბ 1920 წინასიტყვაობა

ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოები ეს ყოფილა ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოს პირველი გამოცემა ის სახელმძღვანელოს პრაქტიკული შემოწმების შემდეგ, აპირებდა მის შემდგომ გადაამუშავებას, მაგრამ 1921 წლის 25 თებერვალს, საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ამის საშუალება უკვე აღარ მისცემია.¹

ქუთაისელი პედაგოგის თეიმურაზ ჭუმბურიძის „ახალი ისტორიის“ სახელმძღვანელო უმთავრესად შედგენილია ცნობილი რუსი ისტორიკოსების ნიკოლოზ კარეევის და რომან ვიპერის სახელმძღვანელოების მიხედვით თუ ჭუმბურიძის „ახალი ისტორია“ შედგენილია სამინისტროს პროგრამის მიხედვით მასში მასალა გაცილებით უფრო ფართოადაა გადმოცემული, ვიდრე ამას დაწყებითი სასწავლებლების IV კლასის პროგრამა ითვალისწინებდა. სახელმძღვანელო გათვლილი იყო ორივე კონცენტრისათვის მასწავლებელს ურჩევდა, რომ პირველი კონცენტრის გავლის დროს მოსწავლეთა ასაკობრივი და ფსიქოლოგიური მომენტის გათვალისწინებით ზოგიერთი ნაწილი დაწყებით სასწავლებელთა IV კლასში გამოტოვონ და ეს მასალა შემდგომ მაღალ კლასებში შეისწავლონ²

სიმონ ავალიანის მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელოს ასეთი წინასიტყვაობა არ აქვს დართული

უპირველეს ყოვლისა ვფიქრობთ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ ქართველი ავტორები ორიენტირებული არიან ისეთ სოლიდურ სახელმძღვანელოებზე, რომლის ავტორები იყვნენ რუსული ისტორიოგრაფიის კორიფეები პავლე ვინოგრადოვი, ნიკოლოზ კარეევი, რომან ვიპერი ყველაფერი ეს იმაზე უნდა მიგვანიშნებდეს, რომ ახალი ისტორიის ქართული სახელმძღვანელოების შექმნას ისინი სერიოზულად მოეკიდნენ უსათუოდ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ მათ მექანიკურად კი არ სურდათ ქართულ სკოლაში ამ სახელმძღვანელოების გადმოტანა, არამედ გარკვეულ შემოქმედებით ინიციატივას ამგლავნებდნენ, რაც იმით გამოიხატება, რომ ისინაფიან ეს სახელმძღვანელოები

¹ ალ ნერუთელი, მსოფლიო ისტორია ნან III, თბ, 1920 წინასიტყვაობა

² თუ ჭუმბურიძე, ახალი ისტორია ქუთაისი, 1920 წინასიტყვაობა

ქართული სკოლის მოთხოვნებს მიუსადაგონ. შეძლებისდაგვარად სურთ შეავსონ ის ხარვეზები, რომელიც, მათი შეხედულებით, ამ სახელმძღვანელოებში შეინიშნება

უდავოდ მისასალმებლად მიგვაჩნია, რომ ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოების შექმნაში აქტიურად იყვნენ ჩაბმული არა მარტო მეცნიერები, არამედ საშუალო სკოლის პედაგოგები აქედანაც კარგად ჩანს თუ რაოდენ დიდი იყო ამ უკანასკნელთა პოტენციური აღსანიშნავია, რომ ახალი სახელმძღვანელოები იქმნებოდა, როგორც თბილისში, ისე ქუთაისში

სახელმძღვანელოების ავტორების ღრმა რწმენით, საგნის სწავლებისას მასწავლებელი უნდა იყოს სრულიად დამოუკიდებელი, სუვერენული და არაა საჭირო მიუჯაჭვოს სკოლის პროგრამას ოთხივე სახელმძღვანელოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგარული კანონმდებლობა შეძლებისდაგვარადაა განხილული ამ თემისადმი მათი იდენტური დამოკიდებულება შემთხვევითი არაა და მისი გასაღები მათ მსოფლმხედველობაში, პროგრესულ-ლიბერალურ ორიენტაციაში უნდა ვეძიოთ

სახელმძღვანელოებში კარგადაა განხილული 1789 წლის 4 აგვისტოს დეკრეტები მისი დადებითი შეფასება სავესტო მართლშეიარაღი, მაგრამ „ძველი წყობილების ძირფესვიანად შეცვლაზე“ საუბარი ნაადრევი უნდა იყოს და გადაჭარბებული¹

ვაუმართლებლად მიგვაჩნია, რომ სახელმძღვანელოებში უვლელბელყოფილია იაკობინთა აგარული კანონმდებლობა, რომელმაც ძირფესვიანად შეცვალა ფრანგი გლეხის ყოფა და მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა შინაგანი კონტრრევოლუციის და ინტერვენტების წინააღმდეგ ბრძოლაში საფრანგეთის არმიის მიერ მოპოვებული „ასანაულბრევი გამარჯვებები“ რაც სახელმძღვანელოებში ჯეროვნად არაა ხაზგასმული — რაც იაკობინებისადმი მათი თავშეკავებული დამოკიდებულებით შეიძლება აიხსნას

„თუ ასეთი სისასტიკით ებრძოდნენ იაკობინები შინა მონიწალმდეგებს, არანაკლები გულმოფხვრებით მოაწყვეს მათ სა-

¹ ი გველესიანი, დ უზნაძე, ახალი ისტორია (XVIII-XIX საუკუნე), თბ., 1919, გვ 88; ალ ნურთელი, დასახ ნაშრ გვ 68, ს ავალიანი, დასახ ნაშრ გვ 167; თ ქუმბურიძე დასახ ნაშრ გვ 150

ფრანგეთის თავდაცვა უცხოელთა შემოსევებისგან ამაში მათ მართლაც დიდი წვლილი მიუძღვით თავისი ქვეყნის წინაშე ამ მხრივ მათ შეძლეს ეროვნული აღფრთოვანების გამოწვევა მოკლე ხანში მათ შექმნეს ძლიერი ჯარი, რომელიც გამსჭვალული იყო დემოკრატიული სამშობლოს ღრმა სიყვარულით¹. ერთ-ერთი სერიოზული ფაქტორი, რომელმაც უზრუნველყო რევოლუციური არმიის წარმატებები იაკობინთა აგრარული კანონმდებლობა იყო ფრანგმა გლეხმა მიიღო მინა და იგი აქტიურად ჩაეხილა სამშობლოსა და რევოლუციის მონაპოვარის, მამულის დამცველთა რიგებში ფრანგი გლეხი ინტერვენტების ხელყოფისაგან იცავდა თავის სამშობლოს და რევოლუციის მონაპოვარს, მამულს, მინას².

საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული თვალსაზრისი, თითქოს დამოუკიდებელ საქართველოში პოზიტორი არაფერი გაკეთებულა, სინამდვილეს არ შეეფერება, სუბიექტური და ღრმად ტენდენციურია ფრიად ნიშანდობლივია, რომ მშობლიურ ენაზე ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოს შექმნის საქმეში პირველი მოკრძალებული ნაბიჯი, სწორედ, დამოუკიდებელ საქართველოში გადაიდგა 1918-1921 წლებში, რაც იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის სერიოზული მიღწევაა და ამის ნაყრუება სწორი არ იქნებოდა.

საბჭოთა ხანაში ამ სახელმძღვანელოებზე საუბარი, უმთავრესად წმინდა პოლიტიკური და იდეოლოგიური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ტაბუდადებულ თემად იქცა და ეს სახელმძღვანელოები მივიწყებას მიეცა კომუნისტური რეჟიმი წარსულს ჩაბარდა და დღეა ვამი აღსდგეს სამართლიანობა ეს სახელმძღვანელოები უნდა გამოვიყვანოთ იმ ჩრდილიდან, რომელშიც ისინი სრულიად დაუმსახურებლად აღმოჩნდნენ, საბჭოთა იდეოლოგიის ძალიანსმევი.

¹ ალ. ნერეთელი, დასახ. ნაშრ., გვ. 73.

² გ. კილურაძე საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან (ახალი არმიის ორგანიზება), თბ., 1963; გ. კილურაძე საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792) თბ., 1982.

პარი II

საქართველოში საზრუნავთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მეცნიერული შესწავლის მსაპირკვეები

I თავი

XX საუკუნის ძნელბედობა საქართველოში. ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია

საქართველოს ისტორიაში ძნელბედობა, ალბათ, ძნელად თუ გააკვირვებს ვინმეს და მაინც, მოუხედავად ამისა, ამ ცამთა სიავეში XX საუკუნის ერთ ერთი თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს

XX საუკუნის საქართველოს ისტორიის სამი ყველაზე დიდი მონაპოვარი იყო 1 საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა 1917 წლის 12 მარტს, 2 დიდი ივანე ჯავახიშვილის მიერ 1918 წლის 26 იანვარს, დავით აღმაშენებლის სულის ხსენების დღეს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახსნა, 3. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა ყველაფერი ეს იმაზე მეტყველებდა, რომ საქართველომ არჩევანი გააკეთა დამოუკიდებლობაზე და დემოკრატიაზე, თავისუფალი მენარმეობის განვითარებაზე ეს იყო ძალზე ძნელი გზა, რომელიც შეცდომებით აღსავსე აღმოჩნდა, მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ პოზიტიური გაცილებით უფრო მეტი გაკეთდა ამკარა იყო, რომ თუ არა გარეშე ძალის უხეში ჩარევა, საქართველოს გასაბჭოება 1921 წლის 25 თებერვალს, საქართველო ძნელად, მაგრამ სწორი გზით განაგრძობდა სვლას ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ფინეთის მავალით, რომელმაც, საქართველოსგან განსხვავებით მოახერხა 1917 წლის დეკემბერში მოპოვებული დამოუკიდებლობის შე-

ნარჩუნება და საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე, მიუხედავად ამ უკანასკნელის არაერთგზის მცდელობისა, არ დაუშვა თავის სამინაო საქმეებში საბჭოთა კავშირის ჩარევა¹ შედეგი კი ის არის, რომ დღეს ფინეთი ევროპის ერთ-ერთი განვითარებული ქვეყანაა, ხოლო საქართველო კი უსაშველოდ ჩამორჩა

1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა რუსეთმა ი სტალინის და ს ორჯონიკიძის ხელშეწყობით, მოახდინა საქართველოს სუვერენული რესპუბლიკის ინტერვენცია, ოკუპაცია, ანექსია² ი სტალინის და ს ორჯონიკიძის დანაშაული ქართველი ერის წინაშე მდგომარეობდა შემდეგში 1 ი სტალინმა და ს ორჯონიკიძემ დაიპყრეს საქართველო საქართველოს წაართვის დამოუკიდებლობა ი სტალინმა თავისი პირადი ინტერესები სამშობლოზე მაღლა დააყენა საქმე ისაა, რომ თუ საქართველო დამოუკიდებელი იქნებოდა ი სტალინი იყო ჩვეულებრივი, რიგითი, ემიგრანტი მან დაიპყრო საქართველო და გახდა მის მიერვე შექმნილი უნიტარული სახელმწიფოს მკვიდრი, 2 სტალინმა და ს ორჯონიკიძემ თავისი სამშობლო ააცდინეს განვითარების სწორ გზას და ძალად მოახვიეს თავს ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფო საძირკველი ჩაუყარეს კაზარმულ კომუნიზმს, რომელიც გულისხმობდა გათანაბრებას სილატაკის დონემდე და ხელს უწყობდა, არა პროგრესს, არამედ განაპირობებდა რევრესს, სტაგნაციას; 3 ი სტალინმა და ს ორჯონიკიძემ საქართველოს დაუტოვეს მეტად მძიმე მემკვიდრეობა, რაც იმით გამოიხატა, რომ ჩანასახშივე მოსპეს ის ნიადაგი (კერძო საკუთრება, საბაზრო ეკონომიკა), რომელიც უზრუნველყოფდა განვითარების ნორმალურ გზაზე დაბრუნებას ფიზიკურად გაანადგურეს ან გადააგვარეს საქართველოს მონინავე ნაწილი, ქართული ინტელიგენცია მნიშვნელოვანწილად დღეს, სწორედ, ამის შედეგს ვიძიებ³

¹ გ ქელიძე ფინეთი XIX საუკუნეში, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1997. გვ 20-21

² ლ თოიძე ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია, თბ. 1991, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ნაწ II, თბ., 1998 გვ 389-409

³ მ კალანდაძე თანამედროვე საქართველოს არასახარბილო მემკვიდრეობა, „ახალი 7 დღე“ 11-18 მარტი 2005

ბოლშევიკურ-ათეისტურ ხელისუფლებას არც ეკლესია დარჩენილი უყურადღებოდ ეკლესია-მონასტრები იავარპყო, მინასთან გაასწორა, დახურა სამღვდელთების საუკეთესო ნაწილი მოსაო მორწმუნე მრევლს დევნა დაუნყო ერის სულიერი დაკნინება ამის ლოგიკური შედეგი იყო

კომუნისტების რისხვას, ცხადია, ვერც ქართველი ერის სათაყვანებელი „ცოდნის ტაძარი“, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი გადაურჩა მათ უნივერსიტეტს და პირველ რიგში ქართული ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილს, ნაღებს, უსაშინლესი რეპრესიები დაატებეს და ისტორიაში არნახული სისხლიანი კალო გალუნეს, ამ რეპრესიების ათვლის წერტილად შეიძლება აღებულ იქნას 1926 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის თანამდებობიდან დიდი ქართველი მეცნიერის და მამულიშვილის ივანე ჯავახიშვილის დათხოვნა უნივერსიტეტი დაშალეს ინსტიტუტებად ამის ლოგიკური გაგრძელება იყო 1930 წლის დეკემბერში საქართველოს სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში ჩატარებული დისკუსია, და 1936 წლის 23 მარტიდან — 2 აპრილამდე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართული თავყრილობა, რომლის კრიტიკული ისრები მიმართული იყო ძველი პროფესორის, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, ივანე ჯავახიშვილის წინააღმდეგ¹ ასე შებაიჯებიან ბოლშევიკებმა უნივერსიტეტში უზნეობას, უეიცობას, უსინდისობას და მის დამახასიათებელ

¹ საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (სუიკსა) ფონდი 471 აღწერა 19 საქმე 4 და 5 პოლიტიკური პარტიების არქივი, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მეცნიერების განყოფილების დოკუმენტი — ი სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დეკანების და მეცნიერ-მუშაკთა დახასიათება — ფონდი 14, საქმე 7817, ფურცელი 15, ივანე ჯავახიშვილი ტირანის სამსჯავროს წინაშე გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ შ ვანაძემ და პროფ ვ გურულმა, თბ, 2004 ვარდა ამისა ამ თემაზე არსებობს მდიდარი ლიტერატურა გ ციციშვილი, გაუზიარებული ისტორიის ფურცლები ჟურნ „ცისკარი“ № 2, 1995 და სხვა

ატრიბუტებს ყოველივე ამის შედეგი დღესაც, XXI საუკუნის დასაწყისში, სახეზეა

ოთხსაი ნლით ადრე სულმნათი უილიამ შექსპირი ნუხდა

„ყველაფრისაგან დალილს სანატრელად სიკვდილი დამარჯა
რადგან მათხოვრად გადაიქცა ახლა ღირსება,
რადგან არარამ შეიფერა ძვირფასი ფარჯა,
რადგან სიცრუე ერთგულების გახდა თვისება,
რადგან უღირსთ უსამართლოდ დაადგეს დაფნა“

თუ შექსპირის დროს ამის ცალკეული გამოვლინებები იყო, რომელიც გენიალური ინგლისელის მზერას არ გამოპარვია, XX საუკუნეში ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფოს ძალისხმევით ეს ნაწამძღვრები ცხოვრების ნორმად იქცა და ფეხქვეშ გათულა ბიბლიური პრინციპი „კეისარს, კეისარის“

გამოითქვა მოსაზრება თითქოს „სტალინიზმის პირველი მსხვერპლი ფილოსოფია იყო“ ერთი რომელიმე უბანის, დარგის გამოყოფა უმართებულო იქნებოდა სტალინიმა ერთიანი ფრონტით შეუტია პუმანიტარულ მეცნიერებას ჩვენ უფრო ვემხრობით მოსაზრებას, რომ სტალინიზმის პირველი მსხვერპლი ისტორია იყო. ანდაც, შესაძლოა, ისტორიაც და ფილოსოფიაც ერთდროულად

ჯერ იყო და 20-იან წლებში ისტორია საერთოდ ამოიღეს სკოლის პროგრამიდან მართალია, სამართლიანობა აღდგა და 30-იან წლებში ისტორია ისევ შემოიღეს სკოლებში, მაგრამ მისი სწავლება ცენზურის შკაცრ კონტროლს დაექვემდებარა. საძირკველი ჩაეყარა ერთი მარქსისტულ ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიას დაიწყო ისტორიული მეცნიერების სტალინიზაცია ისტორიულ მოვლენებს და პროცესებს მიეცა სნორხაზოვანი, ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური ინტერპრეტაცია და ამგვარ დოგმატურ მიდგომას მეცნიერებაში ადმინისტრაციული გზით ნერგავდნენ ფართოდ მოიკიდა ფეხი კლასიკოსების შეხედულებების ციტატომანიაშ მეცნიერული ანალიზი სულ უფრო უკანა პლანზე გადადის სახეობით კანონზომიერი იყო, რომ ასეთმა მიდგომამ ბოლოს და ბოლოს საბჭოთა ისტორიოგრაფია ჩიხში მოაქცია

1921 წლის თებერვალში საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლის საქმეში გარკვეული მეტამორფოზი მოხდა და ერთი გაბატონებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის არტახტებში იქნა მოქცეული თუ დამოუკიდებელ საქართველოში აღნიშნულ საკითხს უპირატესად პროგრესულ ლიბერალური პოზიციებიდან აფასებდნენ, ახლა მწვანე გზა მიეცა ამ პრობლემის მარქსისტულ ინტერპრეტაციას, მის ყველაზე უფრო უარეს ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური, სტალინური, ფორმით ისტორიული მოვლენისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა პრაქტიკულად გამორიცხული იყო და განსხვავებული აზრი სასტიკად იდევნებოდა

საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მეცნიერული შესწავლის მესაძირკვლეებად გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსები პროფესორი გრიგოლ ნათაძე და პროფესორი ალექსანდრე ნამორაძე უნდა მივიჩნიოთ

პროფ გრ ნათაძემ აგრარული საკითხის შესწავლის საკითხში შესანიშნავი სკოლა გაიარა გამოჩენილ რუს ისტორიკოსებთან ივან ლუჩიცკისთან და რომან ვიპერთან, ხოლო ალ ნამორაძემ კი მეორე ცნობილ რუს ისტორიკოსთან პავლე არდაშევთან მათ ძალიან კარგად იცოდნენ თუ როგორი იყო ამ საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა, მაგრამ იმ პერიოდში, შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ ძალად თავს მოხვეული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატი სათვის ასეთი ორმაგი სტანდარტი ფრიად დამახასიათებელი შეიქმნა საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის ერთს ფიქრობდი, სხვას წერდი არჩევანის უფლება არ გქონდა ან ისე უნდა დაგვენერა, როგორც ამას გაბატონებული იდეოლოგია ითხოვდა, ან საერთოდ არ უნდა დაგვენერა ამიტომ მათ გააკეთეს ის, რისი გაკეთებაც იმ პოლიტიკურ ვითარებაში შესაძლებელი იყო, და ეს დიდ პატივს მიაგებს ამ მეცნიერებს

II თავი

გრიგოლ ნათაძის შრომები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე

გრ ნათაძის ნაშრომი „რამოდენიმე მომენტი საფრანგეთის რევოლუციისდროინდელი აგრარული კანონმდებლობისა“ წმინდა კლევებით ხასიათისაა და, ჩვენი აზრით, გრ ნათაძის მიერ ახალი ისტორიის პრობლემებზე დაწერილ საუკეთესო ნაშრომად უნდა მივიჩნიოთ მისი ერთ-ერთი მთავარი ღირსება ისაა, რომ იგი დანერვილია ძველი ისტორიული სკოლის ტრადიციების, თავისუფალი აზროვნების პირობებში ეს ადვილად გასაგებიცაა და იმითაა განპირობებული, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის პირველ ხანებში ბოლშევიკური იდეოლოგიის მარნუხები ისე მკაცრად არ იგრძნობოდა და გრ ნათაძეს მოუსწრია მისი გამოქვეყნება გრ ნათაძის ნაშრომი ემყარება პირველწყაროების და საკვლევო ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნას და იძლევა მათ ღრმა ანალიზს, რაც მნიშვნელოვანილად განსაზღვრავს მის მეცნიერულ ღირებულებას

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ ერთი ყველაზე უფრო მტკიცეული და აქტუალური საკითხით, აგრარული პრობლემით გრ ნათაძის დაინტერესება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გრ ნათაძის მეცნიერული არჩევანი უმთავრესად ორი ფაქტორით იყო განპირობებული ჯერ ერთი, იგი როგორც ესერთა პარტიის აქტიური წევრი, ბუნებრივია, დიდ ყურადღებას იჩენდა აგრარული პრობლემისადმი საქართველოში და მეორეც, რა თქმა უნდა, ამ გატაცებას მძლავრი სტიმული მისცა „რუსულმა სკოლამ“, უპირველეს ყოვლისა კი ივან ლუჩიკიმ, რომელსაც როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კიევის უნივერსიტეტში სწავლის დროს ძალიან დაუახლოვდა გრ ნათაძე შეიძლება ითქვას, რომ მან აგრარული საკითხით გრ ნათაძის დაინტერესებას კონკრეტული მიმართულება მისცა

ამ თემაზე მუშაობა მან ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში დაიწყო ივ ლუჩიციის ხელმძღვანელობით და შემდეგ მოსკოვის უნივერსიტეტში რ ეიპერის რჩევით განაახლა მასზე მუშაობა მან ამ საკითხზე სადიპლომო ნაშრომი დაიცვა სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ დაწყებული საქმის ბოლომდე მიყვანა, უმთავრესად გრ ნათაძის პოლიტიკური საქმიანობის გამო, ველარ მოხერხდა, და გრ ნათაძის მიერ დაწერილი ნაშრომი გამოქვეყნებული არ ყოფილა ხოლო ივ ლუჩიციის კაპიტალური გამოკვლევის¹ გამოსვლის შემდეგ მისმა გამოცემაში, ცხადია დაკარგა მეცნიერული ღირებულება თავისთავად ეს ფაქტი საგულისხმოა და, ვფიქრობთ, იმაზე უნდა მიგვაწინებდეს, რომ აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში გრ ნათაძე მეცნიერული გზით მიდიოდა ამიტომ განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ ამ ნაშრომის დროული გამოქვეყნება ვერ მოხერხდა, რაც ვჭვს გარეშეა, რომ ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში XX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნებოდა წინამდებარე გამოკვლევა, როგორც თავად გრ ნათაძე აღნიშნავს, წარმოადგენს ერთ პატარა ფრაგმენტს იმ სერიოზული ნაშრომისა, რომელიც დაწერილი უქონია გრ ნათაძეს უკვე XX საუკუნის დასაწყისში ავიპერისაგან 1906-07 წლებში არაერთხელ გამიგონია, რომ ამგვარი შრომა (ე ი საფრანგეთის რევოლუციის საგლეხო კანონმდებლობა) დიდ საჭიროებას წარმოადგენს ამიტომ ამ ხანებში, როდესაც პროფ ი ლუჩიციის ჯერ ამგვარი შრომა დაბეჭდილი არ ქონდა, მე შევკრიბე მასალები ამ საკითხის გასაშუქებლად და შრომაც დაეწერე, მაგრამ მაშინ სხვადასხვა დაბრკოლებათა გამო დაბეჭდვა ვერ მოეხერხე, ხოლო ლუჩიციის ყოველმხრივ სრული შრომის გამოქვეყნების შემდეგ, ჩემი შრომის დაბეჭდვას, რასაკვირველია, აზრი არ ქონდა მიუხედავად ამისა, ჩემს მიერ შეკრებილ მასალებში არის თითო-ორი ისეთი რამ, რაც პროფ ი ლუჩიციის წერილმანად ჩაუთვლია და არ გამოუქვეყნებია ამ მასალებს

¹ Лучицкий Ив. Крестьяне и крестьянская реформа во Франции во время революции – Книга для чтения по новой истории. т 3, Киев, 1912

წარმოადგენს ოქმები დამფუძნებელი კრებისა, მისი კომისიებისა, ეგრეთ წოდებული ფეოდალური კომიტეტისა და სხვა კრებათა ანგარიშები, ცალკე ორატორთა სიტყვები“¹ ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ მართალია წერილშია, მაგრამ გრ ანთაძის ნაშრომი გარკვეულ სიახლეებს მოკიდებული როდია და მას სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოაქვს ზოგიერთი ახალი მასალა

„საფრანგეთის რევოლუცია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი შორეულ წარსულს არ განეკუთვნება დღემდე მაინც სათანადოდ გამოკვლეული არ არის, ეს იმით კი არ აიხსნება, რომ მასალა ნაკლები იყოს, არამედ პირიქით, სწორედ იმით, რომ მასალა ძლიერ ბევრია, რომ ბოლო დროს საფრანგეთის რევოლუციის სხვადასხვა საკითხს თავისი მკვლევარები გამოუჩნდა წინადადებული გეგმა ამ შესანიშნავი დროის კვლევის წესისა, რომლის მიხედვითაც მას იკვლევდნენ, ამ ბოლო დროს უარყოფილია, ვინაიდან ყველა დარწმუნდა, რომ ევროპის ისტორიის ამ ხანას მრავალი რთული და სპეციალური მხარე აქვს მაგალითად, ვიცით, რომ პოლიტიკური მხარე რევოლუციისა შეადგენს სპეციალური კვლევა-ძიების საგანს ოლარისა, რომლის შრომამაც სრულიად ცხადყო, თუ რაოდენ რთული საქმეა საფრანგეთის რევოლუციის პოლიტიკური ისტორიის გამოკვლევა, მაგრამ არა ნაკლებ რთულია სოციალური მხარე, რომლის კვლევა მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს და მეოცე საუკუნის დასაწყისში დაიწყო ამ საქმის გამოკვლევაში, სხვათა შორის, ძალზე დიდი წვლილი მიუძღვით რუსეთის მეცნიერებს მახსოვს 1900 წელს საფრანგეთის მეცნიერებმა პერიოდულ პრესაში საჭიროდ სცნეს აღენიშნათ ეს ღვაწლი რუსეთის მეცნიერებისა, განსაკუთრებით კი ანგანსევენბულ პროფ ივ ლუჩიცკისა, რომელმაც მრავალი შრომა დასწერა საფრანგეთის რევოლუციის დროს გლეხთა მდგომარეობის შესახებ“²

1

გრ ნათამე რამოდენიმე მომენტზე საფრანგეთის რევოლუციის დროინდელი კანონმდებლობისა, უნივერსიტეტის მოამბე, 1922, გვ 158

² გრ ნათამე დასახ ნაშრ, გვ. 156 157

არ შეიძლება ორი აზრი არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ გრ ნათაძე სერიოზულად ჩახედული ჩანს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიოგრაფიაში და, ვფიქრობთ, კარგად გაიცნობიერა ის მოთხოვნები, რომელსაც ახალი ეპოქა უყენებდა საფრანგეთის რევოლუციის მკვლევარებს იგი მშვენივრად ხედავს, რომ ტრადიცია, რომელსაც ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისში ჩაუყარეს საფუძველი რესტავრაციის ეპოქის ფრანგმა ისტორიკოსებმა, როდესაც წერდნენ მთლიანად რევოლუციის ისტორიას, ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს ნარმოადგენს ამიერიდან ნინა პლანზე ნამოინია კონკრეტული პრობლემების გამოკვლევამ სავსებით ვეთანხმებით გრ ნათაძეს, რომ ეს სულაც არაა იოლი საქმე და რომ საკითხი არის საკმაოდ რთული და მრავალნაზნაკოვანი ვფიქრობთ, სწორედ ამ ცვლილებებში ხედავს გრ ნათაძე იმ ნივთადგამულ ნაბიჯს, რომელსაც ადგილი პქონდა საფრანგეთის რევოლუციის ისტორიოგრაფიაში

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველ ისტორიკოსებს, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, გრ ნათაძეს და ალ ნამორაძეს, კარგად პქონდათ გაცნობიერებული საფრანგეთის აგრარული განვითარების მთავარი სპეციფიკა იურიდიულად თავისუფალი გლეხი, ეკონომიკურად დამოუკიდებელი არ იყო ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ მინაზე სენიორული უფლებები კვლავ ძალაში დარჩა „თავისუფალი გლეხი იჯდა არათავისუფალ შინაზე“ სწორედ ეს უმწვავესი საკითხი უნდა გადაეწყვიტა რევოლუციას ამ რთული პრობლემისადმი ამგვარი მიდგომა შემხვევითი არ იყო და მასში უნინარესად წყაროების ზედმინ ენით კარგ ცოდნას და „რუსული სკოლის“ გავლენის ლოგიკური შედეგი უნდა დავინახოთ

ამის შემდეგ გრ ნათაძე ეხება და სათანადოდ ნარმოაჩენს ივ ლუჩიცის ნელიოს აგრარული საკითხის შესწავლის საქმეში¹ ვფიქრობთ, მიზანშეწონილი იქნებოდა ორიოდ სიტყვა თქმულიყო ნ კარევესა და შ კოვოლევსკის შესახებ, რომლებმაც თავისი სიტყვა თქვეს ამ პრობლემის დამუშავების საქმეში მით უმეტეს,

¹ იქვე გვ 157 158

ეს საინტერესო იქნებოდა იმიტომ, რომ ისინი ივ ლუჩეტკის ოპონენტები იყვნენ და არ იზიარებდნენ მის მიერ მიღებულ დასკვნებს ამ საკითხის წინ ნაპოვნეა შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა გრ ნათაძის ნაშრომს

გრ ნათაძე თავის გამოკვლევაში დიდ ადგილს უთმობს 1789 წლის 4-11 აგვისტოს დეკრეტების განხილვას საკითხის ასეთი დეტალური ანალიზი და დანერღებითი განხილვა მისასაღებელი უნდა იყოს და ამ საკითხის გაშუქების პირველი მეცნიერული მცდელობა ქართულ ისტორიოგრაფიაში გრ ნათაძის მიერ 1789 წლის 4-11 აგვისტოს დეკრეტის მნიშვნელობის შეფასება ქართულ სინამდვილეში სერიოზულ, წინგადადგმულ ნაბიჯად გვევლინება საქმე ისაა, რომ მისი წინამორბედები შეიძლება ითქვას, რომ 4 აგვისტოს დეკრეტს ცოტათი შეღამაზებული სახით ქვრტდნენ და აჭარბებდნენ მისი ისტორიული მნიშვნელობის შეფასებას, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ მას აღიქვამდნენ როგორც ფეოდალიზმის სრული და საბოლოო ლიკვიდაციის აქტს, რაც ევროპული ისტორიოგრაფიის, ამ შემთხვევაში ა ოლარისა და ვ ბლოსის გავლენის ლოგიკური შედეგია¹

დეკრეტის მიხედვით, ფეოდალური ვალდებულებები და გადასახადები ორ კატეგორიად დაიყო „პირადი უფლებები“ და „რეალური უფლებები“ პირველ კატეგორიაში შედიოდა მემამულესა და გლეხს შორის არსებული პირადი დამოკიდებულება, ხოლო მეორე კატეგორია დაკავშირებული იყო მიწის საკუთრებასთან და ეკონომიკურ ურთიერთობებთან² ცხადია, ეს უკანასკნელი გაცილებით უფრო არსებითი და მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე პირველი აგვისტოს დეკრეტების თანახმად, გაუქმებულ იქნა პირველი კატეგორიის ვალდებულებები „მარადიული უფლებები“, რომელიც აქა-იქ თუ იყო შემორჩენილი დეკრეტმა ოურიდოულად დააკანონა რეალურად არსებული სიტუაცია ამიტომ სავესებით ვეთანხმებით

¹ ვ ლორთქიფანიძე საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, ნაწ 1, (1789 1792) თბ., 1906, გვ 43, ნიუ ჟორდანია, საფრანგეთის ისტორია, დიდი რევოლუცია თბ 1906, გვ 19 20

² Ф. Савьяк. Гражданское законодательство французской революции. М., 1928

გრ ნათაძეს, რომ ამ ფაქტის ისტორიული მნიშვნელობის გაზვიადება არ ღირს მეორე კატეგორიის გადასახადები „რეალური უფლებები“ უფრო ზევრი და გაცილებით უფრო მძიმე იყო, და დეკრეტის თანახმად, გამოსასყიდად იქნა გამოცხადებული¹ ამიტომ, ფეოდალიზმის სრულ და საბოლოო ლიკვიდაციად საუბარი ნაადრევია მართალია აქ გრ ნათაძე არ იმონებს ივ ლუჩიცკის, მაგრამ იზიარებს მის თვალსაზრისს, რომ „4-11 აგვისტოს დეკრეტის თანახმად გაუქმებული სენიორალური რეჟიმი მთელი თავისი არსებით ძალაში დარჩა და ამდენად მისი მოსპობა მხოლოდ ქალაქებში მოხდა“²

გრ ნათაძის მსჯელობის მიხედვით მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ იგი რატომღაც არაფერს ამბობს მეათედის გაუქმებაზე, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და რომლის მოსპობამ შესაძრწევად შეუძისუბუქა მდგომარეობა ფრანგ გლეხს თუ რამდენად კმაყოფილი იყო ფრანგი გლეხი, ეს კარგად ჩანს ერთი მაგალითიდან, რომელიც ფრანგ ისტორიკოს ჟან ჟორესს მოყავს როდესაც მტერი შემოიჭრა საფრანგეთში და კითხა გლეხს „რატომ გიყვართ რევოლუციონერები“, მათი პირველი პასუხი ასეთი იყო „მათ გააუქმეს მეათედი“³ ამიტომ აღნიშნული დეკრეტების შეფასებისას გრ ნათაძე შეტად პესიმისტურად ჩანს განწყობილი

კიდევ ერთი სერიოზული საკითხი, რომელსაც ეხება თავის ნაშრომში გრ ნათაძე, არის 1790 წლის 15 მარტის და 3 მაისის დეკრეტები. ამ კანონებისადმი გრ ნათაძის სკეპტიკური დამოკიდებულება საკამათო უნდა იყოს 15 მარტის დეკრეტის თანახმად ნაწილობრივ გაუქმებულ იქნა ტრიაციის კანონი ეს კი აგრარული საკითხის გადაწყვეტის საქმეში უკვე წინგადადგმული ნაბიჯი იყო⁴ ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ დამფუძნებელმა კრე-

გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ, გვ 159 168

¹ Ив. Лучицкий, Состояние земледельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789-1793 гг. Киев, 1912 გვ 91

² Ж. Жорес, Социалистическая история французской революции т. 1, книга 1, 1976, გვ 378

³ 15 მარტის და 3 მაისის დეკრეტების ტექსტი იხ "Archives Parliamentaires" სერია 1, ტ XII, გვ 172 177 და ტ XV, გვ 364 365

ბამ ფეოდალურ გადასახადთა და ვალდებულებათა გამოსყიდვის იმდენად მაღალი ნიხრი დაანესა, რომ ამ ვალდებულებისაგან თავის დახსნა არსებითად შეუძლებელი შეიქმნა აღსანიშნავია, რომ გლეხკაცობა იმდენად განბილებული დარჩა ამ დეკრეტით, რომ თავის გამოსყიდვა არც კი სურდა როგორც ერთი თანამედროვე აღნიშნავს ამ გადასახადებისგან გამოსყიდვა იმდენად ძნელი იყო, რომ თუნდაც ერთისგან, რომ გაგეთავისუფლებინა თავი ყველაფერი უნდა გაგყვიდა გრ ნათაძე ასკენის, რომ „დამოუძნებელი კრების საქმიანობა სოციალურ სფეროში სრულიად უნაყოფო აღმოჩნდა ის დეკრეტებს იღებდა ცხოვრება კი თავისით მიდიოდა“¹

მორიგი სერიოზული საკითხი, რომელსაც უნება გრ ნათაძე თავის ნაშრომში, არის საკანონმდებლო კრების მიერ გლეხთა საკითხის გადაწყვეტა საკანონმდებლო კრების აგრარული კანონმდებლობებისადმი გრ ნათაძის ნეგატიური დამოკიდებულება საკამათო შეიძლება იყოს. საფიქრებელია, რომ აღნიშნულ საკითხში საკანონმდებლო კრებას სწორი კურსი ჰქონდა აღებული, მაგრამ პოლიტიკური გართულებების გამო, ომი ფეროპასთან, რომლის ლოგიკური შედეგი იყო 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალება, მას თავისი ჩანაფაქტის განხორციელება არ დასცალდა აღნიშნული საკითხის პესიმისტური შეფასება, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად შეიძლება იმით იყოს განპირობებული, რომ იგი დუმილით უცლის გვერდს 1792 წლის აგვისტოს დეკრეტებს, რომლის მიღება აგრარულმა კრებამ სულ ბოლო ნაშს მოასწრო ამ საკითხის განხილვით, გრ ნათაძის გამოკვლევის გასრულება ალბათ, ყველაზე უპრობანი იქნებოდა²

ნაშრომში განხილულია 1792 წლის ივნისის კანონები მისი დედააზრი ასე გამოიყურება ყველა სენიორს აქვს უფლება საბუთის მაგიერად წარადგინოს სამი ხელწერილი თავისი უფლებისა, კანონიერების და სამართლიანობის დასამტკიცებლად, რითაც საკანონმდებლო კრებას უნდოდა შემამულის მდგომარეობა ფეოდა-

¹ გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ გვ 164-170

² გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ გვ 170 175

ლური გადასახადების გაუქმების საკითხში ცოტათი მაინც შეემსუბუქებინა¹

„სამაგიეროდ, მათ მუშაობაში იყო რამოდენიმე მომენტი, რომელთაც ხელი შეუწყვეს გლეხთა საკითხის გადანყვებლას საკანონმდებლო კრების შეუმჩნეველად, რადგან ისინი ამ მომენტებში გლეხთა საკითხის გადანყვებლას არ ისახავდნენ მიზნად მაშასადამე, ისტორიის მსვლელობამ თვითონ გამოიყენა თავისი, ასე ვთქვათ, მიზნისათვის ის, რაც პოლიტიკურ მოღვაწეებს თავისი მიზნისათვის უნდოდათ მე მხედველობაში მაქვს ჯერ ერთი საეკლესიო მამულების გაყიდვა და მერე ემიგრანტთა მამულისა ამ ორმა აქტმა გლეხთა საკითხის დიდი ნაწილი დააკმაყოფილა და სოფელში შექმნა თავისუფალი გლეხთა საკითხი კადრი, ვინაიდან მამულის შექმნის გარდა, თავადაზნაურობის გაქცევამ და გაძევებამ თავისთავად მოსპო ფეოდალური გადასახადები და ეალდე ბულებები“² ამგვარმა გადანყვებამ ახალი საკითხები წამოჭრა „გლეხთა საკითხის ერთი ნაწილი, რომ სოფელად დარჩა და შეურწმობას მოკიდა ხელი, მეორე ნაწილი, რომელმაც მიწის შესყიდვა ვერ მოახერხა, თუმცა პირადად განთავისუფლდა, მაგრამ სრულიად გალატაკდა. ვინაიდან მაშინდელ სიძვირეში თავისი რჩენა იმი სთვლიდა ვისაც თავისი შეურწმობა, ან მუდმივი სამუშაო არ ჰქონია, ყოველად შეუძლებელი იყო გაჩნდა მრავალი უმუშევარი, ამ იტომ სოციალური საკითხი ახალი (განსაკუთრებით კონვენტის დროს) ხშირად სხვა სახით წამოიჭრა“³ კრ. ნათაძის ეს დასკვნა უპირველეს ყოვლისა, იმ თვალსაზრისით იყრობს ყურადღებებს, რომ უპირისპირდება მისი მასწავლებლის ივ. ლუჩუცკის მოსაზრებებს, რომელიც ფიქრობდა, რომ თითქოს საფრანგეთში ადგილი არ ჰქონია გლეხობის უმინოდ დატოვებას⁴ ამ შემთხვევაში იგი უფრო ნ. კარევის და მ. კოვალევსკის შეხედულებისაკენ იხრე-

¹ იქვე.

² იქვე, გვ. 176-177

³ იქვე, გვ. 177

⁴ იმ. წყობით, დასახ. ნაშრ., გვ. 6

ბა, რომლებიც ხაზს უსვამენ რევოლუციის წინ გლეხთა გაბოვანობის, ექსპროპრიაციის, უმიზოდ დატოვების შემთხვევებს¹

გრ ნათაძე თავის გამოკვლევაში საინტერესო დასკვნამდე მიდის მისი აზრით, გლეხთა საკითხის გადაწყვეტისას საფრანგეთის რევოლუციის დასაწყისში მიღწეული წარმატებები საკანონმდებლო კრების დასახურება კი არ იყო იმდენად, რამდენადაც რეალური ცხოვრებისა „ჯერჯერობით კი ჩვენ ვხედავთ, რომ გლეხთა საკითხი პოლიტიკური მოღვაწეების ნებისყოფის გარეშე ყოველ შემთხვევაში, მათ მიერ დასახული მიზნებისა და გეგმების გარეშე, თვით ისტორიულმა პროცესმა გადაწყვიტა ისე, როგორც ამას ძალთა ურთიერთობა მოითხოვდა და არ წარმოადგენს მათ მიერ დასახული მიზნების განხორციელებას“² მიგვაჩნია, რომ გრ ნათაძე დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარულ პოლიტიკას პესიმიზტურად უყურებდა და შეიძლება ცოტა აბუქებდა რეალურ სინამდვილეს, რაც იმით გამოიხატება, რომ იგი ცდილობს დააკნინოს დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების რილი რევოლუციის დასაწყისში აგრარული საკითხის გადაწყვეტის საქმეში, ამის მიზეზი, პირველ ყოვლისა, მის მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძიოთ აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარული პოლიტიკა არ პასუხობდა გრ ნათაძის პოლიტიკურ იდეალს დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარული პოლიტიკა ობტიმიზმის საფუძველს უფრო მეტად იძლევა, ვიდრე პესიმიზმის ჯერ კიდევ საფრანგეთის რევოლუციის ისეთი კომპეტენტური მკვლევარი როგორც იყო პ კროპოტკინი, მოუთხოვდა, რომ დამფუძნებელი კრების წინაშე აგრარული პრობლემის გადაჭრის ორი გზა არსებობდა I ის შეიძლება შესდგომოდა ფეოდალური უფლებების შესახებ კანონპროექტის შემუშავებას, რომლის განხილვას მოუდებოდა მთელი თვეები, უფრო სწორად, წლები და მათ

¹ H Караев, крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последней четверти XVIII в., М 1979 გვ 115 117 М Ковалевский, Прохождение современной демократии, т I გვ 171 179, 195 197

² გრ ნათაძე დასახ ნაბრ გვ 177

შორის აზრთა სხვადასხვაობის გამო სასურველ შედეგებამდე ვერ მიგვიყვანდა, გარდა განხეთქილებისა კრების შიგნით, რაც გამოიწვევდა მეფის მიერ მის დათხოვნას (ეს შეცდომა დაუშვა რუსეთის დუშამ 1905 წელს მიწის საკითხის განხილვის დროს) ანდაც 2 მას შეეძლო გამოეცხადებინა ზოგიერთი მთავარი საწყისი, რომელიც მომავალში გახდებოდა კანონების შედგენის საფუძველი კრებამ ეს მეორე გზა აირჩია და იგი გაცილებით უფრო მიზანშეწონილი იყო, ვიდრე პირველი¹ პრაქტიკაში „სოფლად კრების ეს პრინციპიალური დადგენილებანი აღიქვეს როგორც ფეოდალური უფლება-ვალდებულებების რევოლუციური გზით გაუქმება და ამან იმდენად შეარყია მთელი ფეოდალური სისტემა, რომ ოთხი წლის შემდეგ კონვენტს შეეძლო გაეტარებინა კანონი ფეოდალური ვალდებულებების სრული ლიკვიდაციის შესახებ“² — დასძინს იგივე პ კროპოტკინი 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს თან მოყვა საკუთრების თავისუფლება, რაც პირველ ყოვლისა გამოიხატა იმით, რომ დასაბამი მისცა საკუთრების ახალ გაგებას, სათავე დაუდო მინით სარგებლობის თავისუფლებას, აგრარული ინდივიდუალიზმის ტრიუმფს³ მეთაუდის გაუქმება, ტრიაჟის გაუქმება, გაბელის გაუქმება (1790 წლის 21 მარტი) სეროზულ ნინგადადგმულ ნაბიჯს ნარმოადგენდა აგრარული საკითხის გადაჭრის გზაზე და დამფუძნებელი კრების აქტივს უნდა მიეკუთვნოს გრ ნათაძე როგორც ესერთა პარტიის წევრი აგრარულ საკითხში უფრო რადიკალურად იყო განწყობილი და ამიტომ მიუღებლად მიაჩნდა დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარული პოლიტიკა, რომელიც რევოლუციის ამ ნაჯვე საკითხის გადაჭრას ცდილობდა თანდათან ევოლუციური გზით

ამრიგად, ფეოქრობით, არსებობს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ საფრანგეთის რევოლუციის საგლეხო კანონმდებლობის მეცნიერული შესწავლის საკითხში პირველი სეროზული ნაბიჯი უკვე

¹ П. Кропоткин, «всплеск французская революция 1789-1793 гг. М., 1979» 83 111

² П Кропоткин დასახ ნაშრ , გვ 111

³ Ж Жорес, დასახ ნაშრ , გვ 513

გრ ნათაძემ გადადგა, რაც ახალი ისტორიის პრობლემების კვლევის სფეროში მის ერთ-ერთ სერიოზულ დამსახურებად მიგვაჩნია აღსანიშნავია, რომ შემდგომში ეს ხაზი განაგრძო და კიდევ უფრო გააღრმავა ალ ნამორაძემ შესაძლოა, მის დაინტერესებას ამ პრობლემით სტიმული მისცა გრ ნათაძემაც

* * *

საფრანგეთის პირველი რევოლუციის აგრარულ საკითხს დიდი ადგილი აქვს დათმობილი გრ ნათაძის სახელმძღვანელოში „კაპიტალიზმის ისტორიიდან თემა 2 საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“ ეს ადგილი გასაგებია ის ამ საკითხის კარგად მცოდნე იყო და სახელმძღვანელოშიც ფართოდ გააშუქა ამიტომ ამ თემაზე მსჯელობა გრ ნათაძის აღნიშნული სახელმძღვანელოს განხილვით უნდა განვაგრძოთ

საფრანგეთის მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს შეადგენდა გლეხობა ამიტომ სახელმძღვანელოში განსაკუთრებით დეტალურადაა განხილული აგრარული საკითხი აღსანიშნავია, რომ ეს თემა მას ყველაზე უფრო ხელწინფებოდა, ვინაიდან საკითხი საფუძვლიანად ჰქონდა შესწავლილი უკვე სტუდენტობის დროს, გამოჩენილი მეცნიერების იე ლუჩიცკის და რ ვიპერის ხელმძღვანელობით მან ამ თემაზე მოსკოვის უნივერსიტეტში დაიცვა სადიპლომო ნაშრომი, რომლის დროულად გამოქვეყნება ვერ მოახერხა და მხოლოდ 1922 წელს, მას შემდეგ რაც 1912 წელს გამოვიდა იე ლუჩიცკის ფუნდამენტალური გამოკვლევა, რომელსაც არსებითად დაემთხვა სადიპლომო ნაშრომში გრ ნათაძის მიერ მიღებული დასკვნები, მან გამოაქვეყნა შემოკლებული სახით თავისი შრომა ამ პრობლემაზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გრ ნათაძემ ისარგებლა იმ მასალით, რომელიც დაგროვებული ჰქონდა და თავის სახელმძღვანელოში ფართოდ წარმოაჩინა ეს საკითხი

თავის სახელმძღვანელოში გრ ნათაძე ეხება შემდეგ პრინციპულ საკითხებს 1 რა იყო ცენზია, 2 როგორი იყო ფრანგი გლეხის ყოფა რევოლუციის წინ, 3 მინის ახალმა მესაკუთრემ რა საიხლები შეიტანა მეურნეობაში რით განსხვავდება არაპრივილე-

გირებული წოდების წარმომადგენელი თავისი წინამორბედისაგან, როდესაც ის ხდება მინის მფლობელი

გრ ნათაძე მიმოიხილავს საკითხს გლეხობის მინისმფლობელობის შესახებ რევოლუციამდელ საფრანგეთში პირველ ყოვლისა უნდა აღვნიშნოთ, რომ საკითხის ისტორიოგრაფიაში ჩახედულება მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს გრ ნათაძის მსჯელობის ღირებულებას მიგვაჩნია, რომ იმ ისტორიკოსების ჩამოთვლა, რომლებმაც თავისი წვლილი შეიტანეს ამ პრობლემის შესწავლის საქმეში ავტორს ა ტოკვილით უნდა დაეწყო, ვინაიდან ტოკვილი იყო პირველი ისტორიკოსი, რომელმაც ხაზგასმით აღნიშნა რევოლუციამდელ საფრანგეთში წერილი გლეხური მურწრობის არსებობა, მაგრამ უფრო მეტიც, გრ ნათაძე რატომღაც არც კი მოიხსენიებს ტოკვილს¹ გრ ნათაძე შესანიშნავად იცნობს ტოკვილის თხზულებას „ძველი რეჟიმი და რევოლუცია“ ამიტომ, ვფიქრობთ, მას უნებლიეთ გამოურჩა ფრანგი ისტორიკოსის დასახელება, რაც ლაფსუს კალამში შეიძლება იყოს

„თანამედროვე მეცნიერებაში დიდი ხნის განმავლობაში წარმოებდა კამათი იმის შესახებ, თუ რამდენად იყო გავრცელებული საფრანგეთში წერილი გლეხური მინისმფლობელობა რევოლუციის წინ ერთი მხარე ამტკიცებდა, რომ წერილი გლეხური მურწრობა ძალიან გავრცელებული იყო და მეორე კი პირიქით ამტკიცებდა, რომ თავადაზნაურობა და სამღველოება ფლობდა მინის უდიდეს ნაწილს პროფ ლუჩიკი ოდესღაც აუარებელი ციფრებით ხელში ამტკიცებდა, რომ საფრანგეთის სხვადასხვა ოლქებში ზოგან მეტად, ზოგან ნაკლებად, ძალიან გავრცელებული იყო წერილი საკუთრება მისი აზრით, ზოგიერთ ოლქში საგლეხო მინების რაოდენობა აღემატებოდა კიდევ დანარჩენი წოდებების ხელში მყოფი საკუთრების რაოდენობას, მაგრამ ეს მას გლეხობის მნიშვნელობის გაზეიადების გამო მოსდოდა, ნამდვილად კი რა მნიშვნელობა აქვს იმას, ფლობდა თუ არა გლეხობა საკუთრებას, როდესაც სულ ერთია საკუთრებაც ისეთი გაუმართლებელი და მურწრობის მიერ აუნაზღაურებელი გადასახადებით იყო დაბე

გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ, გვ 16-17

გრილი, რომ ეს საკუთრება სრულიადაც არ გავდა საკუთრებას¹ რა თქმა უნდა, გ ნათაძეს მხედველობაში აქვს გახმაურებული დისკუსია მის მასწავლებელ ივ ლუჩიციის და მ კოვალევსკის შორის შეიძლება ითქვას, რომ მას კარგად აქვს გაცნობიერებული ის ძირითადი საკითხები, რომლის ირგვლივაც მიმდინარეობდა დავა ამ ორ დიდ რუს ისტორიკოსს შორის | იყო თუ არა რევოლუციამდელ საფრანგეთში ნეროლი გლეხური მინიმფლობელობა, 2 გლეხთა დიფერენციაცია რევოლუციის წინ, 3 იყო თუ არა ცენზიცია საკუთრება²

გრ ნათაძემ სტუდენტებს გააცნო თუ როგორი იყო საკითხის დასმა იმ პერიოდის ისტორიულ ლიტერატურაში და რომელი პრობლემები ინვედა ისტორიკოსთა შორის აზრთა სხვადასხვაობას, კამათს, რაც სახელმძღვანელოსათვის საკმარისად მიგვაჩნია

გრ ნათაძე მხარს უჭერს ივ ლუჩიციის თეზისს, რომლის თანახმადაც მთელ საფრანგეთში რევოლუციამდე არსებობდა ნეროლი გლეხური მინიმფლობელობა და არ იზიარებს მ კოვალევსკის თვალსაზრისს რომელიც ძალზე აახლოებდა ინგლისსა და საფრანგეთის აგრარულ განვითარებას და ხაზს უსვამდა პრივილეგირებული ნოდტის მსხვილი მინის საკუთრების გაფართოებას გრ ნათაძემ, ვფიქრობთ, კარგად დაინახა თუ რით იყო გამოწვეული აზრთა ეს სხვადასხვაობა და დამაჯერებლად ახსნა მისი მიზეზები გრ ნათაძე მას, პირველ რიგში, ნეაროთმცოდნეობის სფეროში ხედავს თუ ლუჩიციი დიდ ყურადღებას უთმობდა ხუთპროცენტთან გადასახადების სიას, მისი ოპონენტი პირიქით, ძირითადად ყურდნობოდა საჩივართა რეულებს, თუმცა ის მ კოვალევსკის რატომღაც, აქ არსად მოიხსენიებს³ ჟ ლევერის, ნ. ლუკინის, ს სკაჩკინის გამოკვლევებმა დამაჯერებლად ცხადყვეს, რომ ტოკვილ-ლუჩიციის ეს მსაზრება, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში არსებობდა ნეროლი გლეხური საკუთრება, უფრო ახლოს იყო ჭეშმარიტებასთან უკვე ა ტოკვილი შენიშნავდა, რომ

¹ იქვე, გვ 9

² იქვე, გვ 9 19

³ გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ გვ 17

არველუციამ კი არ შექმნა წვრილი გლეხური საკუთრება, არამედ გაათავისუფლა ფეოდალური ვალდებულებებისაგან¹

რა თქმა უნდა, გრ ნათაძეს მხედველობიდან არ გამოეპარებოდა, რომ იე ლუჩიცკისა და მ კოვალევსკის შორის აზრთა სხვადასხვაობა იყო გლეხთა დიფერენციაციის საკითხშიც, მაგრამ იგი ამ საინტერესო თემას რატომღაც დუმლით უვლის გვერდს, რაც მისი მსჯელობის მიზნუსად მიგვაჩნია როგორც მეცნიერების უმრავლესობა ფიქრობს, ამ შემთხვევაში მ კოვალევსკი უფრო ახლოს მივიდა რეალობასთან, ვიდრე — ლუჩიცკი რევოლუციამდელ საფრანგეთში გლეხთა დიფერენციაცია გაცილებით შორსაა წასული, ვიდრე ამას იე ლუჩიცკი ფიქრობდა² ვფიქრობთ, ორიოდე სიტყვის თქმა ამ თემაზე ურიგო არ იქნებოდა

და ბოლოს, ალაბთ, ყველაზე უფრო ძნელი საკითხი, რა არის ცენზივა? ბუნებრივია, გრ ნათაძე გვერდს ვერ აუვლიდა ამ თემას და მისი დამოკიდებულება ცენზივასადმი ინტერესს მოკლებული არ უნდა იყოს „იმ შემთხვევაში, როდესაც შემამულეს სალენო მინის დამუშავება სურდა, მას გლეხს გადასცემდა, მაგრამ რაკი საკუთრებად მინის შეძენა გლეხს არ შეეძლო, ის ჩირშს, ანუ ლენს უხდიდა, ცენზიტარი გლეხი ე ი ცენზის გადამხდელი, თვით გლეხთა შორისაც კი ყველაზე დაბლა მდგომი და უუფლებო იყო ცენზი წარმოადგენდა სამარადისო რენტას, ისე რომ ეს გლეხი თითქმის სრულიად დამოუკიდებელი იყო ბატონისაგან ეს იყო ყმა მართალია, მას ოურიდიულად უფლება ჰქონდა მინის სხვისთვის გადაეცემისა, მაგრამ თუ წინდანინ ბატონის თანხმობა არ იქნებოდა, ესეც არ შეიძლებოდა³

¹ А. Токвиль Старий порядок и революция, СПб 1861, გვ 22 33
² Н Карев, Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции, თავი II "Историкография нового времени стран Европы и Америки", часть I М 1967 г., გვ. 357; Б. Вебер, Историкографические проблемы, М., 1974 г გვ 277 С Сказкин, Спорные вопросы аграрной истории Франции XVIII века ак "Европа в новое и новейшее время", М., 1966, გვ 101
³ М Ковалевский, Происхождение современной, т I გვ 28, 58-60 და სხვ

„რუსული სკოლის“ ყურადღების ცენტრში იდგა საკითხი, იყო თუ არა ცენზიტარი მესაკუთრე და თუ არ იყო მესაკუთრე, მაშინ ხომ არ იყო არენდატორი? ივ ლუჩინკი ამტკიცებდა, რომ ცენზიტარი იყო მესაკუთრე¹ ამ საკითხში მას არ ეთანხმება მ კოვალევსკი თავდაპირველად ის ფიქრობდა, რომ ცენზივა იყო უბრალო, ჩვეულებრივი არენდა,² დასაწყისში ამ შეხედულებას იზიარებდა ნ კარევი, მაგრამ ივ ლუჩინკის გამოკვლევების შედეგად, ის უფრო ახლოს გაეცნო საქმის ვითარებას³ მეცნიერთა უმრავლესობა (კარე, ს სკახინი) ძალიან ფრთხილად უფრო იმ აზრისკენ იხრებიან, რომ ივ ლუჩინკი შედარებით ახლოს მივიდა სინამდვილესთან, ვიდრე მისი ოპონენტი უუნოდოთ ცენზიტარებს არენდატორები, როგორც ამას მ კოვალევსკი ჩადიოდა, მთლიან მიზანშეწონილი არ უნდა ჩანდეს თვით ცენზიტარები თავის მიწას ცენზივას განიხილავდნენ, როგორც საკუთრებას ცენზიტარი და ცენზივა კი ფეოდალური ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელი ფორმებია ცენზივა არ იყო გლეხური საკუთრება ასეთად იგი სწორედ საფრანგეთის რევოლუციის შედეგად გადაიქცა და სწორედ ეს იყო საფრანგეთის რევოლუციის დამსახურება⁴ გრ ნათაძე უფრო იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ცენზივა წარმოადგენდა „სამარადისო რენტას“ და ამ საკითხში მ კოვალევსკის მომხრეთა ბანაკს უნდა მივაკუთვნოთ

გრ ნათაძე თავის სახელმძღვანელოში პირველწყაროებსა და ლიტერატურაზე დაყრდნობით განიხილავს ფრანგი გლეხის მდგომარეობას რევოლუციის წინ აი როგორ ახასიათებდა იგი მათ ყოფას ამ პერიოდში „გლეხი რჩებოდა გალატაკებული, მისი ზვალინდელი დღე არ იყო უზრუნველყოფილი, მოკლებული იყო ადამიანურ ცხოვრებას, ჭამა-სმისა და ჩაცმა დახურვის მხრივ და გარ-

¹ Ив Лучинкин Состояние земледельческих классов во Франции гв 50-51

² М Ковалевский. Происхождение современной демократии, СПб, 1895, гв 133-135; М Ковалевский, Происхождение мелкой крестьянской собственности во Франции, СПб, 1912

³ Н Карев, Кирестылине и крестьянский вопрос во Франции, II თავი

⁴ С Сказкин, დასახ ნაშრ, გვ 100 109

და ამისა, მეტისმეტად ბნელი და უკულტურო იყო ისე, რომ არავითარი ბრძოლის უნარი არ გააჩნდა მას ბუნების ძალების წინააღმდეგ ამიტომ მოუსაკლავიანობა ხშირი იყო და მაშინ გლეხი სიცოცხლის სიტკობებს ვერაფერში ხედავდა, შზად იყო ამბოხებისთვის ეს გარემოება გლეხობაში ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნიდა რევოლუციაში მონაწილეობისათვის.¹ უნდა დავეთანხმოთ გრ ნათესს, როდესაც ფრანგი გლეხის რევოლუციური განწყობილების მიზეზს პირველ ყოვლისა, მის შეჭირვებულ მდგომარეობაში ეძებს ფრანგი გლეხის ესოდენ შეჭირვებული ყოფის ერთ ერთი სერიოზულ ფაქტორს გრ ნათაძე ფეოდალურ, ანუ სენიორალურ ვადა სახადებში ხედავს² მართლაც XVIII საუკუნის შუა ხანებიდან ფეოდალური ვალდებულებები მკვეთრად გაიზარდა დაინყო ასე ნიორალური რეაქცია³ ამიტომ რევოლუციის წინ სენიორალური რეჟიმის შესუსტებაზე საუბარი, როგორც ამას ტოკიელი ფიქრობდა, დიდ სიფრთხილეს საჭიროებს და მაინც, გრ ნათაძის მსჯელობის გაცნობის დროს გიჩნდება ერთი კითხვა, ცოტა ცალმხრივად ხომ არ წარმოაჩენდა იგი ფრანგი გლეხის ყოფას რევოლუციის წინ საქმე ისაა, რომ ამ დროს ფრანგი გლეხობის ერთი ნაწილის მდგომარეობა უმჯობესდება და ამ საკითხისადმი გვერდის ავლა გამუქებულ ვითარებას დაგვიხატავდა ამ თვალსაზრისით საინტერესოა საფრანგეთის რევოლუციის ერთ-ერთი კომპეტენტური მკვლევარის პ კროპოტკინის მოსაზრება, რომ „სინამდვილეში სოფელში შეინიშნებოდა ორგვარი მოვლენა, გლეხთა მასების გაღატაკება და ზოგიერთი გლეხის მდგომარეობის გაუმჯობესება“⁴ აი ეს ასპექტი, ვფიქრობთ, გრ ნათაძის სახელმძღვანელოში სათანადოდ არაა გაშუქებული

გრ ნათაძე თავის წიგნში ნაშოჭრის ერთ ფრიად აქტუალურ საკითხს, რომლის ირგვლივ ისტორიკოსთა შორის დიდი კამათი იყო საქმე ეხება რევოლუციამდელი საფრანგეთის სოფლის მეურ-

¹ გრ ნათაძე დასახ ნაშრ, გვ 24-25

² გრ ნათაძე დასახ ნაშრ, გვ 11 16

³ З Шерз. Падение старого режима (1787-1789), т 1 2, СПб 1907-1908

⁴ П Кропоткин, Великая французская революция, М 1978 г გვ 18

ნეობაში ახალი პროგრესული ტენდენციების შეღწევის პროცესს თავის დროზე გრ ნათაძის მასწავლებელი, ივ ლუჩიკი უტვლევებლყოფდა სოფლის მეურნეობაში კაპიტალისტური განვითარების ელემენტების შეღწევას¹ მისმა მთავარმა ოპონენტმა მ კოვალევსკიმ დამაჯერებლად ცხადყო, რომ XVIII საუკუნის მიწურულს ფრანგულ სოფელში სიახლეები თანდათან, ნელ-ნელა, იკვლევს გზას, თუმცა, შესაძლოა იგი ცოტათი აჭარბებდა მის მნიშვნელობას და ადგილს საფრანგეთის აგრარულ განვითარებაში, რაც იმით გამოიხატებოდა, რომ იგი ძალიან აახლოებდა, თითქმის აიგივებდა საფრანგეთის და ინგლისის აგრარულ ყოფას² ვფიქრობთ, გრ ნათაძეს კარგად აქვს გაცხადებული ის შემაფერხებელი გარემოებები, რომელიც მოჰყვა ახალ ძვრებს სოფლის მეურნეობაში. ამავე დროს ჩვენ ვიცით, რომ ბურჟუაზია მინას ყიდულობდა და ამასთან არც ისე იშვიათი იყო, მაგრამ ის მინას ყიდულობდა უმეტეს შემთხვევაში არა იმისათვის, შიგ კაპიტალი ჩაეყარა და გაუმჯობესებული მეურნეობა შემოეღო, არამედ მხოლოდ იმისათვის, რომ მიწები დაენაწილებინა, იჯარით გაეცა და აეღო მინის მუშისაგან იმგვარივე გადასახადი, როგორსაც თავადაზნაურობა იღებდა და მინა ისევ გაეყიდა დიდის მოვებით³ მაგრამ მხოლოდ ამის აღნიშვნა საკმარისი არ იქნებოდა და მივიღებდით გამუქებულ სურათს, რომელსაც საკითხის ნეგატიურ შეფასებამდე მივყავართ რეალური სინამდვილე კი უნდა ვაღიაროთ, რომ ასეთი პესიმიზმის საფუძველს ნაკლებად იძლევა, მიუხედავად რიგი შემაფერხებელი გარემოებებისა, საფრანგეთის სოფლის მეურნეობა მაინც აღმაგალი ხაზით ვითარდება როგორც თანამედროვეები აღნიშნავენ ინგლისელებს თვალს ჭრიდა ჩრდილო-აღმოსავლეთის აყვავებული, უხეშოსაგლიანი მიწები, რაც ქვეყნის სოფლის მეურნეობაში ახალი პროგრესული ტენდენციების შეღწევის ლოგიკური შედეგი იყო როგორც დამაჯერებლად უჩვენა

Ив. Лучицкий, даსახ ნაშრ

² М Ковалевский, Происхождение современной демократии გვ 175 194 -195

³ გრ ნათაძე დასახ ნაშრ, გვ 23 24

მ კოვლევსკიმ, ფერმერული მეურნეობის ჩამოყალიბებამ მძლავრი ხტიმული მისცა საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის გაუმჯობესებას მიგვაჩნია, რომ სახელმძღვანელოში სათანადოდ არაა ხაზგასმული კონკრეტულად რაში მდგომარეობდა მეურნეობის გაუმჯობესება XVIII საუკუნის მიწურულს¹

გრ ნათაძე წერდება მრეწველობისა და ვაჭრობის განვითარებაზე რევოლუციამდელ საფრანგეთში ხაზგასმულია, რომ განვითარებულია ვაჭრობა და მრეწველობა, მაგრამ წარმოება ძლიერ არის რეგლამენტირებული სახელმწიფოს მიერ, რაც მას უქმნის დიდ სიძნელებებს, თუნდაც ექსპორტის მხრივ ეს კი წარმოშობს საფრანგეთის საგარეო ვაჭრობის უარყოფით სალტოს აქედან იღებს სათავეს ვაჭართა და ხელოსანთა უკმაყოფილება სახელმწიფოთი²

გრ ნათაძის სახელმძღვანელოში ხომ არ შეიმჩნევა რევოლუციამდელი საფრანგეთის კაპიტალისტური განვითარების ტენდენციების შეუფასებლობა, რაც, შესაძლოა, „რუსული სკოლის“ გავლენის შედეგი იყო რევოლუციამდელი საფრანგეთის კაპიტალისტური განვითარების შეუფასებლობის შესახებ ჯერ კიდევ ვ დალინი გვაფრთხილებდა³ რუსი მოგზაური დ ფონეზინი, რომელიც რევოლუციის წინ ეწვია საფრანგეთს აღნიშნავდა „თუ მე საფრანგეთში რამე ენახე აყვავებულ მდგომარეობაში ეს, ცხადია, იყო მათი ფაბრიკები და მანუფაქტურები“ ანალოგიურ დასკვნამდე მივიდა ინგლისელი მოგზაური არტურ იუნგი, რომელიც ესტუმრა საფრანგეთს შედარებით მოგვიანებით, 1787-1790 წლებში

მწელი სათქმელია, რომ თითქოს „საფრანგეთის ვაჭრობა რევოლუციამდე უფრო უკეთესად იყოს გამოკვლეული, ვიდრე

¹ გრ ნათაძე დასახ ნაშრ გვ 22 25

² იქვე, გვ 25 32, 32-40

³ Далин В Мануфактурная стадия капитализма во Франции XVIII века в освещении "русских школы" – в кн Далин В. Люди и Идеи", М. 1970

მრეწველობა*¹ ორივე ეს თემა საკმაოდაა დამუშავებული ანრი ოზეს, ანრი სეს, ალბერ მატეიზის, ჟან ჟორესის შრომებში

საფრანგეთის ეაჭრობისა და წარმოების შემაფერხებელი მიზეზების განხილვისას გრ ნათაძე გვერდს უვლის ერთ სერიოზულ ფაქტორს აქ ეგულისხმობთ იმას, რომ 1685 წელს ნანტის ედიქტის გაუქმებას თან მოჰყვა საფრანგეთიდან კაპიტალის გადინება უცხოეთში, რამაც, ცხადია, უარყოფითად იმოქმედა ქვეყნის ეკონომიკაზე, მათ შორის ეაჭრობასა და მრეწველობაზე ქვეყანა დატოვა მაღალკვალიფიცირებული ეაჭრების და ხელოსნების ფართო კონტინგენტმა

~

¹ გრ ნათაძე, დასახ ნაშრ, გვ 32

III თავი

აღ. ნამორაძის შრომები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ საკითხზე

ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე აღ. ნამორაძის კიდევ ერთ დამსახურებას ნარმოადგენს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის (სათემო მიწების განაწილების) შესწავლა ფაქტობრივად ეს იყო მეორე დიდი პრობლემა, ადმინისტრაციული მეურვეობის შემდეგ, რომელსაც სერიოზულად ჩაულრმავდა აღ. ნამორაძე

XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთში აგრარული საკითხი იყო ყველაზე უფრო მწვავე და აქტუალური ეს ძალიან კარგად პქონდა გაცნობიერებული რუსეთის საზოგადოების მონინავე ნაწილს მათი განწყობილება კარგად გამოხატა რუსმა ისტორიკოსმა კ. კაველინმა, „რუსეთის მომავალი, მისი შინაგანი სიმშვიდე, მისი სიმდიდრე, განათლება, თავისუფლება, პროგრესი, სამინაო და საგარეო პოლიტიკური ძლიერება — ყველაფერი ეს დამოკიდებულია აგრარული საკითხის სწორ და სამართლიან გადაწყვეტაზე, რომელიც ჩვენთან (რუსეთში — მ. კ.) პირველ ადგილზე დგას“¹ ამიტომ შემთხვევითი არ იყო, რომ რუსი ისტორიკოსები ყოველთვის დიდ ინტერესს იჩენდნენ აგრარული საკითხის მიმართ (ნ. კარევი, ივ. ლუჩიცკი, მ. კოვალევსკი, პ. ვინოგრადოვი, ა. სავინი) თუ შეიძლება ასე ითქვას, ამ პრობლემით დაინტერესება მემკვიდრეობით გადაეცა რუსულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიას (ნ. ლუკინი, ს. სკაზკინი, ა. ადო, ა. ლიუბლინსკაია და სხვ.), რაც იმით იყო განპირობებული, რომ აგრარულ საკითხს თავის სიმწვავე არც საბჭოთა ეპოქაში დაუკარგავს

¹ Кавелин К. Разговор социалистом революционером – в кн Кавелин К. наш умственный строй, статья по философии, русской истории и культуре № 1989 გვ. 439

აღ ნამორაძის დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხით სავსებით კანონზომიერი იყო და მნიშვნელოვანი იყო ფაქტორითაა განპირობებული 1 რუსული სკოლის გავლენა, 2 30-იან წლებში საბჭოთა კავშირში, მათ შორის საქართველოში, არსებულ რეალურ სინამდვილეში, როდესაც აგრარული საკითხი გადაწყვეტილი იქნა მმართველურ ადმინისტრაციული სისტემის მიერ ძალისმიერი მეთოდებით, კოლექტივ იზაციის დროს ასეთი გამოსავალი, ცხადია, აღ ნამორაძეს პანაცეად არ შიანდა აღ ნამორაძე საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული საკითხით კიდევ იმიტომ დაინტერესდა, რომ ექებდა მისი გადაჭრის რეალურ გზებს საქართველოში ამიტომ აღ ნამორაძის მიერ თემის არჩევანი არა მარტო წმინდა მეცნიერული, არამედ პოლიტიკური თვალსაზრისითაც ფრიად აქტუალურად მიგეანა

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ აღ ნამორაძის შრომებმა ამ საკითხზე არა მარტო ქართველი ისტორიკოსების ყურადღება მი იყრო, არამედ მას გამომეხმარა რუსული, საბჭოთა ისტორიოგრაფია აქ მხედველობაშია მისაღები ცნობილი ისტორიკოსის ო ვაინშტაინის დადებითი შეფასება იგი თავის ნაშრომში „საფრანგეთის რევოლუციის შესწავლა საბჭოთა კავშირში“ ხაზს უსვამს რევოლუციის აგრარული პრობლემის გაშუქების საქმეში ქართველი ისტორიკოსების, პირველ რიგში კი პროფ აღ ნამორაძის და მისი მონაფის მ ეფრემიძის, წვლილს¹

ამ თემის კვლევის დროს კიდევ ერთხელ იჩინა თავი იმ კეთილისმყოფელმა გავლენამ, რომელიც მოახდინა აღ ნამორაძის მეცნიერულ მოღვაწეობაზე 1912 წლის სამეცნიერო მივლინებამ საფრანგეთში აქ ის გაეცნო არა მარტო მუნიციპალური ნყობილების პირველნყარობს, არამედ „ჩივილითა (სანადელთა) რეკულებს“ აღბათ, არ შეეცდებით თუ ვიტყვით, რომ თუ არა 1912 წლის სამეცნიერო მივლინება საფრანგეთში არ გვეყოლებოდა ისეთი თვითყოფადი, საკუთარი ხელნერის მქონე ისტორიკოსი, როგორც იყო ბ ნ ალექსანდრე ნამორაძე

¹ Воиштаня О изучение Французской революции в СССР – “Французский ежегодник 1958” М., 1959 გვ 491 499-501

როგორც ჩანს, ახალგაზრდა ისტორიკოსი ძალიან გაიტაცა საფრანგეთის ისტორიის ორმა პრობლემამ ადმინისტრაციულმა მეურვეობამ და საფრანგეთის რევოლუციის აგრარულმა საკითხმა. პ არდაშევის გაგენამ, ეტუბა, მაინც თავისი გააკეთა და საბოლოოდ ალ ნამორაძემ ყურადღება ადმინისტრაციულ მეურვეობაზე შეაჩერა, ხოლო რევოლუციის აგრარულმა პრობლემამ ცოტა ხნით მეორე პლანზე გადაინაცვლა.

ნიშანდობლივია, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხიდან ალ ნამორაძემ გამოყო მეტად მტკივნეული და ფრიად აქტუალური თემა სათემო მინების განანიღება ფრანგი ისტორიკოსის ანრი სეს აზრით, „ძველი საფრანგეთის საზოგადოებრივ ეკონომიკაში სათემო მინები უაღრესად დიდ როლს თამაშობდნენ“ გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის ივ ლუჩიუკის თანახმად, „სათემო მინების საკითხი რევოლუციამდე (ძველი ნყობილების) საფრანგეთისათვის ერთ-ერთ ყველაზე მტკივნეულ საკითხს წარმოადგენდა“¹

ამ მიმართულებით ალ ნამორაძემ საკმაოდ სოლიდური შრომა გასწია და აღნიშნულ საკითხს ექვსი საინტერესო გამოკვლევა მიუძღვნა, რომელიც პოლემიკური ხასიათისაა და მიმართულია სკუნდინავიის კონცეფციის წინააღმდეგ შინაარსობრივი თვალსაზრისით ყველაზე უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა მათი შემდგომი თანამიმდევრობით დალაგება

1 ლეჟისლატივი² და სათემო მინების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს

2 აველინის მოხსენება და პროექტი საფრანგეთის სათემო მინების შესახებ, წარდგენილი ლეჟისლატივში 1792 წელს

3 შარლ დანტონის მოხსენება და პროექტი საფრანგეთის სათემო მინების გაყოფის შესახებ, წარდგენილი 1792 წელს სამი წათმობედო კომიტეტში

¹ Лучицкий Ив., Состояние земледельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789-1793 годов, Киев, 1912, გვ 119
² საკანონმდებლო კრება.

4 ფაბრის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, წარდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს

5 მარენის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების შესახებ საფრანგეთში (წარდგენილი 1793 წელს ეროვნულ კონვენტში)

6 სუესის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების შესახებ საფრანგეთში (წარდგენილი 1793 წელს ეროვნულ კონვენტში)¹

ეს შრომები მკითხველთა ფართო წრისათვის თითქმის უცნობია და მას მხოლოდ სპეციალისტთა ეიწრო წრე იცნობდა საქმეში ისაა, რომ ამ ექვსი შრომიდან გამოქვეყნებული იყო მხოლოდ ორი ალუვისლატივი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს² და „შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთის სათემო მიწების ლიკვიდაციის შესახებ, წარდგენილი 1792 წელს სამინიმოქმედებო კომიტეტში“

მართალია, ალ ნამორაძეს ცალკეულმა შრომებმა მიიპყრეს სპეციალისტთა ყურადღება, მაგრამ მისი წვლილი აგრარული საკითხის (სათემო მიწების განაწილება) გაშუქების საქმეში სიღრმისეულად შესწავლილი არ ყოფილა

რა თქმა უნდა, ეს ექვსი ნაშრომი არსებითად წარმოადგენს იმ სოლიდური მონოგრაფიის ცალკეულ მონაკვეთებს, რომლის

¹ გრ ნათაძე, გამოხმაურება ალ ნამორაძის ნაშრომზე „კონვენტი და სათემო მიწები 1789 წლის რევოლუციის დროს საქართველოს რეს პუბლიკის უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი სრუიცა ფონდი 2079 ანაბეჭდი I საქმე 30 გ ფორდანი, რეცენზია ალ ნამორაძის ნაშრომზე სუესის მოხსენება და პროექტი სრუიცა ფონდი 2079, ან 1, ს 234, ფ 1; გ კალერაძე, რეცენზია ალ ნამორაძის ნაშრომზე მარენის მოხსენება და პროექტი სრუიცა ფონდი 2079, ან 1, ს 258, ფ 1 ამ თვალსაზრისით ფა სეულია ის შეფასება, რომელსაც ალ ნამორაძის შრომებს საფრანგეთის რევოლუციის აგრარულ საკითხზე აძლევდა რუსული საბჭოთა ისტორიოგრაფია, *Визитник О* დასახ ნაშრ, გვ 491 499 500 შეფარებით უფრო ვრცლად ამ საკითხს შეეხო კ ანთაძე ალ ნამორაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა გვ 163-164 მ კალანდაძე, ფუძემდებელი (ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები), თბ 1990, გვ. 6, მ კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საქართველოში — „საქართველოს კომუნისტი“, 1989, № 7

დანერაც ჩაფიქრებული ჰქონდა ალ ნამორაძეს საფრანგეთში სათემო მინების განაწილების შესახებ, XVIII საუკუნის მიწურულს სამწესბაროდ, უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ საკითხზე მუშაობის დასრულება ალ ნამორაძემ ველარ მოასწრო და მიუხედავად ამისა, მისი ექვსი ნაშრომი ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვან შენაძენად რჩება ამიტომ, მათი სრული სახით გამოქვეყნება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ვფიქრობთ, ალ ნამორაძის დაინტერესება საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული პრობლემით, კონკრეტულად კი სათემო მინების განაწილებით, ამ ექვსი ნაშრომით არ ამოიწურება უნდა ვივარაუდოთ, რომ მას კიდევ ჰქონდა რამდენიმე საინტერესო ჩანაწერი, რომლის ბოლომდე მიყვანაც, როგორც ჩანს, ველარ მოასწრო ერთი სიტყვით, უნდა ითქვას, რომ ალ ნამორაძეს სათემო მინების განაწილების საკითხის შესწავლა დაუსრულებელი დარჩა, ხოლო დაუმთავრებელ ნაშრომზე მსჯელობა, რა თქმა უნდა, ძნელია

1936 წლის 15 მარტს ალ ნამორაძემ კათედრის ღია სხდომაზე ნაიკითხა მოხსენება აქტუალურ თემაზე „ეროვნული კონცენტი და სათემო მინები“ ეს გამოსვლა თავისთავად საგულისხმოა და საშუალებას გვაძლევს ორი საინტერესო დასკვნა გავაკეთოთ ! სათემო მინების განაწილების პრობლემის შესწავლას ალ ნამორაძე შესდგომა ჯერ კიდევ ომამდე 30 იანი წლების შუა ხანებში, ადმინისტრაციულ მუშაობებზე მუშაობის დამთავრებისთანავე და საქართველოს სრულ კოლექტივიზაციაზე გადასვლის პერიოდში ამ საკითხის კვლევას, მან თითქმის მთელი 40-იანი წლები შთანთქმა და 40 იან წლების მიწურულს, 50-იან წლების დასაწყისში ზედიზედ დანერა ექვსი სერიოზული ნაშრომი სათემო მინების განაწილების შესახებ საფრანგეთის რევოლუციის დროს 2 როგორც ჩანს, ალ ნამორაძე საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული საკითხით, კონკრეტულად კი, გლეხობის დიფერენციაციით, ცნობილი ისტორიკოსის ს სკაზკინის პარალელურად დაინტერესებულა¹

¹ Сказкин С. дифференциация крестьянство во Франции накануне революции 1789 года "Пашари" и "падешники" в Шампани в XVIII века - в кн С Сказкин. Избранные труды по истории. М. 1973 г.к 318-341 პირველად დაიბეჭდა "История марксизм" 1936, 2 გვ 22-43

სათემო მიწების შესახებ აღ ნამორაძის გამოკვლევების ერთ-ერთი სერიოზული ღირსება, რომელიც ამ მოხსენებაში უკვე გამოიკვეთა, არის პირველწყაროების საფუძვლიანი ცოდნა და ღრმა გააზრება იგი, რა თქმა უნდა, უპირველეს ყოვლისა ფრანგულ პირველწყაროებს ეყრდნობა ეს არის ყოველ ბურჟუაზი მიერ შედგენილი სპეციალური დოკუმენტების კრებული, 1792 წლის საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესახებ „ჩივილის (სანადელოს) რეგულები“, შარლ შმიტის მიერ გამოქვეყნებული დოკუმენტები და სათანადო ადგილები მრავალტომეულ-იდან „საპარლამენტო არქივი“ ვფიქრობთ, სასარგებლო იქნებოდა ფილიპ სანიაკის ნიგში მოთავსებული დოკუმენტების უფრო ფართოდ გამოყენება¹

შეიძლება ითქვას, რომ აღ ნამორაძის მოხსენებამ უმაღლესი მიზნით სპეციალისტების ყურადღება ამ თვალსაზრისით საგულისხმოა პროფ გრ ნათიძის გამოხმაურება, სადაც ის ხაზს უსვამს თემის აქტუალობას და აღნიშნავს, რომ აქტორი სვამს პრინციპულ საკითხს-გლეხობის რომელი ფენა იყო დაინტერესებული ყველაზე უფრო სათემო მიწების გაყოფით და გლეხობის რომელი ფენის სასარგებლოდ გადაწყვიტა კონვენტმა ეს საკ-

¹ САНЕК Ф. Гражданское законодательство Французской революции 1789-1804 М. 1928 როგორც ვხედავთ, სანიაკი საფრანგეთის რევოლუციის ამთავრებს კონსულობის ეპოქით 1804 წელს, რაც საკამათო შეიძლება იყოს რევოლუციის ნერტილი დაესვა 1799 წლის 18 ბრიუ მერის გადატრიალების შედეგად დეკემბრის დეკლარაციაში ჩანერ ილი ფრანუები „რევოლუცია დასრულებულია“, ლტონი სიტყვები არ იყო აქ აისახა საცხებით რეალური ვითარება საფრანგეთის რევოლუცია დამთავრდა, გ კილუარაჟე, 9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ თსუ ს შრომები, თბ, 1964, ტ 107, გვ 191-27, მ კალანდაძე საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში, 1989 წ, 1, გვ 65-66 ამ საკითხში, სანიაკი შეიძლება ითქვას, რომ მისი მასწავლებლის ა ოლარის მიმდევარია Олярь А. Политическая история Французской революции. Происхождение и развитие демократии и республики 1789-1804 гг. М. 1938

ითხი¹ ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ალ ნამორაძემ არა მარტო დასვა ეს პრობლემები, რაც თავისთავად ძალზე მნიშვნელოვანია, არამედ შეეცადა თუ ვერ გადაჭრიდა, გადაწყვეტის გზები მაინც დაესახა

ალ ნამორაძემ თავის გამოსვლაში 1936 წლის 15 მარტს ჩამოაყალიბა ის ძირითადი დებულებები, რომელიც შემდგომში განავითარა თავის ექვს ნაშრომში უპირველეს ყოვლისა, ეს არის გლეხობის დიფერენციაციის საკითხი და რომელი ფენის სასარგებლოდ გადაწყდა საფრანგეთის რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილება, ეს ორი პრობლემა მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთ-ერთთან თუ გვინდა ნათელი მოვინათ გლეხობის რომელი ფენის სასარგებლოდ გადაწყვიტა რევოლუციამ სათემო მიწების განაწილება, პირველ რიგში უნდა გაეარკვიოთ გლეხთა დიფერენციაცია ფაქტობრივად თავის მოხსენებაში ალ ნამორაძემ დასახა ის მაგისტრალური ხაზი, რომელსაც მისდევდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის (სათემო მიწების განაწილების) შესწავლის დროს ეს მოსაზრებები მას თავის ექვს ნაშრომში კიდევ უფრო დაკონკრეტებული აქვს ამ კუთხით მისი მოხსენება, უდავოდ, საგულისხმოა ალ ნამორაძის გამოსვლა საინტერესოა და, ვფიქრობთ, კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ სათემო მიწების განაწილების საკითხში მან სწორი გზა აიარა

საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის წინ გლეხთა დიფერენციაციის საკითხი თითქმის დღემდე რჩება ერთ ერთ ყველაზე რთულ და სადისკუსიო საკითხად ამიტომ ალ ნამორაძის შეჭიდება ამ პრობლემისადმი მრავლისმეტყველო უნდა იყოს მისასაღმებელია, რომ იგი შეეცადა თავისი სიტყვა ეთქვა ამ რთული თემის ირგვლივ დიდი ხნის განმავლობაში ფიქრობდნენ, რომ საფრანგეთის რევოლუციის წინ გლეხოზა ნარმოადგენდა ერთგვაროვან, ერთფეროვან, მასას ამ თემის ერთ-ერთი ფუძემდებელია ფრანგი ისტორიკოსი გრაფი ალექსის დე ტოკვილი ეს აზრი აქვს მას გატარებული თავის ნიგში „ძველი რეგიმი და რევოლუცია“ ამ ხაზის გამგრძელებლად მოგვევლინა რუსი ისტორიკოსი ივან ლუ-

¹ გრ ნათაძის გამოხმაურება — სრუიცხა ფონდი 2079 ან
1 30

ჩიცი, რომელიც კითხვის ნიშნის ქვეშ სვამს რევოლუციამდელ საფრანგეთში გლეხობის დიფერენციაციას,¹ ს სკაზკინის აზრით, ეს იყო რუსი ისტორიკოსის კონცეფციის აქილევსის ქუსლი.² ივ ლუჩიციის კონცეფციის მიმართ კრიტიკულად ჩანს განწყობილი ალ ნამორაძე უნდა ეოფიქროთ, რომ მას მოხსენებამი ეს საკითხი უფრო არგუმენტირებულად და გამაღივლად ექნებოდა ნარმოშენილი, ხოლო კონსპექტის მიხედვით მასზე მსჯელობა ძნელია.³

აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში ახალი სიტყვა თქვეს რუსმა ისტორიკოსებმა ნიკოლოზ კარევემა და მაქსიმ კოვალევსკიმ მათ ფაქტობრივად საფუძველი ჩაუყარეს მეორე მიმდინარეობას ისტორიოგრაფიაში და დამაჯერებლად უჩვენეს თუ რაოდენ შორს იყო ნასული რევოლუციის წინ გლეხთა დიფერენციაცია ჯერ კიდევ ნ კარევემა დამაჯერებლად გვიჩვენა, რომ „რევოლუციის წინ საფრანგეთის გლეხობა მკაფიოდ გაიყო ორ კლასად“ ერთი აღმოჩნდა „სოფლის მეურნეობის გვერდით, ხოლო მეორე მეურთადა ღარიბებს“⁴ უფრო მეტიც, როგორც ნ კარევეის ერთ ერთი საუკეთესო ბიოგრაფი ე ზოლოტარევი ფიქრობს მან საფრანგეთის გლეხობა გაყო ოთხ ჯგუფად მდიდარი გლეხობა, საშუალო გლეხობა, ღარიბი გლეხობა და უღარიბესი გლეხობა განსაკუთრებით დიდი ყურადღება ექცეოდა ბოლო ორი ჯგუფის ყოფისა და ცხოვრების გაშუქებას⁵ სოფლად არსებული

¹ Лучицкий Ив. Дабыл ნაშრ გვ 13 15

² Сказкин С., спорные вопросы аграрной истории Франции XVIII в - в кн "Европа в новой и новейшее время", М., 1966, გვ 112

³ ალ ნამორაძე, ეროვნული კონცეპტი და სათემო მიწები - სრული სა ფრნდი 2079 ან 1 ს 28, ფ 2

⁴ Н Кареев, Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции გვ 104, 143 186

⁵ Золотарев В Историческая концепция Кареева Н И, содержание и эволюция, Л 1988, Золотарев В Николай Иванович Кареев (1850-1931) "Новая и новейшая история", 1992, № 4 ამ საკითხის ეხება აგრეთვე Фротова И Значение исследования Кареева Н И для разработки Французского крестьянство в средние века - "Средние века, VII, 1953

სოციალური დიფერენციაცია დამაჯერებლად ცხადყო მეორე შესანიშნავმა რუსმა ისტორიკოსმა მ კოვალევსკიმ „მინათში ქმედებაში ახალი ნესრიგის დამყარებას (იგულისხმება აგრარული გადატრიალება - მ კ) თან ახლდა გლეხთა შორის კონტრასტე ბის ნარმოშობა ერთის მხრივ, ყალიბდებოდა მდიდარი ფენა ფერმერები, ხოლო მეორეს მხრივ, ღარიბები — მოჯამაგირე პროლეტარები“ შესაძლოა, მ კოვალევსკი ცოტათი აჭარბებდეს საფრანგეთის სოფელში კაპიტალისტური განვითარების ტენდენციებს, მაგრამ დამაჯერებლად ცხადყოფდა გლეხობის დიფერენციაციას და ფერმერული მეურნეობის შექმნაში ზედავდა საფრანგეთის სოფლის პროგრესის მთავარ სანინდარს¹ ეს ხაზი რუსულ, საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში განაგრძო ს სკაჟინმა² ვფიქრობთ, დაზუსტებას მოითხოვს ალ ნამორაძის დასკვნა თითქოს „გლეხობის მდგომარეობა საფრანგეთის რევოლუციის წინ არ არის საკმაოდ გარკვეული საისტორიო ლიტერატურაში“³ ამ მიმართულებით გამოსარკვევი რომ ბევრი იყო, ამაში ალ ნამორაძე, რა თქმა უნდა, ცამდის მართალია, მაგრამ, ცხადია, ვერც იმას ვერ ვი ტყვიით, რომ მის წინამორბედ ისტორიკოსებს არაფერი გაუკეთებიათ.

ბუნებრივია, ისმის კითხვა — რომელ ბანაკს შეიძლება მი ვაკუთვნოთ ალ ნამორაძე? ლუჩიცკის თუ კარევე-კოვალევსკის? მიგვაჩნია, რომ იგი ამ მეორე ბანაკისაკენ უფრო უნდა იხრებოდეს, რადგან ფიქრობს, რომ რევოლუციის წინ მიმდინარეობდა გლეხთა დიფერენციაციის პროცესი „როგორც სოფლად გლეხებს

¹ Ковалевски М Происхождение современной демократии, т 1, ч. 2, изд. 2, М. 1901 გვ 167 168, 160 179 ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს მისი სხვა ნაშრომი М Ковалевски, Происхождение мелкой крестьянской собственности во Франции СПб 1912 Г Сотогфров. Ковалевски как социала, М. 1960 Вебер Б Историкографические проблемы М. 1974, გვ 201 231 "Историкография нового времени стран Европы и Америки" М 1967 გვ 512-520

² С Сказкин, Дифференциация. Избранные труды, М. 1973

³ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ სრუიცსა ფონდი 2079, ან 1 ს 28 ფ 2

შორის, ისე თვით კონვენტში და მის სამინათმოქმედო კომიტეტში, რომელსაც უნდა შეესწავლა სათემო მინების საკითხი და ამავე საკითხის შესახებ შეემუშავებინა დეკრეტის სათანადო პროექტი თანდათანობით მწვანედება ბრძოლა სათემო მინების გამო ეს ბრძოლა მაჩვენებელია იმის, რომ იმ დროისათვის საკმაოდ დიფერენციული ყოფილა საფრანგეთის გლეხობა“¹

აღ ნამორაძეს არასაკმარისად მიაჩნდა გლეხობის დაყოფა სამ ფენად (მდიდარი, საშუალო, ღარიბი გლეხობა) იგი მიზნად ისახავდა ნასულიყო შემდგომი დეტალიზაციის გზით, და ამ ფენებში დაედგინა ქვეფენები, გამოეყენა ის ნიშნები, რომელთა საფუძველზეც შესაძლებელი გახდებოდა ამა თუ იმ დეპარტამენტის გლეხობის ცალკეული კატეგორიების სათანადო ქვეფენისადმი მიკუთვნება მას განზრახული ქონდა ეჩვენებინა გლეხთა ქვეფენების სამეურნეო მდგომარეობა, სოციალ-პოლიტიკური მისწრაფებანი საფრანგეთის პირველი რევოლუციის დროს და ამ მისწრაფებათა ობიექტური შედეგები, მაგრამ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება მან ველარ მოასწრო“²

ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯად, ვფიქრობთ, აღ ნამორაძის მოხსენება „ეროვნული კონვენტი და სათემო მინები“ შეიძლება მივიჩნიოთ უნდა ვიფიქროთ, რომ თავის გამოსვლაში აღ ნამორაძე ამ საკითხზე საკმაოდ დეტალურად და ერცლად ჩერდებოდა სხვათა შორის ეს ძალიან კარგად ჩანს კონსპექტიდან, სადაც გლეხთა ქვეფენების საკითხი საგანგებოდ აქვს მონიშნული აქვე მოტანილი უნდა იქნას ჩემი ანალიზი ქვეფენების შესახებ“³ ის სერიოზულობა და სიღრმე, რომლითაც აღ ნამორაძე გლეხობის დიფერენციაციის საკითხს არკვევდა, საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ მას აღნიშნული პრობლემის შესახებ საგანგებო ნაშრომის დანერა შეიძლება პქონოდა ჩაფიქრებული, რომელიც უნდა ყოფილიყო სათემო მინების განაწილების შესახებ, მისი დიდი მონოგრაფიის ერთ-ერთი სოლო-

¹ აღ ნამორაძე, ეროვნული კონვენტი. — სრუცისა ფონდი 2079, ან 1, ს 28, ფ 2

² კ ანთაძე დასახ ნაშრ, გვ 165

³ აღ ნამორაძე დასახ ნაშრ, გვ 3

დური მონაკვეთი, მაგრამ ამ განზრახვის სისრულეში მოყვანა, როგორც ეტყობა, ვერ მოასწრო

უნდა ითქვას, რომ ალ. ნაშორაძე მკვეთრად გაემიჯნა მარქსიზმის იმ თეორეტიკოსებს, რომლებიც გლეხობას ტრავიალური სტემის თანახმად სამ ფენად ყოფდნენ. [მდიდარი, საშუალო, ღარიბი] ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად შესაძლოა, სწორედ ამით იყო განპირობებული ის ფაქტი, რომ ალ. ნაშორაძე რადიკალიზაციად არ ჩქარობდა გლეხობის დიფერენციაციის თაობაზე თავის საინტერესო ნაშრომის გასრულებას და პუბლიკაციას იქნებ უფრო უკეთეს პერიოდს ელოდებოდა, როდესაც დაინწყებოდა ტოტალიტარული რეჟიმის ლიბერალიზაცია, რაც, სხვათა შორის მოხდა კიდევ 6 ხრუშჩოვის დროს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ალ. ნაშორაძე უკვე ველარ მოყვანაში იყო 1958 წელს გარდაიცვალა

გლეხობის დიფერენციაციის საკითხში ალ. ნაშორაძემ ის ხაზი გააგრძელა, რომელმაც თავი იჩინა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე პროგრესულ რუსულ ისტორიოგრაფიაში იგი, 6 კარეევის მსგავსად, შესაძლებლად მიიჩნევს რევოლუციის წინ საფრანგეთის გლეხობის ოთხ კატეგორიად დაყოფას 1 შეძლებული გლეხი, 2 საშუალო გლეხი, 3 ღარიბი გლეხი, 4 უღარიბესი გლეხი¹ აღსანიშნავია რომ იგი ამას აკეთებს თავისი გამოსვლის კონსპექტში, მაგრამ გამოქვეყნებულ შრომებში ეს აზრი მკაფიოდ არაა გამოხატული ეს ადვილი გასაგებიცაა ბოლშევიკურ იდეოლოგიასთან არანაირი დაპირისპირება არ შეიძლებოდა, ცენზურა ამას არ დაუშვებდა

უთუოდ, საინტერესო იქნებოდა ალ. ნაშორაძის მოხსენებაში ისტორიოგრაფიული მიმოხილვა, რომელსაც, როგორც კონსპექტიდან ჩანს, იგი დიდ ყურადღებას უთმობდა² ალბათ, ალ. ნაშორაძეს ჩაფიქრებული სქონდა სათემო მიწების განაწილების საკითხზე არსებული ლიტერატურის საგანგებოდ შესწავლა და ეს იქნებოდა მისი სოლიდური მონოგრაფიის სერიოზული შესავალი,

¹ ალ. ნაშორაძე, ეროვნული კონფენტი — სნფიცსა ფონდი 2070 ა6

² 1, ს. 28, ფ. 3

იქვე, ფ. 14

მაგრამ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება ვერ მოასწრო მიუხედავად ამისა, არ შეიძლება ორი აზრი არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ ალ ნამორაძე საქმად კარგად იცნობს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის ისტორიოგრაფიას

ალ ნამორაძეს სურდა კიდევ უფრო გაეღრმავებინა „რუსული სკოლის“, პირველ ყოვლისა კი ნ კარევის და მ კოვალევსკის დანყებული საქმე და საფუძვლიანად შეესწავლა საფრანგეთის გლეხობის დიფერენციაცია 1789 წლის რევოლუციის წინ კონკრეტულად კი სურდა გამოერკვია გლეხთა ქვეყნები, მათი სამეურნეო მდგომარეობა და სოციალ-ეკონომიკური მისწრაფებანი რა გააკეთა ამ მხრივ ალ ნამორაძემ კონკრეტულად რა სიახლეებს გვთავაზობს ის მწელი სათქმელია როგორც კონსპექტიდან ჩანს, მას ჰქონდა გაკეთებული ამ საკითხის საკუთარი ანალიზი და გააჩნდა თავისი მოსაზრებები, რომლებიც საფიქრელია, რომ გამწვანებული სახით ექნებოდა წაწმოდგენილი მოხსენებაში, მაგრამ კონსპექტის მიხედვით სერიოზული მსჯელობა შეუძლებელია

როგორც კონსპექტიდან ჩანს, ალ ნამორაძე თავის გამოხვლაში დიდ ყურადღებას იჩენდა საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული საკითხის ისტორიოგრაფიისადმი და ვრცლად ჩერდება „რუსული სკოლის“ შეხედულებებზე (იე ლუჩიკი, მ კოვალევსკი, ნ კარევი), მაგრამ ამ ისტორიოგრაფიული ექსკურსის შემდგომი სრულყოფა გამორიცხული არ უნდა იყოს აქ უბრალოდ იმის თქმას ვაპირებთ, რომ მას შეესება ესაჭიროება (შესაძლოა, ამას ალ ნამორაძეც გრძნობდა, მაგრამ კონსპექტიდან ეს არ ჩანს) პირველ ყოვლისა საჭირო იყო ალბერ მატეოზის შეხედულებებზე შეჩერება, რომელიც ს სკაზკინს გარკვეულ უკანგადადგმულ ნაბიჯად მიაჩნია „რუსული სკოლის“ შემდეგ¹ კონსპექტში მონიშნული არაა გერმანელი ისტორიკოსის ფრიც ვოლტერსის და ფრანგი ისტორიკოსის ფორე ლეფეერის საინტერესო გამოკვლევები საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული საკითხის შესახებ საფიქრელია, რომ ის თავის მოხსენებაშიც ამ ისტორიკოსების შეხედულებებს არ შეხებია, შესაძლოა, ის გაცნობილი არ იყო ამ გამოკვ-

¹ Сказкин С Избранные труды М 1973 გვ 318

ლევებს ორივე ამ ნაშრომს მისთვის ძვირფასი ინფორმაციის მიცემა შეეძლო ვფიქრობთ საინტერესო იყო ალ ნამორადის დამოკიდებულება ს სკაზკინის გამოკვლევებისადმი შესაძლოა, მოხსენებაში ამის თაობაზე იყო გაპლილი მსჯელობა, მაგრამ გამორიცხულად არ მიგვაჩნია, რომ ალ ნამორადემ უბრალოდ ვერც მოასწრო ს სკაზკინის პოზიციის სათანადო სიღრმეზე გააზრება, ეინაიდან მისი გამოსვლა უნივერსიტეტში 1936 წლის 15 მარტს და ს სკაზკინის გამოკვლევების გამოქვეყნება ფაქტობრივად ერთ-დროულად მოხდა ცოტა უფრო მოგვიანებით, ფაბრის მოხსენებასა და პროექტზე დაწერილ ნაშრომში, იგი აღნიშნულია „მართალია ამ უკანასკნელ ხანებში გადადგმულია სათანადო ნაბიჯები ამ მიმართულებით (გლუხთა დიფერენციაციის შესწავლის საკითხში — მ კ) ს სკაზკინის და ე პეტროვის მიერ, მაგრამ ეს მხოლოდ პირველი ცდებია არა სრული და აქედან ვერაფერით დასკვნებს ვერ გამოვიტანთ“ ე პეტროვის და ს სკაზკინის წვლილის ამგვარი შეფასება, ჩვენი აზრით, ძალიან მკაცრად ეღერს და საკამათო შეიძლება იყოს² ალ. ნამორადის მსჯელობაში კონკრეტულად არ ჩანს თუ რა არ მოეწონა მას ამ ორი ისტორიკოსის მსჯელობაში გლუხთა ქვეყნების გამორკვევა, მათი სამეურნეო მდგომარეობა და სოციალ ეკონომიკური მისწრაფებები მეტად რთული გამოსარკვევია და თანამედროვეების საკმაოდ ძუნწ და წინააღმდეგობრივ ცნობებს იძლევიან გლეხობის ქვეყნების შესახებ ამას ალ ნამორადე მეტად პესიმისტურ დასკვნამდე მიჰყავს „ამგვარად, XVIII საუკუნის საფრანგეთის გლეხობის დიფერენციაცია (ე ი მისი ქვეყნები — მ. კ) ჩვენთვის გაურკვეველი რჩება“³ როგორც ჩანს, საჭირო იყო ამ მიმართულებით საფრანგეთის არქივებში კვლავაც საჭირო იყო დაულაღვი მუშაობა, მაგრამ ტო-

¹ Ф Волтере, Исследование по аграрной истории Франции в XVIII вех, М 1923, Лефевр Ж аграрный вопрос в эпоху террора, М Л, 1936

² Гутнова Е Ахаленик Сергей Данилевич Сказкин (1890-1973) "Новая и новейшая история" 1993 № 2

³ ალ ნამორადე ფაბრის მოხსენება და პროექტი... — ს რ უ ლ ც ს. ა ფ 2079, ან 1, ს. 14, ფ 45

ტალიტარული რეჟიმის პირობებში ამის საშუალებას ის მოკლებული იყო

მეორე პრინციპული საკითხი, რომელიც ალ ნამორაძემ დასვა თავის გამოსვლაში 1936 წლის 15 მარტს იყო, გლეხობის რომელი ფენის სასარგებლოდ გადწყვიტა საფრანგეთის პირველმა რევოლუციამ სათემო მიწების განაწილების საკითხი ამ თემის გაშუქების დროს ისტორიკოსების განკარგულებაშია ისეთი ძვირფასი პირველწყარო, როგორცაა „ჩივილის (სანადელოა) რეგულები“

აღნიშნულ საკითხს ნათელი რომ მოეფინოთ, პირველ რიგში საჭიროა გამოვარკვიოთ თუ როგორი იყო გლეხობის ცალკეული ფენების დამოკიდებულება სათემო მიწების გაყოფისადმი ამ თემის ირგვლივ ალ ნამორაძის მსჯელობა პოლემიკური ხასიათით გამოირჩევა და საინტერესოა ალ ნამორაძე არ იზიარებს ს კუნისკის მოსაზრებას, თითქოს მდიდარი გლეხობა საერთოდ წინააღმდეგი იყო სათემო მიწების განაწილების¹ გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის ნ კარევიის მონაფე ე პეტროვი გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებას, რომ სათემო მიწების განაწილების საკითხში საშუალო და მდიდარი გლეხობა (კულაკობა) დიფერენცირებული იყო და იცვლებოდა ეკონომიკური მოტივების და თემის შიგნით არსებულ ძალთა თანაფარდობის მიხედვით² ამ თვალსაზრისისაკენ იხრება ცნობილი მკვლევარი ა ადო³ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ალ ნამორაძეს სწორედ ამ მიმართულებით ჰქონდა ჩაფიქრებული მუშაობის ნარჩართვა ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ შეძლებული გლეხობა დაინტერესებული იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფით, ვინაიდან მას შედარებით მეტი წილი ერგებოდა, ვიდრე იმ გლეხს, რომელსაც საკუთარი მიწა ცოტა ჰქონდა ამ გზით ის

Куинский С., Подняков В. Общинные земли в эпоху великой французской революции, М 1927

² Петров Е. Социальная роль общинного землеустройства во Франции перед революцией. "Исторический Журнал", 1936, № 5

³ Адо А. Крестьянское движение во Франции во время великой французской революции, М. 1971 გვ 192 და 197

ალ ნამორაძე უროვნული კონვენტი — სრულია ფონდი 2079, ან 1, ს 28, ფ კ

კიდევ უფრო გააფართოვებდა თავის ადგილ-მამულს¹ მაგრამ კატეგორიულად არც იმის თქმა შეიძლება, რომ მდიდარი გლეხობა მთლიანად მხარს უჭერდა სათემო მიწების გაყოფას მდიდარი გლეხობა ყველგან, გარდა მეჯოგეობის რაიონებისა, მომხრე იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფისა თუ გაყოფა მოხდებოდა თანასწორად ე ი კომპობრივად, ანდა სულაობრივად და ესეც იმ პირობით თუ, ხვედრი წილი სათემო მიწებიდან დაურიგდებოდათ გლეხებს კერძო სამუდამო საკუთრებად ასეთ შემთხვევაში მდიდარ გლეხს იმედი ექნებოდა შეესყიდა მიწის ნაკვეთი გაჭირვებული, ღარიბი გლეხისგან და ამ გზით გაეფართოებინა თავისი საკუთრება.

მდიდარი გლეხობა დაინტერესებული იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფით იმ შემთხვევაშიც, თუ გაყოფა ინარმოვებდა პირდაპირი პროპორციით ქონებისადმი, თუმცა მეჯოგეობის რაიონის მსხვილი გლეხობა შეიძლება ამ შემთხვევაში წინააღმდეგი ყოფილიყო სათემო მიწების გაყოფისა მსხვილი გლეხობა არ იქნებოდა თანახმა სათემო მიწების გაყოფისა იმ შემთხვევაში, თუ იგი ჩატარდებოდა ქონებისადმი შებრუნებული პროპორციით, როგორც ამას მარენი მოითხოვდა

როგორი იყო სათემო მიწების გაყოფისადმი საშუალო გლეხობის დამოკიდებულება, ვფიქრობთ, ამ საკითხში ალ ნამორაძე იმ ხაზს აგრძელებს, რომლის სათავეებთან დგანან ცნობილი ისტორიკოსები პ კროპოტკინი და ნ. ლუკინი, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ საშუალო გლეხი სათემო მიწების გაყოფის წინააღმდეგი უნდა ყოფილიყო² ალ. ნამორაძე ფიქრობს, რომ საშუალო გლეხი დაინ

¹ ალ ნამორაძე, ლევისლატივი და სათემო მიწების საკითხი სა ფრანგეთში 1792 წელს, — ალ ნულუკინის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედ ინსტიტუტის შრომები, ტ IX, 1949, გვ 196 197

² Кротошкин П. Великая французская революция 1789-1793 г М., 1979 გვ 320 326 Далин В Кротошкин - история великой французской революции — вк Далин В Историка Франции XIX-XX века, М., 1981 გვ 36 129 Старостин Е. К истории изучения П А Кротошкиным великой французской революции — "Френцузский Ежегодник" 1967 М., 1968 г Лукин Н. Избр Труды, т I, М 1960 გვ 195 481-482

ტერესებული არ იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფით, ისე როგორც ღარიბი გლეხი ავტორის ამის დასამტკიცებლად შემდეგი არგუმენტები მოყავს საშუალო გლეხი იმდენს ვერ მიიღებდა სათემო მიწებიდან, თუნდაც შებრუნებული პროპორციით მომზადარიყო გაყოფა და მას შესაძლებლობა მისცემოდა გამოეყვება თავისი შინაური პირუტყვი საკუთარი საძოვარი ადგილებით გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სათემო მიწების გაყოფის შემთხვევაში საშუალო გლეხი ვეღარც საერთო საძოვრებით ისარგებლებდა ისინი ცოცხალი ინვენტარის შენახვისად ვერ შეძლებდნენ და მურწნეობისათვის ძალაუნებურად თავი უნდა მიეწებინათ უარი ეთქვათ კერძო მურწნეობის ნარმოებაზე საშუალო გლეხი ყველგან და ყოველთვის სათემო მიწების გაყოფის წინააღმდეგი იქნებოდა — დაასკენის ალ ნამორაძე შესაძლოა ზოგიერთ შემთხვევაში ზოგიერთი საშუალო გლეხი, რომელიც თავისი ქონებით არ ჩამოუვარდებოდა მდიდარ გლეხს, მომხრე ყოფილიყო გაყოფისა, ზუსტად იმავე მოტივებით, რა მიზეზითაც მომხრე იყო გაყოფისა მდიდარი გლეხი ა პირდაპირი პროპორციით, რის შედეგადაც ის მიიღებდა სათემო მიწებიდან საკმაოდ მნიშვნელოვან ნაკვეთს ბ ან 10 წლის შემდეგ შესაძლებლობა ექნებოდა შეესყადა მიწის ნაკვეთი ღარიბი გლეხისაგან, როგორც ამას ფაბრის პროექტი მოითხოვდა

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ალ ნამორაძეს საკამათოდ ესახება კრაპოტკინის დებულება თითქოს ღარიბი გლეხობა წინააღმდეგი უნდა ყოფილიყო სათემო მიწების გაყოფის გადაჭრით იმის თქმა, რომ კრაპოტკინი ღარიბ გლეხობას სათემო მიწების გაყოფის მოწინააღმდეგედ მიიჩნევს, ძნელია და ეს საკითხი სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე საკამათოა. ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ ღარიბი გლეხობა მომხრე იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფის მხოლოდ ერთ შემთხვევაში, თუ გაყოფა მოხდებოდა ქონებისადმი შებრუნებული პროპორციით სხვა რამ სახით გაყოფა მისთვის სასურველი არ იყო ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ თუ მეფოგეომის რაიონის ღარიბი გლეხობა წინააღმდეგი იქნებოდა სათემო მიწების გაყოფისა, სამინათმოქმე-

დო და სამრეწველო რაიონების ლარიბი გლეხობის ნაწილი პირი კით, სათემო მიწების განაწილებას მხარს დაუჭერდა¹

აღ. ნამორაძეს, ეტყობა, მხედველობიდან გამორჩა ერთი საინტერესო საკითხი, საჭირო იყო ორიოდე სიტყვა თქმულიყო სათემო მიწების გაყოფისადმი შემამულეთა დამოკიდებულებაზე როგორც წყაროებიდან ჩანს, ისინი მხარს უჭერდნენ სათემო მიწების გაყოფას, რაც იმით იყო არგუმენტირებული, რომ ეს ღონისძიება წესრიგში მოიყვანდა აქამდე უპატრონოდ მიტოვებული მიწების მდგომარეობას, ოღონდ სენიორთა ინტერესები, ბუნებრივია, არ უნდა შელახულიყო²

სენიორებისაგან დატაცებული მიწების დაბრუნებით დაინტერესებული იყო მთელი გლეხობა, მაგრამ მისი გაყოფით უმთავრესად დაინტერესებული იყო მდიდარი გლეხობა და ისიც არა მთლიანად ალუბული მათ შორის მოაძოვებოდა ერთი ფენა, რომლებიც წინააღმდეგი იყვნენ სათემო მიწების გაყოფისა

სათემო მიწების გაყოფის, როგორც მომხრეები ისე მოწინააღმდეგეები, შეიძლება ვიპოვოთ, როგორც მდიდარ, ისე საშუალო და ღარიბ გლეხებს შორის შეიძლება, რომ ნაწილი მდიდარი, საშუალო და ღარიბ გლეხობისა სათემო მიწების გაყოფის მომხრე ყოფილიყო, მეორე ნაწილი კი მოწინააღმდეგე ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, თუ რომელ რეგიონს ეკუთვნოდა გლეხი სამეურნეო მინათმოქმედების, მეჯვავების თუ სამრეწველო

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ალ. ნამორაძემ ამ პრობლემის ირგვლივ სრულიად განსხვავებული მოსაზრებები განავითარა და ახლებურად სცადა გაეშუქებინა ეს ფრიად საინტერესო და რთული თემა ფაქტობრივად ეს იყო ახალი სიტყვა საკითხის ისტორიოგრაფიაში, რაც სათემო მიწების განაწილების კვლევის საქმეში მის ერთ-ერთ სერიოზულ დამსახურებად მიგვაჩნია

¹ ალ. ნამორაძე, ეროვნული კონვენტი ს რ უ ი ც ს. ა. ფ 2079 ან 1, ს. 28, ფ 3-5 ალ. ნამორაძე, ლევისლატორი და სათემო მიწების საკითხი გვ 197

² Лужин Н Судьба общинных земель во Франции в последнюю пору старого порядка – в кн Н Лужин, Избр труд, т. 1, М 1960

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ ალ ნაშორაძეს საფრანგეთის რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილების შესახებ საგანგებო მონორაგაფოს დაწერა ჰქონდა განზრახული მან ამ სერიოზული ჩანაფიქრის მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელება შესძლო და ექვსი ნაშრომის დაწერა მოასწრო, რომელთაგანაც მხოლოდ ორია გამოქვეყნებული კონკრეტულად რა გვეგები ჰქონდა შემდგომში გამოჩენილ შეცნოერის ძნელი სათქმელია ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, საფრანგეთის რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილების შესახებ ნიგნის ჩანაფიქრი, შესაძლოა, ასეთი ყოფილიყო შესავალი, რომელიც, ბუნებრივად, მოიცავდა წყაროების და ლიტერატურის განხილვას თავი პირველი სათემო მიწების მდგომარეობა საფრანგეთის რევოლუციის წინ, რომლის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს, საფიქრებელია, შეადგენდა გლეხთა დიფერენცია რევოლუციის წინ და გლეხთა ქვეყნების მისეული ანალიზი, მეორე თავი სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთის რევოლუციის დასაწყისში (1789-1792 წწ), რომლის ძირითად ბირთვს, ბუნებრივია, შეადგენდა მისი სამი ნაშრომი „ლევისლატივი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს“, „აველინის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების შესახებ, ნარდგენილი ლევისლატივი 1792 წელს“ და „შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთის სათემო მიწების ლიკვიდაციის შესახებ, ნარდგენილი 1792 წელს სამინათმოქმედო კომიტეტი“, მაგრამ ეს ციკლი გასრულებულად არ მიგვაჩნია და მისი დაგვირგვინება იქნებოდა 1792 წლის აგვისტოს აგარარული კანონმდებლობის განხილვა, რითაც ფაქტობრივად საკანონმდებლო კრებამ დაასრულა კიდევ თავისი არსებობა (სავარაუდოა, რომ ამ საკითხის შესახებ ალ ნაშორაძეს ჩაფიქრებული ჰქონდა ნაშრომის დაწერა, მაგრამ ამის გაკეთება ვეღარ მოასწრო) შესაძლოა სათემო მიწების განაწილების საკითხი კონვენტის დროს მან მოასწრო ამ პრობლემის მხოლოდ ერთი ნაწილის დამუშავება ეს არის ფაბრის, მარენის და სუეს მოხსენებების განხილვა, მაგრამ მათი გამოქვეყნება, ეტყობა, ვეღარ შესძლო არც ეს თემა ჩანს, ბოლომდე მიყვანილი და უნდა ეიგულისხმოდ, რომ ალ ნაშორაძეს მისი დასრულება ენადა 1793 წლის 10 ივნისის დეკრეტის განხ-

იღვით თავისთავად იგულისხმება, რომ ნაშრომს ექნებოდა თავისი დასკვნა, სადაც პატივცემული მკვლევარი შეაჯამებდა ჩატარებული სამუშაოს შედეგებს ეს მონოგრაფია, ალ ნამორადეს რომ მოესწრო მისი დამთავრება, უთუოდ, ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენი იქნებოდა

* * *

ალ ნამორადის არჩევანის მეცნიერული ღირებულება მნიშვნელოვანი იქნა იმან განაპირობა, რომ მან ხელი მოკიდა საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული პრობლემის ერთ ერთ ყველაზე რთულ, მტკივნეულ და აქტუალურ თემას, სათემო მიწების განაწილებას, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ნაკლებად იყო შესწავლილი, როგორც ჯერ კიდევ ნ ლუკინი აღნიშნავდა, ეს პრობლემა თვით ფრანგულ ისტორიოგრაფიაშიც კი შეიძლება შედარებით ნაკლებად შესწავლილად იქნას მიჩნეული¹ საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თვით რუსული ისტორიოგრაფიის კორიფეებიც კი, რომლებსაც დიდი დამსახურება მიუძღვით საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული საკითხის შესწავლის საქმეში, სათემო მიწების საკითხს შედარებით სუსტად ამუშებდნენ შეიძლება ითქვას, რომ ამ ხარვეზის შევსება მოინდომეს ისტორიკოსებმა ს კუნი სკიმ და ვ პოზნიკოვმა თავის ნაშრომში „სათემო მიწები საფრანგეთის რევოლუციის დროს“² არსებითად ეს იყო რუსულენოვან ლიტერატურაში აღნიშნული პრობლემის ნაშრომის პირველი სერიოზული მცდელობა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამ პირველმა ცდამ ალ ნამორადე, ეტყობა, ვერ დააკმაყოფილა და მას პირველ წყაროებიდან გამომდინარე ს კუნისკისა და ვ პოზნიკოვის ნივნში გამოთქმული ძირითადი დებულებები მიუღე-

¹ Н. Лукин, *დასახ ნაშრ*, გვ 178.

² С. Кунишвили, В. Позникова, *დასახ ნაშრ*, პირველი თავი სათემო მიწები საქანონმდებლო კრების დროს ვ პოზნიკოვის დანერგოლა (გვ 24-79) დანარჩენი დანერა ს კუნისკიმ

ბლად ესახება და ამიტომ იყო, რომ ალ ნამორაძემ გადაწყვიტა ხელი მოეკიდა ამ პრობლემის საფუძვლიანი შესწავლისათვის ახლა, აჰლათ, დროა კონკრეტულად განვიხილოთ ის ექვსი ნაშრომი, რომელიც ჩვენს ხელთაა მათი ანალიზი, როგორც უკვე ითქვა, უნდა დაიწყოთ ალ ნამორაძის ნაშრომით „ლევისლავი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს“, რომელიც დაიბეჭდა ქუთაისის ალ ნულუკიძის სახელობის პედაგოგიკური უნივერსიტეტის შრომებში იგი შედგება ოთხი ნაწილისაგან პირველი ნაწილი ნარმოადგენს პატარა შესავალს, სადაც ალ ნამორაძე ასაბუთებს არჩეული თემის აქტუალობას მეორე ნაწილი ისტორიოგრაფიული ხასიათისაა და ნაშრომში ერთ-ერთი ყველაზე საინტერესოა მესამე ნაწილში ძალზედ მოკლედ არის მოთხრობილი თუ როგორ წვეტდა სათემო მიწების განაწილების საკითხს დამფუძნებელი კრება (1789-1791), ხოლო მეოთხე ნაწილში განხილულია ამ საკითხისადმი საკანონმდებლო კრების (1791-1792) დამოკიდებულება

ალ ნამორაძე უკვე ნაშრომის პირველსავე გვერდზე ხაზს უსვამს პირველი თემის აქტუალობას და ამის საილუსტრაციოდ იმონებებს საფრანგეთის ისტორიის ორ კომპეტენტურ მკვლევარს, ფრანგ ანრი სეს და რუს ივან ლუჩიკის¹ ცნობილი რუსი ისტორიკოსი მ კოვალევსკი XVIII საუკუნის ფრანგული საზოგადოების მთავარ პრობლემად აგარარულ საკითხს ასახელებდა²

ამის შემდეგ ალ ნამორაძე ეხება ერთ ფრიად აქტუალურ თემას, გლეხთა გაბოვანობის საკითხს, რომლის თაობაზეც ისტორიკოსთა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს ფრანგ გლეხს ყოველთვის ანუხებდა მინის პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ დადგა ეს პრობლემა რევოლუციის წინ როგორი იყო ამ საკითხისადმი ალ ნამორაძის დამოკიდებულება? პირველ ყოვლისა მისასაღებლად მივიანია, რომ ალ ნამორაძე არ გაუარბის ასეთი რთული საკითხების დასმას და თავის შესაძლებლობის ფარგლებ-

¹ ალ ნამორაძე, ლევისლავი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში, გვ 177

² М Ковалевский, Происхождение современной демократии, т 1 М., 1895 გვ 436

ში ცდილობს პასუხი გასცეს მას, გამოთქვას თავისი მოსაზრება, რაც მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს მისი ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას პირველ რიგში, საჭიროა გაეარკვიოთ ამ საკითხის თაობაზე ამტყვდარ დისკუსიაში რა ადგილი უჭირავს ალ ნაშრომებს? ისტორიკოსთა რომელ ჯგუფს შეიძლება მივაკუთვნოთ იგი? რუსი ისტორიკოსი ივ ლუჩინცი უამრავი ფაქტებით ხელში ცდილობს მოხსნას გლეხობის უმინოდ დატოვების საკითხი და კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს მათ ვაზოგანოვბას, რაც გლეხობის უმინოდ დატოვების ლოგიკური შედეგი იყო¹ ეს ნაწილობრივ იმით აიხსნება, რომ იგი ეჭვის თვალთ უყურებდა „საჩივრის (სანადელის) რეულებს“ როგორც ისტორიულ წყაროს ივ ლუჩინცი ის ამ დებულებამ სპეციალისტთა შორის გაცხოველებული აზრთა გაცვლა-გამოცვლა გამოიწვია და ყველამ როდი გაიზიარა რუსულად შეიძლება ითქვას ევროპულ ისტორიოგრაფიაშიც, მეორე მიმართულებას საფუძველი ჩაუყარეს ნ კარეევმა და მ კოვალევსკიმ მათ ივ ლუჩინციის მიერ უფულებელყოფილი „საჩივრის (სანადელის) რეულებზე“ დაყრდნობით, უჩვენეს, რომ რეგულაციის წინ ადგილი ჰქონდა გლეხობის უმინოდ დატოვებას და ამ პროცესში აქტიურად მონაწილეობდა სამივე ნოდება აქედან გამომდინარე, პარალელი საფრანგეთსა და ინგლისს შორის² შესაძლოა, ეს ისტორიკოსები ცოტათი აჭარბებდნენ საფრანგეთის სოფლის მეურნეობაში კაპიტალისტური ელემენტების ჩასახვა განვითარებას, მაგრამ მიგვაჩნია, რომ მათი თვალსაზრისი გაცილებით უფრო ახლოა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე ივ ლუჩინციის მტკიცება როგორც ჩანს, ალ ნაშრომამც იქით უნდა იხრებოდეს და მასში, შეიძლება კარეევ-კოვალევსკის ბანაკის წარმომადგენელიც კი დადინახოთ აი რას წერს ალ ნაშრომაც „სათემო მიწების საკითხი, რა თქმა უნდა, არ მიიღებდა ისეთ გამწვავებულ ხასიათს იმ შემთხვევაში, თუ ფრანგ გლეხს (მხედველობაშია უშთავრესად ღარიბი და საშუალო გლეხი) საკუთარი მიწა ექნებოდა იმ რაოდე-

¹ Ив. Лучинский, *დასახ ნაშრ*, გვ 13 და 27-89

² Кареев Н. Крестьянск, გვ 150-153 Ковалевский М., *Происхождение мелкой* 1912

ნობით, რაც მას საშუალებას მისცემდა ოჯახიც გამოეკვება და ცოცხალი ინვენტარიც შეენახა" ¹ აქედან დასკვნის გამოტანა ადვილია ალ ნამორაძეს მიაჩნდა, რომ საფრანგეთში რევოლუციის წინ ადგილი ჰქონდა გლეხთა გაბოგანების პროცესს და იგი კარევე-კოვალევსკის პოზიციისაკენ უფრო იხრება ვფიქრობთ, აქ საჭირო იყო ყურადღების გამახვილება იმის თაობაზე, რომ შემოღობებებს, შესაძლოა, იმ მასშტაბით არა, როგორც ინგლისში, მაგრამ ადგილი ჰქონდა საფრანგეთშიც ² რა თქმა უნდა, ეს კიდევ უფრო მეტ ნათელს მოაჟღერდა გლეხთა გაბოგანების საკითხს

ალ ნამორაძის ნაშრომის მეორე ნაწილი ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და მის ერთ ერთ საუკეთესო მონაკვეთს ნარ-მოადგენს იგი ფრიად სოლიდურ შთაბეჭდილებას ტოვებს და ემყარება საკითხის ირგვლივ სრისებული ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნას ავტორი იე ლუჩიცკის კვლადაკვალ ეკამათება ფრანგ ისტორიკოსებს შამპიონსა და მარიონს, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ რევოლუციის წინ საფრანგეთში ადგილი ჰქონდა მიწების კონცენტრაციას ³ საინტერესოდ არის განხილული იე ლუჩიცკის შეხედულებები, რომელმაც ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა საფრანგეთში აგრარული საკითხის შესწავლის საქმეში ალ ნამორაძე მიუთითებს, რომ იე ლუჩიცკიმ საკითხის შესწავლის საქმეში ტოკვილის ხაზი გააგრძელა და მის კვლადაკვალ ამტკიცებდა, რომ რევოლუციის წინ საფრანგეთში ადგილი ჰქონდა წვრილ გლეხურ საკუთრებას ჩვენი აზრით სასურველი იქნებოდა აქ ე. ტარლეს მოხსენიება, რომელიც იე ლუჩიცკის გავლენას განიცდიდა, თუმცა ადვილი შესაძლებელია, რომ ბოლშევიკების რეჟიმის პირობებში იგი ამის ხაზგასმას მოერიდა

ალ ნამორაძეს არც ის დისკუსია დარჩენია მხედველობის გარეშე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა რუსულ ისტორიოგრაფიაში იე ლუჩიცკისა და მ კოვალევსკის შორის მართალია, იგი ყოველწინა-

¹ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ გვ 181

² Ляхин Н. Изна ружа т 1, გვ 180 181

³ ალ ნამორაძე დასახ ნაშრ, გვ 181 183

ად ცდილობს არ ჩაერიოს ამ კამათში, რაც მოტივირებულია იმით, რომ ეს საკითხი არ წარმოადგენს მისი კვლევის უშუალო ობიექტს „ამჟამად, ვეხებით რა სათემო მიწების საკითხს, ჩვენთვის მნიშვნელობა არ აქვს იმ საკითხს, თუ რას წარმოადგენს ის მიწა, რომელიც ხელთ ჰქონდა რევოლუციამდელ ფრანგ გლეხს — სრულ საკუთრებას თუ იჯარით აღებული მიწას“¹ ტოკვილი და მის კვალდაკვალ ლუჩიცი ამტკიცებდნენ, რომ ეს იყო სრული საკუთრება, ხოლო კარევი და განსაკუთრებით კოვა ლევსკი ფიქრობდნენ, რომ ეს იყო იჯარით აღებული მიწა სრულ საფუძველი გვაქვს დავასკენათ, რომ ალ ნამორაძე კარგად გაერკვა იმ პოლემიკის არსში, რომელსაც ადგილი ჰქონდა რუსულ ისტორიოგრაფიაში XIX-XX საუკუნის მიჯნაზე მიუხედავად იმისა, რომ ალ ნამორაძე ცდილობს გვერდი აუაროს ამ კამათს, მაინც, იგი ძალზე ფრთხილად ტოკვილ-ლუჩიკის თეზისსაკენ უფრო მეტად იხრება და თავისი პოზიციის განმტკიცების მიზნით იმონებს ფრანგ ისტორიკოსს ანრი სეს, რომელიც ფიქრობდა, რომ „საფრანგეთში მრავლად მოიპოვებოდა გლეხი მესაკუთრე, რასაც ადგილი არ ჰქონდა სხვა ქვეყანაში“² ნ ლუკინის, ქ ლეფვერის და ს სკაზკინის³ გამოკვლევებმა ფაქტობრივად დაადასტურეს ტოკვილის დაკვირვება და ამ შრომების დამონებმა, ცხადია, კიდევ უფრო გაამძაგრებდა ალ ნამორაძის პოზიციას

ერთი ნამითაც არ ვაყენებთ რა ეჭვ ქვეშ ამ ისტორიოგრაფიული მიმოხილვის პროფესიულ ღირსეუბებს, ჩვენი აზრით, მკითხველისათვის გაცილებით უფრო საინტერესო იქნებოდა ძალიან მოკლედ ორიოდე სიტყვით გაეცნობოდა კონკრეტულად სათემო მიწების ისტორიოგრაფიას, რომლის დანერაც ალ ნამორაძეს, უნდა ვივარაუდოთ, რომ განზრახული ჰქონდა ამ ჩანაფიქრის

¹ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ, გვ 188, 190

² იქვე.

³ Лефевр Ж დასახ ნაშრ, М А 1936, Лукин Н Новая работа по аграрной истории великой французской революции в кн Избранные труды, т I М 1960 г, გვ. 307-332 პირველად გამოქვეყნდა 1933 წელს Сквзкин С. Ф. Февдист Чрве и его учение о цензие - "Средние века" вып 2, 1942

განხორციელება სწორედ აქ ჩანდა ყველაზე უფრო რეალური რა არის გაკეთებული სათემო მიწების შესახებ ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში? რა გააკეთეს ამ მიმართულებით რუსული ისტორიოგრაფიის წარმომადგენლებმა? რა მდგომარეობა ამ მხრივ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში? რა სიახლეების შეტანას აპირებს ამ საკითხის კვლევის სფეროში ქართველი ისტორიკოსი? ალბათ, ეს კონკრეტული მიმოხილვა უფრო უპრიანი და სასარგებლო იქნებოდა მკითხველისათვის უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს იყო ნაკვეთი ისტორიოგრაფიული მიმოხილვისა, რომელიც წინ წარუძღვებოდა, შესავლის სახით, მის მონოგრაფიას

ნაშრომის მესამე ნაწილის ყურადღების ცენტრში დგას აქტუალური პრობლემა სათემო მიწების განაწილების საკითხი დამფუძნებელი კრების დროს ალ ნამორაძე შედარებით ვრცლად განიხილავს ორ სერიოზულ საკითხს 1790 წლის 15 მარტის კანონი ტრიაჟის გაუქმების შესახებ და 1791 წლის 13 აპრილის კანონი ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ აგრარული საკითხის გადაწყვეტისას დამფუძნებელი კრება ბოლომდე თანამიმდევრული ვერ იყო და იგი ძირითადად მემამულეების სასარგებლოდ გადაწყვიტა 1790 წლის 15 მარტის დეკრეტით ტრიაჟის კანონი გაუქმებული იქნა, მაგრამ ეს ვერ წყვეტდა გლეხების მთავარ სატკივარს საქმე ისაა, რომ მათი მთავარი მოთხოვნა სენიორთა მიერ დატყავებული მიწების დაბრუნების თაობაზე განხორციელებული დარჩა სენიორთა მიერ რევოლუციამდე მითვისებული მიწები დამფუძნებელმა კრებამ არ დაუბრუნა გლეხებს პირიქით, 1791 წლის 13 აპრილის კანონის თანახმად, სენიორებს დაუკანონა რევოლუციამდე მიტაცებული მიწები¹ მიგვაჩნია, რომ ეს ნაშრომი წარმოადგენს მხოლოდ ერთ ფრაგმენტს ისეთი დიდი პრობლემისა, როგორიც არის სათემო მიწების განაწილება დამფუძნებელი კრების დროს ვფიქრობთ, სწორედ ამით შეიძლება აიხსნას ის ფაქტი, რომ ალ ნამორაძის ნაშრომში ლიად რჩება მთელი რიგი საკითხები (1789 წლის 4-11 აგვისტოს დეკრეტი, 2 ნოემბრის დეკრეტი, 1790 91 წლის აგრარული კანონმდებლობა)

¹ ალ ნამორაძე დასახ ნაშრ გვ 192

ნაშრომის მეოთხე ნაწილში განხილულია, თუ როგორ წყვეტდა სათემო მინების განაწილების საკითხს საკანონმდებლო კრება ამ დროს ჩამოყალიბდა ორი კომიტეტი სამინათმოქმედო და ფეოდალური კომიტეტი პროგორც სათანადო ნყარობიდან ირკვევა ფეოდალურ კომიტეტს ნაწილობრივ ხელი აუღია სათემო მინების საკითხზე და ეს უკანასკნელი უმთავრესად სამინათმოქმედო კომიტეტის განსახილველი ობიექტი გამხდარა¹ ავტორის აზრით, მისი სოციალური შემადგენლობა გაცილებით უფრო პროგრესული ყოფილა და მის ძირითად ბირთვს შესაშვ ნოდება შეადგენდა

საზგახმულია, რომ საკანონმდებლო კრების წინაშე გაცილებით უფრო რთული ამოცანა იდგა, საქმე ისაა, რომ მას არამარტო უნდა გადაეწყვიტა სენიორთა მიერ დატაცებული მინების საკითხი, არამედ მას უნდა გაერკვია, თუ რა სახით უნდა გადაეცა დაბრუნებული სათემო მინები თემისათვის — საერთო სარგებლობაში თუ ინდივიდუალურ მფლობელობაში² უნდა დავეთანხმოთ ალ ნამორაძეს, რომ სათემო მინების განაწილების საქმეში დამფუძნებელ კრებასთან შედარებით საკანონმდებლო კრებამ სერიოზული ნაბიჯი გადადგა წინ აქ დასმული საკითხის გადაწყვეტას ეხება ალ ნამორაძის შემდეგი ორი ნაშრომი, აველინისა და შარლ დანტონის მოხსენების და პროექტის შესახებ

• • •

როგორც უკვე ითქვა, ზემოთ აღნიშნულს შინაარსობრივად მოსდევს აველინის მოხსენება და პროექტი და ამიტომ საუბარს ამ ნაშრომის განხილვით გავაგრძელებთ ალ ნამორაძემ მოგვცა აველანის მოსაზრებების საინტერესო ანალიზი და აქედან საკუთარი დასკვნების გამოტანა სცადა, რაც, ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანილად განსაზღვრავს მისი ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას (ნათქვამი, ბუნებრივია, ვრცელდება მის დანარჩენ ოთხ ნაშ-

¹ იქვე, გვ 195
² იქვე, გვ 196

რომზე დანტონის, ფაბრის, მირენის და სუეს მოხსენებასა და პროექტზე)

შემთხვევითი არ იყო, რომ მოხსენების და პროექტის საბოლოო ჩამოყალიბება სამინისტროქმედო კომიტეტმა მიანდო აველინის, რომელიც ამავე კომიტეტის ვიცე პრეზიდენტი იყო¹ რა მოდუსით მიიჩნდა აველინის შესაძლებლად სათემო მინების გაყოფა? გლეხობის რომელი ფენების ინტერესებს გამოხატავდა მისი მოხსენება და პროექტი? ამ კითხვებზე პასუხის გაცემას ისახავდა მიზნად ალ ნამორაძე თავის ნაშრომში

აველინის მიზანშეწონილად მიაჩნია სათემო მინების განაწილება მისი შეხედულებით ეს არგუმენტირებული არის ორი ფაქტორით¹ პირველ ყოვლისა, ეს არის საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის გარაცონალუბა, რაც დიდ მოგებას მოუტანდა სახელმწიფოს² მეზობელი ქვეყნების, ინგლისის, შოტლანდიის, ირლანდიის, შვედეთის, გერმანიის, შვეიცარიის გამოცდილება²

„თუ აველინი ღარიბი და ნაწილობრივ საშუალო გლეხობის ინტერესებს იცავდა, ამ შემთხვევაში მას არ უნდა მოეთხოვა სათემო მინების გაყოფა, მაგრამ იგი თავის მოთხოვნას კატეგორიულად იცავდა“³ ეს საკითხი მჭიდროდა დაკავშირებული საძოვრების პრობლემასთან, რადგან ამ შემთხვევაში გლეხობა საძოვრების გარეშე დარჩებოდა ეტყობა, ეს საკითხი აველინს ნაკლებად აღუტყობს, ამიტომ ძნელი იქნება დაინახოთ მასში საშუალო ან ღარიბი გლეხობის ინტერესების დამცველი აველინის ეჭვიც კი არ ეპარებოდა იმაში, რომ ღარიბი გლეხობა წინ არ აღუდგებოდა სათემო მინების გაყოფას, ეინაიდან სათემო მინების გაყოფის შედეგად შეიქმნებოდა საერთო კეთილდღეობა და ამიტომ გლეხობას აღარ დაჭირდებოდა სათემო მინები უნდა დავეთანხმეთ ალ ნამორაძეს, როდესაც აველინის მსჯელობას ილუზიებად მიიჩნევს⁴

¹ ალ ნამორაძე, მარენის მოხსენება და პროექტი საფრანგეთის სათემო მინების შესახებ, ნარდგენილი ლევისლატივი 1792 წელს — სრუცისა ფონდი 2079 ან 1, ს 10, ფ 2.

² იქვე, ფ 3-4

³ იქვე, ფ 5

⁴ იქვე, ფ 7 8

მართალია, აველინი წინააღმდეგია სათემო მიწების გასხვისების, გაყოფის, მაგრამ ეს დასაშვებად მიაჩნია ოთხ შემთხვევაში¹ თუ მიწის მფლობელია შუქძლებელია, 2 თუ მიწა ან სრულიად უნაყოფოა, ან უაღრესად მცირემოსაველიანია მომხმარებელთა უმრავლესობისათვის, 3 თუ მიწა ძალიან დაპორებულია თემის საცხოვრებელი ადგილიდან და ამიტომ მიუვალი ადგილია, 4 როდესაც მიწის ნაკვეთი იმდენად მცირეა, რომ მისი გაყოფის შედეგად ყოველი მონაწილე მიიღებს არაუმეტეს ნახევარი არპანისა ან შერთხედისა¹ მიწის გაყოფის შედეგად მიღებული თანხები, აველინის მიხედვით, უნდა მოხმარდეს თემს²

აველინი ერთი შეხედვით თითქოსდა ძალიან ბევრს ზრუნავს ღარიბ გლეხობაზე, მაგრამ ალ. ნამორაძის ღრმა რწმენით, ეს აზრი კარგად გაანგარიშებული პოლიტიკური რევერანსია, რადგან აველინს ერთი ნამითაც არ ეპარება ეჭვი, რომ გაჭირვებაში ჩავარდნილი, ღარიბი გლეხი დაუყოვნებლივ გაყიდის მიწას, რომელიც უშალ მდიდარი გლეხის ხელში აღმოჩნდება ამ გზით აველინს სურს მიაღწიოს საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის აყვავებას და დარწმუნებულია, რომ თუკი მიწა თავს მოიყრის მდიდრების ხელში, შესაძლებელი გახდება სოფლის მეურნეობის გარაცეონალუბა, გაინტენსიურება³

აველინის წინაშე იდგა ორი გზა თემური მიწების ლიკვიდაცია (სათემო მიწების განაწილებისა და მათი კერძო საკუთრებად გადაქცევის გზით) და საფრანგეთის სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის განვითარება ალ. ნამორაძის აზრით, აველინი მეორე გზას ამჯობინებს და გულახდილად აღიარებს „რა უყვით თუ ზოგიერთი გლეხი დაზარალდა“⁴

ალ. ნამორაძე აველინის პროექტის სერიოზულ ნაკლს იმაში ხედავს, რომ „იგი ანგარიშს არ უწევს არც გლეხობის სურვილს და არც ამათუიმ რეგიონის სპეციფიკას იგი იძლევა გაყოფის ერთ მთლიან საერთო წესს მთელი საფრანგეთისათვის“⁵

¹ ალ. ნამორაძე დასახ. ნაშრ., გვ. 67

² იქვე

³ იქვე, ფ. 11

⁴ იქვე, ფ. 10

⁵ იქვე, ფ. 15

არანაკლებ პრინციპული მნიშვნელობა აქვს აველინის მოსაზრებებს გაყოფის მოდუსის შესახებ საინტერესოა გაყოფის რა მოდუსს გვთავაზობს იგი მას მშვენიერად ესმოდა, რომ ორივე ეს საკითხი, როგორც სათემო მიწების გაყოფა, ისე მათი განაწილება ძალზე მწვავე და აქტუალური იყო როგორც მისი მოხსენებიდან ჩანს, იგი ინდივიდუალური პრინციპის მომხრეა ამის შემდეგ მის წინაშე წამოიჭრება საკითხი, თუ როგორ უნდა განხორციელდეს ეს, კომლობრივი თუ სულლობრივი გაყოფით აველინი რჩევას აძლევს ლევისლატიეს, რომ უფრო უმჯობესია კომლობრივი დაყოფა და ცდილობს დაასაბუთოს ის უპირატესობა, რომელიც მისი შეხედულებით, გააჩნდა ამ პრინციპს¹ ალ ნამორაძე აღნიშნავს, რომ „აველინი თავისი რთული მოდუსით უმთავრესად მესაკუთრეებზე ზრუნავს და მხედველობაში არ იღებს საკუთრების გარეშე დარჩენილი მოიჯარეებისა და სოფლის მუშების ინტერესებს“²

ნაშრომის დასასრულს ყურადღებას იპყრობს პოლემიკა ისტორიკოს ს კუნისკისთან, რომელიც ამტკიცებდა, რომ აველინის პროექტი გამახატავდა ბობოლა გლეხების ინტერესებს³ ალ ნამორაძეს ეს მოსაზრება საკამათოდ მიაჩნია და ხაზს უსვამს შემდეგ არგუმენტებს | იგი ფიქრობს, რომ, როდესაც ს კუნისკი ამას ამტკიცებდა, სათანადოდ არ ითვალისწინებდა საფრანგეთის გლეხობის დიფერენციაციას რევოლუციის წინ საქმე ისაა, რომ მესაკუთრე, რომელიც მხედველობაში ყავს აველინს, მხოლოდ ბობოლა გლეხი არ შეიძლება ყოფილიყო ეს იყო საშუალო და ღარიბი გლეხიც 2. სათემო მიწების განაწილების წინააღმდეგი იქნებოდა არა მარტო შეჯოგების რაიონის ზობოლა გლეხობა, არამედ სამინამთოქმედო რაიონის ბობოლეებიც, რომლებიც ფაქტობრივად ფლობდნენ სათემო მიწების მონოპოლიას და მის გაყოფას, ბუნებრივია, ვერ შეურიგდებოდნენ მონინაალმდევთა რიცხვს, შეიძლება დაემატოს აფეჩისტებიც, რომლებსაც ასევე აღუვლებდათ სათემო მიწების გაყოფა, რადგან ხელიდან ეცდულ-

¹ იქვე, ფ 19, 20 25

² ალ ნამორაძე დასახ ნაშრ გვ 25

³ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ გვ 25

ბოდათ გემრიელი ლუკმა ამიტომ ძნელია ვამტკიცოთ, რომ აველინი ბობოლა გლეხობის ინტერესების გამომხატველი იყო 3 ეს იქედანაც კარგად ჩანს, რომ მოდუსი, რომელსაც გეთაეზობს აველინი ყველაზე ნაკლებად პასუხობდა ბობოლა გლეხობის ინტერესებს, რომელთაც ყველაზე უფრო მეტად ანყოზდათ სათემო მიწების გაყოფა საკუთრებისადმი პირდაპირი პროპორციით¹

ამრიგად, ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ აველინი არ შეიძლება ყოფილიყო მხოლოდ ბობოლა გლეხობის ინტერესების დამცველი, რადგან მესაკუთრე, რომელიც მხედველობაში ყავს აველინს და რომელზეც ზრუნავს იგი, შეიძლება გარდა ბობოლა გლეხისა ყოფილიყო საშუალო და ღარიბი გლეხიც

ამ საინტერესო ნაშრომის გაცნობისას, ბუნებრივია, ვაგვიჩნდა ზოგიერთი მოსაზრება, სურვილი ა ნაშრომის სოფეტის დახევნა, გამოირცხული არ უნდა იყოს ხომ არ აჯობებდა გამოკვლევის დაწყება ს კუნისკისთან დისკუსიით, რასაც საკითხის ისტორიოგრაფიის ელფერი მიეცემა და ბ ზოგიერთი საკითხი, ჩვენი აზრით, საერთო სიუჟეტიდან ამოვარდნილი ჩანს აქ, უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, ეგულისხმობთ მის მსჯელობას ღარიბი და უღარიბესი გლეხობის შესახებ და სათემო მიწების განაწილები სადმი მათი დამოკიდებულების განხილვას² ალ ნამორაძის მსჯელობის წმინდა პროფესიული ღირებულება, რა თქმა უნდა, არაერთარ ეჭვს არ ინვევს, მაგრამ რა კავშირი აქვს მას აველინის პროექტთან? ხომ არ გვაშორებს იგი ძირითად თემას?

• • •

ამის შემდეგ შინაარსობრივად მოდის ალ ნამორაძის ნაშრომი „შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთის სათემო მიწების ლიკვიდაციის შესახებ, ნარდგენილი 1792 წელს სამინათრო მოქმედო კომიტეტში“ შარლ დანტონი იაკობინთა პარტიის თვალ-

¹ Кулисский С., Потрясов В., დასახ ნაშრ, გვ 94 95

² ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ, გვ 26

საჩინო ლიდერის ყორე ჯაკ დანტონის (1759 1794) მოგვარეა იგი დაიბადა ვენაში

კონსტიტუციური რევოლუციის შემდეგ, სადაც ის ხარკს უხდის არსებული ბოლშევიკური იდეოლოგიის მონოპოლიას,¹ ალ. ნამორაძე გადადის მთავარ თემაზე როგორც ფრანგი ისტორიკოსი ყორე ბურჟენი აღნიშნავდა „შარლ დანტონის მოხსენება არაა ისეთი მნიშვნელოვანი, როგორც აველინის, რომელიც გამოვიდა არა მარტო თავისი პირადი მოსაზრებებით, არამედ მთელი სამინათმოქმედო კომიტეტის სახელით. დანტონის მოხსენება საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ იგი გვთავაზობს სათემო მინების განანილების ახალ გზას, მათ გაყიდვას“² აღსანიშნავია, რომ დანტონს სათემო მინების შესახებ თავისი სიტყვის წარმოთქმის საშუალება არ მისცემია და თავისი შეხედულებები წერილობით წარუდგენია სამინათმოქმედო კომიტეტში

განიხილავს რა საკითხის შესახებ არსებულ წყაროებს, ალ. ნამორაძეს განსაკუთრებულად მტკიცუნულად მიაჩნია ის ვარდმოება, რომ სამინათმოქმედო კომიტეტის ოქმები მეტად მშრალია და სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ იძლევა იმ კამათის შესახებ, რომელიც აქ ხუფედა, მაგრამ სხვა სახის დოკუმენტური მასალა შესამჩნევად ავსებს ამ ინფორმაციულ ვაკუუმს³

სათემო მინების შესახებ ალ. ნამორაძის შრომებს წითელ ხაზად ვასდევს პოლემიკა საბჭოთა ისტორიკოს ს კუნისკისთან ეს უკანასკნელი თავის ნაშრომში ამტკიცებდა, რომ შარლ დანტონი ქალაქის ბურჟუაზიის ინტერესების დამცველი იყოო ს კუნისკის ეს მტკიცება, ალ. ნამორაძის შეხედულებით, ორ არგუმენტს ემყარება | შარლ დანტონის ნეგატიური დამოკიდებულება არაინდივიდუალური საკუთრებისადმი, რაშიც ის ხედავს სოფლის მეურნეობის ჩავარდნის მთავარ მიზეზს 2 სათემო მინების

1 ალ. ნამორაძე, შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთის სათემო მინების ლიკვიდაციის შესახებ, წარდგენილი 1792 წელს სამინათმოქმედო კომიტეტში – თსუ ს შრომები, ტ 65, თბ, 1954, გვ 162-163

² იქვე, გვ 166

³ Куниский С. Познания В დასახ ნაშრ გვ 95-98

გაყიდვით, ს კუნისკის თანახმად, ყველაზე უფრო მეტად მოგებული დარჩებოდა ბურჟუაზია ალ ნამორაძეს ორივე ეს არგუმენტი არადამაჯერებლად მიაჩნია და ლოგიკური მსჯელობის საფუძველზე ცდილობს მის გაბათილებას ჯერ ერთი არაინდივიდუალური საკუთრებისადმი სიძულვილი განა მართო ქალაქის ბურჟუაზიისთვისაა ნიშანდობლივი? და მეორეც ერთი, სათემო მინების გაყიდვით დიდ მოგებას ნახავდა არა მხოლოდ ქალაქის ბურჟუაზია, არამედ სოფლის ბურჟუაზიაც¹ ალ ნამორაძემ კარგად მიაგნო იმ ლოგიკურ წინააღმდეგობას, რომელსაც ს კუნისკის კონცეფცია შეიცავდა და ეს მისი ანალიზის ძლიერ მხარედ მიგვაჩნია „თუ დებუტატი აველინი მოითხოვდა სათემო მინების გაყოფას გლეხებს შორის, რასაც საბოლოოდ იგივე შედეგები მოყვებოდა ლარობი გლეხობისათვის, რაც მინების გაყიდვას, რასაც არ უარყოფს თვით კუნისკი და ამასთანავე, თუ კუნისკის აზრით, აველინი წარმოადგენდა სოფლის ბურჟუაზიის ინტერესებს (ბობოლა გლეხობის ინტერესებს), გაუგებარი რჩებოდა, რატომ უნდა იყოს დანტონი, იმავე კუნისკის აზრით, ქალაქის ბურჟუაზიის ინტერესების წარმომადგენელი“²

აველინიც და დანტონიც სოციალურად ერთი და იგივე ფენის წარმომადგენლები არიან, თუმცა სათემო მინების განაწილების საკითხს სხვადასხვა გზით წყვეტენ ეს განსხვავება უფრო მეტად სტრატეგიული და არა ტაქტიკური ხასიათისაა ალ ნამორაძემ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ დანტონმა უფრო ფართოდ შეხედა საკითხს, ვიდრე აველინიმ „დანტონი საერთო სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით წყვეტს სათემო მინების საკითხს მისი აზრით, სათემო მინები თემური საკუთრებაა როდია, იგი ნაციონალური ქონებაა, სახელმწიფო საკუთრებაა, განსხვავებით დებუტატი აველინისგან, რომლისთვისაც სათემო მინები თემის საკუთრებაა“³

დანტონი სხვა დებუტატების მსგავსად მოუთითებს, რომ სათემო მინები არის გავრანებული, მოუვლელი და გაპარტახებული

¹ ალ ნამორაძე დასახ. ნაშრ, გვ 164-165

² იქვე გვ 168

³ იქვე გვ 173

ის ამის მიზეზს ხედავს მათი სარგებლობის წესში მისი ღრმა რწმენით, ამ უთავებლობას ბოლო მოეღება მაშინ, როდესაც რადიკალურად შეიცვლება მათი მოხმარების წესი, ანუ მოისპობა თემური მფლობელობა, აქ დანტონი უნდა გულისხმობდეს კერძო და კოლექტიურ საკუთრებას და დიდ სიძინელს არ წარმოადგენს იმისი გამოცნობა, რომ მისი სიმპათიები სულ მთლიანად პირველისკენ იხრება დანტონის თანხმად, მესაკუთრეს უფრო მეტი სტიმული გააჩნდა იგი ყოველთვის ცდილობს უფრო მეტი ნაყოფი მიიღოს თავის საკუთარ მიწაზე, კარგად უელის მას და მუდამ აუმჯობესებს მის მოსავლიანობას გლეხი, რომელიც სათე მო მინით სარგებლობს უსულგულოდ ეპყრობა მას და ამიტომ იგი უფრო ცუდადაა მოვლილი¹ დანტონის ეს მსჯელობა ალ ნამორაძე ეს, უთუოდ ენიშნებოდა და უეჭველად გაახსენებდა კოლექტივიზაციის შემდგომდროინდელ, მის თანამედროვე ქართულ სოფელს. აღსანიშნავია, რომ დანტონის მოსაზრება აქტუალური იყო არა მარტო XVIII საუკუნის მინურულისათვის, არამედ XX საუკუნის შუა ხანებშიც, როდესაც ალ ნამორაძე აქ მეტად ფრთხილად, სტრიქონსა და სტრიქონს შორის, ეზოებს ენით გამოხატავს თავის უაყოფით დამოკიდებულებას საბჭოთა კავშირში აგრარული საქითის გადანაცვების, კოლექტივიზაციის მიმართ (მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხს თავისი აქტუალობა არც დღეს არ დაუკარგავს, როდესაც საქართველო კვლავ დგას მინის რეფორმის წინაშე)

შარლ დანტონი კატეგორიული წინააღმდეგი იყო სათემო მიწების გაყოფის და ფიქრობდა, რომ იგი ვერ მისცემდა ღარიბებს ხანგრძლივ და ეფექტურ ანაზღაურებას მიწების გაყოფა დროებით შეუბას მოუტანდა ღარიბების მხოლოდ ერთ თაობას, მაგრამ სულ ცოტა ხანში ისინი იძულებული იქნებოდნენ გაეყიდათ სათემო მიწებიდან მიღებული წილი ამიტომ მათს შთამომავლობას არსებითად აღარაფერი დარჩებოდა დანტონს არც კომპლობრივი გაყოფა ესახებოდა გამართლებულად, რასაც იმით ხსნის, რომ 12 შეილის შამას, ცხადია, უფრო მეტი შინა ჭირდება, ვიდრე ერთი

იქვე, გვ 171

შეილის მამას ამიტომ პირველს უფრო მეტის მიღების უფლება აქვს, ვიდრე მეორეს დანტონი გამოსავალს ვერც სულაბრივ გაყოფაში ხედავს მისი შეხედულებით ეს იქნებოდა მოტყუება, ვი ნაიდან ღარიბები იძულებული შეიქმნებიან დაუთმონ თავიანთი მონა თავიანთ კრედიტორს, ანდაც გაყოფონ, გაასხვისონ სათემო მიწების გაყოფის წინააღმდეგი, როგორც ალ ნამორაძე აღნიშნავს, დანტონი კიდევ იმითმაც იყო, რომ მასში მონაწილეობას მიიღებდნენ ისეთი ადამიანებიც (მკერავეები, ხარაზები, დურგლები, კლატოზები), რომლებიც შორს იყვნენ სასოფლო სამეურნეო საქმიანობისგან, ხენა-თესვისგან¹

ბუნებრივია იზადება კითხვა, მამ რას მოითხოვდა დანტონი თუ სათემო მიწების არც გაყოფა შეიძლებოდა და არც ხელუხლებელი დატოვება დანტონის მიხედვით, ყველაზე უფრო უკეთეს გამოსავალს წარმოადგენდა სათემო მიწების გაყოფვა ცხადია, ამ შემთხვევაში ყველაზე უფრო მოგებულნი მდიდარი გლეხობა დარჩებოდა, რომლის ხელშიც მოექცეოდა მიწების დიდი ნაწილი, მაგრამ მიღებული თანხა, დანტონის შეხედულებით, შეიძლება მოხმარდეს სხვადასხვა სასარგებლო დაწესებულებების მოწყობას, ქველმოქმედებას

შემთხვევითი არაა, რომ დანტონი ძალიან ბევრს ლაპარაკობს და დიდ ყურადღებას უთმობს ღარიბ გლეხობას, ვინაიდან კარგად იცის, რომ სათემო მიწების გაყოფის შემთხვევაში ყველაზე უფრო მეტად, სწორედ, ეს სოციალური ფენა დაზარალდებოდა კომპენსაცია, რომელზეც დანტონი ლაპარაკობს, ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ პალიატური და ზედაპირულია ნაშრომში ერცლად არის განხილული დანტონის მოსაზრებები სათემო მიწების გაყოფის წესის შესახებ²

ახლა გადავიდეთ დანტონის პროექტზე იგი შედგება 29 მუხლისაგან მიწების დახარისხების შემდეგ დაიწყება მათი გაყოფვა აუქციონის საშუალებით პროექტის ერთ ერთი მუხლი ითვალისწინებდა მიწების გაზომვას და მის შეფასებას უმაღლესი ფასის მიხედვით „ეს თავისთავად გამორიცხავდა რაიმე შელაგათს ღარი-

¹ ალ ნამორაძე დსასხ ნაშრ, გვ 174-175

² იქვე

ბი გლეხებისათვის, როგორც სააუქციონო ვაჭრობის დროს, ისე შესყიდული მიწის ფასის გასტუმრების შემთხვევაში¹ ნიშანდობლივია, რომ დანტონი მოითხოვს სათემო მიწების დაყოფას მსხვილ ნაკვეთებად, რომელსაც პროექტის ავტორის შეხედულებით, მაღალი ფასი უნდა დაედოს ასეთ სიტუაციაში საშუალო და ღარიბი გლეხი, ბუნებრივია, თამაშვარე მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა ამ კუთხით ყურადღებას იპყრობს პროექტის მეექვსე მუხლი დანტონი კატეგორიული წინააღმდეგი იყო სათემო მიწების მცირე მიწიანი გლეხის ხელში გადასვლისა² დანტონის პროექტის სუსტ მხარეს ალ ნამორაძე ხედავს მსხვილი მეჯოგეებისადმი გულგრილ დამოკიდებულებაში, რომლებიც სათემო მიწების გაყოფის შემთხვევაში კარგავდნენ სათემო საძოვრებს³ „საინტერესოა აღინიშნოს, რომ შარლ დანტონის გზას არ გაყვა არც ლევისლატივი და არც ეროვნული კონვენტი ორივე მათგანმა მიიღო გადაწყვეტილება გლეხებს შორის სათემო მიწების გაყოფის და არა გაყიდვით შესახებ“⁴ — დასძენს ალ ნამორაძე

ვფიქრობთ, სრული საფუძველი გვაქვს განვაცხადოთ, რომ ალ ნამორაძე ღრმად ჩანდება შარლ დანტონის პროექტის არსს და ნათლად წარმოაჩინა მისი ძირითადი მიზანი, შუიცივალის სათემო მიწების კოლექტიური მფლობელობა კერძო საკუთრებით, ვინაიდან, დანტონის ღრმა რწმენით, ეს უკანასკნელი უფრო ნაყოფიერი და ეფექტურია, ვიდრე პირველი აქ აისახა სავესებით რეალური ვითარება შარლ დანტონი ფიზიოკრატების მიმდევარია, სოფლის ბურჟუაზიის ინტერესების დამცველია და ფიქრობს, რომ მსხვილი სამეურნეო ერთეული უფრო მომგებიანია ვიდრე წვრილი⁵ ალ ნამორაძე საკითხის გულდასმით შესწავლის შედეგით იმ დასკვნამდე მიდის, რომ შარლ დანტონის სახით საქმე გვაქვს სოფლის ბურჟუაზიის ტიპურ წარმომადგენელთან⁶

¹ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ გვ 180

² იქვე, გვ 181

³ იქვე გვ 182

⁴ იქვე გვ 179

⁵ იქვე, გვ 181 182

⁶ იქვე გვ 183, 185

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ალ ნამორაძის მოსაზრებები აველიონისა და დანტონის მოხსენების და პროექტის ირგვლივ წარმოადგენს სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბოჯს საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში და საკითხის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში ახალ სიტყვად გვევლინება

ნამრომის ბოლო გვერდებზე შეიმჩნევა ერთგვარი ტაქტალოგია, განმეორება, რომლის თავიდან აცილება, ცხადია, ადვილად შეიძლებოდა დასკვნა ცოტათი გაწელილია და მისი ორ ნაწილად გაყოფა შეიძლება საკამათო იყოს

როგორც უკვე ითქვა, პრობლემა სათემო მიწების განაწილების საკითხი საფრანგეთის რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792) დასრულებულად არ მიგვაჩნია და, ჩვენი აზრით, ალ ნამორაძეს კიდევ დარჩა გადასადგმელი ერთი სერიოზული ნაბიჯი აქ, ცხადია, ვგულისხმობთ იმას, რომ ამ თემის დასრულებული სახით წარმოჩენისათვის მიზანშეწონილი იქნებოდა 1792 წლის აგვისტოს აგრარული კანონების განხილვა, რითაც საკანონმდებლო კრებამ ფაქტობრივად კიდევ დაასრულა თავისი მუშაობა გამორიცხულად არ მიგვაჩნია, რომ ალ ნამორაძეს ამ პრობლემის შესახებ ცალკე ნამრომის დაწერაც პქონოდა განზრახული, მაგრამ მისი სისრულეში მოყვანა ველარ მოასწრო გამოეთქვამთ ფრთხილ ვარაუდს, რომ ალ ნამორაძის მომავალი მონოგრაფიის მეორე თავის გეგმა შეიძლება ასე გამოიყურებოდა თემა, სათემო მიწების განაწილების საკითხი საფრანგეთის რევოლუციის პირველ ეტაპზე შედგებოდა ორი ქვეთავისაგან ა სათემო მიწების განაწილების საკითხი დამფუძნებელი კრების დროს (1789-1791) და ბ სათემო მიწების განაწილების საკითხი საკანონმდებლო ერების (ლეჟისლაციის) დროს (1791 1792)

• • •

ალ ნამორაძის შემდგომი სამი ნამრომი წარმოადგენს საფრანგეთის რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილების შესახებ გამოკვლევების ახალ ციკლს, რომლის ყურადღების ცენ-

ტრში დგას ეროვნული კონვენტის პოლიტიკა სათემო მიწების განაწილების საკითხში ეს შორიგე ციკლი უნდა დაფიქსოთ ალ ნამორაძის ნამორით „ფაბრის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, ნარდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს“

ეროვნული კონვენტის მისწრაფებას სათემო მიწების განაწილებისაკენ ალ ნამორაძე ორ ფაქტორს უკავშირებს საზოგადოებრივი კეთილდღეობის გაუმჯობესებისა და რაც მთავარი იყო, გლეხობის გულისშკაობის მიზნით, რათა მტკიცედ ჩაეყენებინა ისინი რევოლუციის ბანაკში¹ ავტორი ხაზს უსვამს, რომ ეროვნულმა კონვენტმა აღნიშნული საკითხის გადაჭრის საქმეში თავისი წვლილი შეიტანა, რაც საფრანგეთის რევოლუციის აღმავალი ხაზით განვითარების ლოგიკური შედეგი იყო, რომელსაც ზოგიერთი თანამედროვე ფრანგი ისტორიკოსი (ფ. ფიურე, დ. რიშე) ცოტა ეჭვის თვალით უყურებს და კითხვის ნიშნის ქვეშ სურს დააყენოს ფაქტობრივად იაკობინელებმა დაასრულეს ის საქმე, რომელიც დაინყო დამფუძნებლებმა კრებამ და განაგრძო ლევის-ლატიემა²

1792 წლის 1 ოქტომბერს არჩეულ იქნა სამინათმოქმედო კომიტეტი, რომლის შემადგენლობაში შედიოდა 23 კაცი თავდაპირველად მას ხელმძღვანელობდა ცნობილი ფირონდისტი რაბოსენ-ეტეინი ცოტა ხნის შემდეგ ამ ადგილზე აურჩევიათ რაბოპოშიერი, მაგრამ არც ამ უკანასკნელს დასცალდა თავმჯდომარის სავარძელში დიხანს ყოფნა როგორც 1793 წლის 29 იანვრის სხდომის ოქმიდან ვგებულობთ, იგი ძალიან დაკავებული ყოფილა თორმეტთა კომიტეტში მუშაობით და ამიტომ მოხსენების წარდგენა დაევალა ფაბრს³

სხვადასხვა საქმიანობით დაკავებულ კომიტეტს ორი თვე დაჭირდა, რათა საბოლოოდ შეემუშავებინა სათემო მიწების გაყ

¹ ალ ნამორაძე, ფაბრის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, ნარდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს – სრუცისა ფონდი 2079 ან 1, ს. 14, ფ. 2

² ალ ნამორაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 2

³ იქვე გვ. 34

ოფის პროექტი 24 მარტს ფაბრს ნაუკითხავს თავისი მოხსენება ჯერ სამინისტროში კომიტეტში, ხოლო ერთი კვირის შემდეგ, 2 აპრილს ეროვნულ კონვენტში¹ როგორც ჩანს, ფაბრის გამოსვლას გულგრილი არავინ დაუტოვებია და უშალ გახდა მსჯელობის საგანი აქ ვგულისხმობთ მარენისა და სუეს კონტრამოხსენებებს

რას მოითხოვდა ფაბრი? ამ კითხვაზე პასუხი, ბუნებრივია, ფაბრის მოხსენებაში უნდა ვეძიოთ და ამიტომ ალ ნაშორაძე დანერვილებით ჩერდება მასზე პირველ-ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ფაბრი სასტიკი წინააღმდეგია დატოვოს სათემო მიწები თემის საკუთრებაში და მხარს უჭერს მათ გაყოფას გლეხებს შორის, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ამ უკანასკნელს სათემო მიწის გაყიდვის უფლება არ უნდა მიეცეს ათი წლის მანძილზე² რა სურდა ამით ფაბრს? მისი ჩანაფიქრით ამით თავიდან აცილებდნენ ლარიზაციის მიერ ვაჭირების, ან სხვა შემთხვევის გამო მიწის გაყოფას ფაბრის საგნებით რეალურად მიაჩნდა, რომ ამ შემთხვევაში მიწების დიდი ნაწილი მოექცეოდა მდიდრების ხელში ცხადია, საკითხის ასეთი გადაწყვეტა პანაცეა არ იყო და საკამათოა აღსანიშნავია, რომ თანამედროვეებმა უშალ შენიშნეს ეს ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მარენისა და სუეს მოხსენება

ფაბრი ცდილობს წინდახედულება გამოიჩინოს და გაითვალისწინოს ბოლოა გლეხების ოინები იმ მიზნით, რომ მოუსპოს მდიდარ გლეხს საშუალება თავის ნებაზე ეთამაშებინა თემის საბჭო, ფაბრი მოითხოვს, სათემო მიწების გაუყოფლობისათვის თემის საბჭოს ხმების ორ მესამედს³

ამის შემდეგ ნაშრომში ვახილულია ფაბრის თვალსაზრისი სათემო მიწების „გაყოფის“ შესახებ საინტერესოა რა პოზიცია ეკავა მას ამ პრინციპულ საკითხში პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს მისი მსჯელობის კრიტიკული პათოსი აქ ვგულისხმობთ იმას, რომ იგი კატეგორიულად უარყოფს სათემო მიწების გაყოფის სამივე მოდუსს სათემო მიწების კომლობრივ

¹ იქვე გვ 5

² იქვე, გვ 8.

³ იქვე

გაყოფას, გაყოფას პირდაპირი პროპორციით საკუთრებისადმი და უკუპროპორციულ გაყოფას იმავე კერძო საკუთრებისადმი ალ ნამორაძე ვრცლად ჩერდება ფაბრის არგუმენტაციაზე¹ მამ როგორ გაყოფას მოითხოვს ფაბრი? იგი მხარს უჭერს სათემო მინების სულობრივად გაყოფას, რადგან მას მიაჩნია, რომ ღარიბი გლეხის ინტერესები ამ შემთხვევაში უფრო მეტად იქნებოდა დაცული, ვინაიდან ღარიბი გლეხი უფრო მრავალშეილიანია, ეოდრე მდიდარი გლეხი იგი მოამრავლებს შესაკუთრებებს, რაც ნარმოადგენს კანონის მიზანს²

ნამროში დიდი ადგილი ეთმობა ფაბრისა და მარენის პროექტების შედარებას ალ ნამორაძე, უნდა ითქვას, რომ მისთვის ჩვეული სიღრმისეულობით ანალიზებს ამ რთულ საკითხს და ცდილობს საკუთარი დასკვნების გამოტანას ეს მისასაღებებელია, მაგრამ აქ ნამოქრება ერთი საკითხი — რამდენად მიზანშეწონილი იყო ამ თემზე საუბარი ფაბრისადმი მიძღვნილ ნამროში? მკითხველი ჯერ ხომ არ იცნობს მარენის მოსაზრებებს სათემო მინების გაყოფის შესახებ და გთავაზობთ მის შედარებას ფაბრის შეხედულებებთან ალსანიშნავია ისიც, რომ ფაბრის მოხსენება წინ უსწრებდა მარენისას მათი პროექტების შედარება, უდავოდ, საინტერესოა, მაგრამ ამის გაკეთება ფაბრისადმი მიძღვნილ ნამროში საკამათოდ მიგვაჩნია და, ალბათ, უფრო უპრიანი და თანამიმდევრული იქნებოდა მარენის მოხსენებისადმი მიძღვნილ ნამროში³

რა თქმა უნდა, ალ ნამორაძე დეტალურად განიხილავს ფაბრის პროექტს და გვაძლევს მის შეფასებას⁴ ფაბრის პროექტი ითვალისწინებდა სათემო მინების სულობრივად გაყოფას და იგი დიდად შეუნყოფდა ხელს წერილი გლეხური საკუთრების ჩასახვასა და მომრავლებას ფაბრის პროექტს აქვს თავისი კონკრეტული მიზანი გლენობა ჩააყენოს რევოლუციის ბანაკში ბუნებრივია,

¹ ალ ნამორაძე, დასახ ნამრ, გვ 9-10

² იქვე, გვ 10-11

³ იქვე, გვ 13-14

⁴ იქვე, გვ 10-11

რომ ფაბრის პროექტი არ წარმოადგენს უკანასკნელ ქეშმარიტ ბას და მას გააჩნია თავისი მინუსები, აქ პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, იგულისხმება ის, რომ მიწების გაყიდვის აქრძალვა 10 წლის ვადით შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავალი არაა, ათი წლის შემდეგ გაჭირვებაში ჩავარდნილ გლეხს სრული უფლება ჰქონდა გაეყიდა მინა იგი, ცხადია, კვლავ მდიდარი გლეხის ხელში აღმოჩნდებოდა, ხოლო ღარიბი გლეხი ისევ მშრალზე დარჩებოდა დასახული მიზანი კვლავ განუსორციელებელი აღმოჩნდებოდა¹ ალ ნა მორაძე დაწვრილებით განიხილავს, თუ როგორ უნდა წარმოებულყო, ფაბრის პროექტის მიხედვით, სათემო მიწების გაყოფა და ეს ჰქონდა და ეს არა, ფაბრის აზრით, მასში მონაწილეობის უფლება²

ჩვენი აზრით, ნაშრომის ერთი მონაკვეთი საერთო სიუჟეტიდან ამოვარდნილი ჩანს, თუმცა ფრიად აქტუალურ თემას ებება და წმინდა პროფესიული თვალსაზრისით, უდავოდ, მაღალ დონეზეა შესრულებული, რეველუციის წინ გლეხთა დიფერენციაციზე შეჩერება ძირითად საკითხს ფაბრის მოხსენების და პროექტის შეფასებას საკმაოდ გვაშორებს, ამიტომ ამ ნაშრომში მისი განხილვა უმართებლოდ მიგვაჩნია³

ამ ნაშრომში, რა თქმა უნდა, კვლავ გრძელდება პოლემიკა ისტორიკოს ს კუნისკისთან, რომელიც ამტკიცებდა, რომ „ფაბრის პროექტი გამოხატავდა უმთავრესად საშუალო გლეხობის ინტერესებს“⁴ ალ ნაშრომაძე ფიქრობს, რომ ეს მოსაზრება დაზუსტებას საჭიროებს იგი ეყრდნობა რა საფრანგეთის გლეხობის ქვეფენების საკუთარ ანალოზს, იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სამინათმოქმედო კომიტეტი, ფაბრის პროექტით, სათემო მიწების განაწილების საკითხს წვეეტდა მდიდარი, საშუალო და უღარიბესი გლეხობის სასარგებლოდ და ეფიქრობთ, დამაჯერებლად გვიხსნის ამის მიზეზებს⁵

¹ ალ ნაშრომაძე დასახ ნაშრ, გვ 17

² იქვე, გვ 23-26

³ იქვე, გვ 35-52

⁴ Куписош С Позняков В, დასახ. ნაშრ გვ 153-154

⁵ ალ ნაშრომაძე, დასახ ნაშრ, გვ 56

აღ ნაშრომის მომდევნო ორი ნაშრომი ეძღვნება მარენისა და სუეს მოხსენებას ისინი უმთავრესად იმ თვალსაზრისითაა საინტერესო, რომ წარმოადგენს სამინათმოქმედო კომიტეტის, ფაბრის პროექტის, კონტრამოხსენებას მარენის მოხსენებიდან კარგად ჩანს, რომ იგი პოლემისტურადაა განწყობილი და არ იზიარებს სამინათმოქმედო კომიტეტის მიერ შემოთავაზებულ პროექტს სათემო მიწების განაწილების თაობაზე

აღ ნაშრომის ნაშრომი იწყება დისკუსიით ს კუნისკისთან იაკობინთა აგრარული პოლიტიკის შეფასების საკითხში იგი მას ორ სერიოზულ ბრალდებას უყენებს ¹ არათანმიმდევრულობა (ს კუნისკი აშკარა წინააღმდეგობაში ვარდება, როდესაც ერთ ადგილას ხაზს უსვამს, რომ იაკობინთა აგრარული პოლიტიკა მიზნად ისახავდა საშუალო გლეხობის ინტერესების დაცვას, ხოლო მეორე ადგილას დასძენს, რომ იაკობინელები ამ საკითხს წყვეტდნენ საშუალო და ნაკლებად შეძლებული გლეხობის სასარგებლოდ) ² სათანაფაოდ არაა ხაზგასმული საფრანგეთის გლეხობის დიფერენციაცია მკაფიოდ არ ჩანს თუ რას გულისხმობს ს კუნი სკი ამა თუ იმ ფენის ქვეშ ³ მარენზე ნაშრომის დაწყება ამ პასაჟით ცოტა საკამათო შეიძლება იყოს. ეს საკითხი, როგორც ისტორიული ფონი, ჩვენი აზრით, ძალიან კარგი იქნებოდა ფაბრზე ნაშრომის დასაწყისში, ვინაიდან პირველი სწორედ მისი მოხსენება იყო ის რაც არადამაჯერებლად გამოიყურებოდა მარენზე ნაშრომში, ლოგიკური იქნებოდა მის ნაშრომში ფაბრზე

მარენის მოხსენებასა და პროექტზე დაყრდნობითაც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ თუ გლეხობის რომელი ფენის სასარგებლოდ წყვეტდა იგი სათემო მიწების განაწილების საკითხს? რამდენად შეესატყვისებოდა მარენის პროექტი იაკობინთა აგრარულ პოლიტიკას? რით განსხვავდებოდა იგი სამინათმოქმედო კომიტეტის, ანუ ფაბრის პროექტისაგან? და ბოლოს რაც მთავარია, რატომ უარყო იგი ეროვნულმა კონვენტმა? აი საკითხების კასკადი,

¹ Кулиский С. Позняков В დასახ ნაშრ გვ 161-169

რომელიც ალ ნამორადის ყურადღების ცენტრში დგას და რომელზე პასუხის გაცემას ეძღვნება ქართველი ისტორიკოსის გამოკვლევა

მარენი თავისი მოხსენების პირველივე სიტყვებში ხაზს უსვამს, რომ სადისკუსიოდაა განწყობილი და მისი კრიტიკული ისარები უმთავრესად მიმართულია სამინათმოქმედო კომიტეტის, ფაბრის პროექტის წინააღმდეგ, რომელიც მარენის ღრმა რწმენით, არ შეესატყვისებოდა კონვენტის ქველმოქმედებას და მის შეხედულებებს სამართლიანობაზე¹

უპირველეს ყოვლისა მარენი კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს მინების გაყოფის შესახებ სამინათმოქმედო კომიტეტის მიერ შემოთავაზებულ მოდუსს მას, სათემო მინების სულობრივი გაყოფა, რასაც გვთავაზობს ფაბრი, მიუღებლად მიანიშნა მარენს ერთი ნაშთიაც არ ეპარება ეჭვი, რომ ეს მოდუსი სულაც არ გააუმჯობესებდა ღარიბთა მდგომარეობას სათემო მინები უპირატესად თავს მოიყრიდა მდიდრების ხელში

მარენის მეორე არგუმენტს წარმოადგენს ის, რომ სულობრივი გაყოფის შედეგად მოგებული აღმოჩნდებოდა მრავალწევრიანი ოჯახები, ხოლო მცირეწევრიანი ოჯახები, სულობრივი გაყოფის შედეგად, სათემო მინებიდან ძალიან მცირე ნაწილს მიიღებდნენ აღსანიშნავია, რომ მარენს ზედაპირულად ეჩვენება ფაბრის ჩანაფიქრი აკრძალოს მინის გაყიდვა 10 წლის ვადით იგი ფიქრობს, რომ ეს საქმეს ვერ უშველოდა და გაჭირვებაში ჩავარდნილი ღარიბი გლეხი ბოლოს და ბოლოს მაინც გაყიდდა თავის ნილ მიწას, რის შედეგადაც კვლავ სიღატაკის კლანჭებში აღმოჩნდებოდა²

აღსანიშნავია, რომ მარენი წინდახედულობას იჩენს და ცდილობს თავიდან აიცილოს მეორე უკიდურესობა და არ გააუარესოს მესაკუთრეთა ინტერესები, ისე რომ აღმოჩნდეს იმაზე უარეს

¹ ალ ნამორადი, მარენის მოხსენება და პროექტი სათემო მინების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, წარმდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს – სრულიცა ფონდი 2079, ან 1 ს 13, ფ 4

² იქვე, გვ 18.

პირობებში, ვიდრე ის ფენა, რომელსაც არაფერი მოეპოვებოდა¹ მარენის მოხსენების ეს ტენდენცია საინტერესოა და განსაკუთრებით აქტუალურად ფლერდა XX საუკუნის შუა ხანებში, როდესაც ინერებოდა ალ ნამორადის ეს ნაშრომი აქ გველსხმობდით იმას, რომ მსგავს შეცდომას თავი ვერ დააღწიეს კოლექტივიზაციის დროს, როდესაც მოსაქეს ე 5 კულაკობა, შეძლებული გლენობა და მოხდა გათანაბრება უკიდურესი სილატაკის დონემდე

მარენი განსაკუთრებით აღშფოთებულია იმით, რომ ფაბრის პროექტი საშუალებას აძლევს კონტრრევოლუციონერებს სარგებელი ნახონ სათემო მინების გაყოფით და ართმევს თავის შანსს შრომისმოყვარე მეურნეს მიიღოს სათანადო ნაწილი სათემო მიწებიდან

ბუნებრივია იბადება კითხვა, მაშ რა სურს მარენს? მის მიერ შემოთავაზებული სათემო მინების გაყოფის მოდუსი იმ თვალსაზრისით იპყრობს ყურადღებას, რომ იგი ითვალისწინებს ღარიბი და უღარიბესი გლენობის ინტერესებს მისი აზრით, უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა არა სულობრივად გაყოფა, როგორც ამას ფაბრა ვეთავაზობს, არამედ კომლობრივად გაყოფა²

მარენი ფიქრობს, რომ საჭიროა სათემო მინების გაყოფა საკუთრებისადმი უკუპროპორციით ასეთ პირობებში, მისი აზრით, მოგებული დარჩებოდა ღარიბი და უღარიბესი გლენობა, რომლებიც მიიღებდნენ მინას³

საინტერესოა მარენის მსჯელობა იმის თაობაზე, თუ ვინ არ შეიძლება დაშვებულ იქნას სათემო მინების გაყოფაში და ვის აქვს უფლება მონაწილეობა მიიღოს მასში მარენის თანახმად, არის ისეთი ოჯახები, რომლებიც თავს ირჩენენ ხელოსნობით და მათი მონაწილეობა სათემო მინების გაყოფაში, მიაჩნია, რომ სა-მართლად არ იქნებოდა⁴

ფაბრისგან განსხვავებით მარენი ფიქრობს, რომ კერძო საკუთრების გასხვისება, გაყოფა დაუშვებელია ამავე დროს ის

¹ ალ ნამორადე დასახ ნაშრ, გვ 7

² იქვე, გვ 8

³ იქვე, გვ 8-9

⁴ იქვე, გვ 9

კარგად გრძნობს, რომ ეს ღონისძიება პანაცეა არაა და მას განიხილავს, როგორც დახმარებას, ეროვნულ ქველმოქმედებას ასეთი საშუალებას მარენი ხედავს საკომუნალო ფონდებში, რომელმაც, მისი ჩანაფიქრით, უნდა შემოინახოს მინის რესურსები ღარიბები სათვის!

ფაბრსა და მარენზე ალ ნამორადის ნაშრომის ლიტერატურული დახვეწა გამორიცხული არ უნდა იყოს ნმინდა კომპოზიციური ხასიათით იგი წინააღმდეგობრივ შთაბეჭდილებას ტოვებს, რაც იმით გამოიხატება, რომ მარენის პროექტი განხილულია ვრცლად ალ ნამორადის წინა ნაშრომში ფაბრზე, ხოლო თვით მარენისადმი მიძღვნილ ნაშრომში მისი პროექტი ძალზე მკრთალადაა წარმოჩენილი. ეს ერთგვარ უხერხულობას ქმნის და ალ ნამორადის შრომების სერიოზულ ნაკლად მიგვაჩნია

მარენის პროექტი გლეხებს სათემო მინებს აძლევდა დროებით სარგებლობაში, ვიდრე რომელიმე ოჯახი გაჭირვებული იქნებოდა იგი სასტიკი წინააღმდეგია, როგორც სათემო მინების გასხვისების, ისე მათი საზღვრადმდე გაცემის მარენს სურს გალატაკებული გლეხების მაგიერად კერძო მესაკუთრე გლეხობის შექმნა იგი იმედოვნებს, რომ უღარიბესი გლეხობა შეინარჩუნებს სათემო მინებიდან დროებით მიღებულ ნაკვეთს, როგორც კერძო საკუთრებას ალ ნამორადე ხაზს უსვამს, რომ „მარენი სათემო მინების გაყოფას უყურებდა არა წერილი საკუთრების შექმნის მიზნით, როგორც ამას ფაბრი ფიქრობდა, არამედ გაჭირვებული-სათვის დახმარების მიზნით“²

როგორც მარენის პროექტის მეექვსე მუხლიდან ჩანს მისი ყურადღების ცენტრში დგას და დიდ მზრუნველობას იჩენს უღარიბესი გლეხობის მიმართ მისი შეხედულებით, მათ პირველ რიგში უნდა მიეცეთ კუთვნილი წილი სათემო მინებიდან, თანასწორი იმისა, რაც ყოველს ერგებოდა მთელი მინების თანასწორი გაყოფის შედეგად აღსანიშნავია, რომ მარენი მარტო ამ დახმარებით არ კმაყოფილდება და მოითხოვს, რომ უღარიბეს გლეხებს დამატებით მიეცეთ სათემო მინების ის წილი, რომელიც არ

² იქვე, გვ 10 12

ალ ნამორადე, ფაბრის მოხსენება და პროექტი გვ 17 18

მიეცათ მიწის მესაკუთრეებს ეს არაფრისმქონე გლეხს საკმაოდ **uzrunel yof da'**

საგულისხმოა, რომ ასევე ყურადღებოანი იყო და ზრუნავდა მარენი მცირე მიწიან გლეხებზე მისი პროექტი აქაც ითვალისწინებდა გარკვეულ შეღავათიან პირობებს, თუმცა მათ არაერთარ შემთხვევაში არ უნდა მიეღოთ იმაზე მეტი სათემო მიწე ბიდან, ვიდრე ერგებოდა უღარიბეს გლეხს²

საინტერესოა ალინიშნოს, რომ მარენი თავის პროექტში პრაქტიკულად ცდილობს თავიდან აიცილოს იმის საშიშროება, რომ შეძლებულმა გლეხმა არ მოინდომოს სათემო მიწების უზურპაცია ლარიბი და უღარიბესი გლეხობის ხარჯზე³

აღ ნამორაძემ, ვფიქრობთ, დამაჯერებლად უჩვენა ის პრინციპული განსხვავება, რომელიც ფაბრისა და მარენის პროექტს შორის იყო და შეეცადა აეხსნა ამის მიზეზები ამ მოტივებს, რა თქმა უნდა, კიდევ მეტ ნათელს მოაფენდა ის ფაქტი, ფაბრისა და მარენის პიროვნების და პოლიტიკური მრწამსის შესახებ ნყარობებში სარწმუნო ცნობები რომ მოგვეპოვებოდეს

მარენისადმი მიძღვნილი ნაშრომის დასასრულს აღ ნამორაძე განიხილავს ორ საკითხს 1 რატომ არ მიიღო მარენის პროექტი კონვენტმა 2 მარენის პროექტის შეფასების საკითხში ეკამათე ბა ს კუნისკის

შეიძლება დავეთანხმოთ აღ ნამორაძეს, როდესაც ფიქრობს, რომ მარენის პროექტის უგულვებელყოფის ერთ-ერთი მიზეზი იაკობინთა ეკონომიკურ პოლიტიკაში უნდა ვეძიოთ (იაკობინთა შესახებ გამოთქმული მოსაზრებები ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს, თუმცა საგსებით შეესატყვისები ისტორიული მეცნიერების განვითარების ძირითად ტენდენციებს საბჭოთა კავშირში XX საუკუნის შუა ხანებში ეს პირველ რიგში ეხება ია-

¹ იქვე, გვ 20-21

² იქვე, გვ 21

³ იქვე, გვ 22

კომინების, როგორც წერილი ბურჟუაზიის დიქტატურის დახასიათებას)¹

საინტერესოა ალ ნამორადის დისკუსია ს კუნისკისთან, რომელსაც მიიჩნდა, რომ მარენს სურს ფაკულტატური გაყოფა ფაქტობრივად სავალდებულო გახადოს და სათემო მინების გაყოფას იმპერატიული ხასიათი მისცეს ალ ნამორადე მარენის პროექტიდან ასეთი დასკვნის გამოტანის საფუძველს ვერ ხედავს და ეს მოსაზრება საკამათოდ ესახება „სათემო მინების გაყოფა ვერ გადაიქცეოდა სავალდებულოდ და ვერ მიიღებდა იმპერატიულის ხასიათს, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ საჭირო იყო სადისტრიქტო ადმინისტრაციის მხრივ დანიშნული ექსპერტების მიერ შემოწმება სათემო მინების გაყოფის შესაძლებლობის შესახებ მუნიციპალურ ორგანოს ერთი ან ორი მოხელის თანდასწრებით, მეორეც ერთი და რაც მთავარია, საჭირო იყო აგრეთვე სადეპარტამენტო ადმინისტრაციის საბოლოო დასტური ამ პირობებში სათემო მინების გაყოფა, რა თქმა უნდა, ვერ გადაიქცეოდა სავალდებულოდ იგი ვერ მიიღებდა იმპერატიულობის ხასიათს“²

დასასრულს, ალ ნამორადე გავაცნობს ჩატარებული კვლევის შედეგად მიღებულ დასკვნებს ისინი მეცნიერულად ღირებულება და იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ალ ნამორადემ თავისი სიტყვა თქვა მარენის მოხსენების და პროექტის ორგულე, მაგრამ დასკვნა ცოტათი გაჭიანურებული ჩანს და დიდა იგი, ჩვენი აზრით, უფრო სამეცნიერო ნაშრომის თვისებებს გვაგონებს, ვიდრე დასკვნას ზოგიერთი მუხლის გაერთიანება, ეფექტობა, გამორიცხული არ უნდა იყოს ამით დასკვნა უფრო კომპაქტურ სახეს მიიღებდა

¹ Манфред А., о природе Яковинской диктатуры – “Вопросы истории”, 1969, № 5, Проблемы яковинской диктатуры, “Французский Ежегодник” 1970 г., М. 1972 გვ 278-314; Черняк Е. 1794 год Некоторые актуальные вопросы проблемы исследования великой французской революции – “Новые и новейшая история” 1989, № 3, № 1 Резуненков В, Марксизм и проблема яковинской диктатуры, Л 1966, Резуненков В Санколаты и яковинцы – “Новая и новейшая история”, 1969, № 3

² ალ ნამორადე დასახ, ნაშრ, გვ 58-59

• • •

სუეს მოხსენების და პროექტის განხილვით მთავრდება სათემო მიწების განაწილებისადმი მიძღვნილი ის შრომები, რომლის დანერგვაც ალ ნამორაძემ მოასწრო ეს ბლო ნამორობი შედგება ოთხი ნაწილისაგან 1 შესავალი, რომელიც უპირატესად ისტორიო-გრაფიულ ხასიათს ატარებს, 2 სუეს მოხსენების განხილვა, 3 სუეს პროექტი, 4 მიღებული დასკვნები

სუეს, რომელიც ამავე დროს სამინათმოქმედო კომიტეტის წევრიც იყო, წარუდგენია კონვენტისათვის თავისი მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების განაწილების შესახებ იგი გამოვიდა კონვენტში თანამომხსენებლად 1793 წლის 23 აპრილს¹

შესავალში, ალ ნამორაძე ს კუნისკისთან კამათში ცდილობს გამოკვეთოს თავისი პოზიცია სუეს მოხსენების და პროექტის ირგვლივ, რაც ნამორაძემ ყველაზე უფრო საინტერესოდ მიგვაჩნია ს კუნისკი ფიქრობს, რომ „სუე სოფლის შეძლებული გლეხობის იდეოლოგი იყო და თავისი სოციალური ფიზიონომიით ფირონდის ტებს ემთხვევა“² როგორც ალ ნამორაძე ვარაუდობს, ასეთი მტკიცება ორ არგუმენტს ემყარება 1 სუეს მთიანი ვოგეზების დეპარტამენტიდანაა, სადაც მეჯოგეობაა განვითარებული და ამ იტომ იგი მსხვილი მეჯოგეობის ინტერესების დამცველია 2 სუეს პროექტის მიხედვით სათემო მიწები უნდა განაწილდეს კომლო ბრივად, რაც მრავალშვილიან, შეძლებულ და საშუალო გლეხს აძლევდა ხელს³

უნდა დავეთანხმოთ ალ ნამორაძეს, როდესაც მიიჩნევს, რომ სუეს მიკუთვნება ფირონდისტების პარტიისადმი საკამათო შეიძლება იყოს მას მიაჩნია, რომ ამისათვის საკმარისი არაა ის ფაქტი, რომ სუემ ხმა მისცა, ფირონდისტების მსგავსად განევადები ნათ მეფის სიკვდილით დასჯა და მიემართათ აპელაციით ხალხისათვის ამის დასამტკიცებლად უფრო მეტი არგუმენტაციის მოხ-

¹ ალ ნამორაძე, სუეს მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების განაწილების შესახებ — სრუცისა ფონდი 2079, ან I ს 9, ფ 1

² Куниский С. История В. დასახ ნამორ გვ 157

³ ალ ნამორაძე, დასახ ნამორ, გვ 2

მოზა იყო საჭირო ალ ნამორაძის აზრით, მისი პოლიტიკური მრწამსის გამოსარკვევად ყველაზე უკეთეს მასალას წარმოადგენს მისი მოხსენება აქედან გამომდინარე კი სუეს ჟირონდისტთა პარტიისადმი მიუთუენება გაძნელებოდა¹

ს კუნისკისთან კამათის დროს ალ ნამორაძეს შეიძლება ითქვას, რომ მტკიცედ უპყრია ხელთ ლოგიკური ძაფი და მიყვება მას, რაც მისი მსჯელობის მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია უპირველეს ყოვლისა, ალ ნამორაძე ლოგიკურად სვამს საკითხს მთავორიანი დეპარტამენტებიდან სამინათმოქმედო კომიტეტის სხვა დეპუტატებიც იყვნენ, თუნდაც იგივე აველონი, მაგრამ არავინ არ ამტკიცებს, მათ შორის კუნისკი, რომ ისინი მეჯოგეობის ინტერესებს იცავენდნო თუ სუე ამგვარ პოზიციაზე იდგა, ალ ნამორაძის მოსაზრებით, ლოგიკური იქნებოდა მოთხოვნა, რომ სათემო მინები ხელუხლებლად დაეტოვებინა თემის საერთო საკუთრებაში, მაგრამ იგი ასე არ იქცევა და მოითხოვს, რომ სათემო მინების გაყოფას ნებაყოფლობითი ხასიათი ჰქონოდა და არა იძულებითი ალ ნამორაძეს მიაჩნია, რომ რადგან სუე მოითხოვს სათემო მინების კომლობრივად გაყოფას, ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, თითქოს იგი საშუალო და შეძლებული გლეხობის ინტერესების დამცველი იყოს ალ ნამორაძე ფიქრობს, რომ ს კუნი სკი ამ შემთხვევაში არ ითვალისწინებს მთელ რიგ გარემოებებს ა სუე არ სპობს თემურ მფლობელობას სათემო მინებზე მას მიაჩნია, რომ მათ გაყოფას უნდა ჰქონდეს დროებითი ხასიათი და არა საბოლოო ბ თვით დროებითი გაყოფა უნდა ყოფილიყო ფაქულტატური და არა იმპერატიული, როგორც სამინათმოქმედო ისე მეჯოგეობის რაიონებისათვის გ გაყოფის პრინციპი, იქნებოდა კომლობრივი თუ სულობრივი, გამომდინარეობდა ერთსა და იმავე თანანწორობის პრინციპიდან ამიტომ, დაასკენის ალ ნამორაძე, ვერ ვიტყვით, რომ ყველაფერი ეს ბოზოლა გლეხობის ნისქვილზე ასხამდა წყალს²

ს. კუნისკისთან კამათის გაგრძელება ფაბრისა და სუეს შეხედულებების შედარების გზით, ჩვენი აზრით, ზედმეტი შეიძლება

¹ იქვე, გვ 3

² ალ ნამორაძე, დასახ ნამრ, გვ 46

იყოს მისი პოზიცია ს კუნისკისთან დავაში სუეს მოხსენების და პროექტის ირგვლივ, ვფიქრობთ, მკაფიოდაა გამოხატული ამიტომ ტექსტის ზედმეტი გადატვირთვა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა და ცოტათი აძნელებს შკითხველისათვის მთავარი სათქმელის აღქმას¹

აღ ნამორადის ნაშრომის მეორე მონაკვეთი მიზნად ისახავს სუეს მოხსენების განხილვას და ანალიზს უპირველეს ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ სუეს მოხსენება და პროექტი საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ ის გაგვაცნობს იმ ბრძოლას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა კონვენტის კომიტეტში სათემო მინების განაწილების გარშემო² სუეს მიხედვით, სათემო მინები ნამდვილი საჩუქარია, რომლებიც დაუტოვებით წინაპრებს თემისათვის ამ იტომ იგი სასტიკად ეწინააღმდეგება სათემო მინების ლიკვიდაციას სუე შოითხოვს სათემო მინების გაყოფას, რომლითაც სარგებლობის უფლებას დესპოტიზმი დიდი ხნის განმავლობაში უსაპო და ლარბ-ლატაკებს

აღ. ნამორაძემ, ვფიქრობთ, დამაჯერებლად ცხადყო ის პრინციპული განსხვავება, რომელიც სუესა და ფაბრის შეხედულებებს შორის იყო ერთ-ერთი პრინციპული საკითხი, რომელსაც სუე აყენებს თავის მოხსენებაში, არის სათემო მინების განაწილება გლეხებს შორის როგორ ხასიათს უნდა ატარებდეს იგი? დროებითი უნდა იყოს, თუ საბოლოო და სრული, ე ი მიეცეს თუ არა გლეხს მისი კუთვნილი წილი სრული სამუდამო საკუთრებად ამ საკითხებზე სუეს მსჯელობა პოლემისტური ტონით გამოირჩევა და მისი ისრები უმთავრესად მიმართულია სამინათმომქმედო კომიტეტის, ფაბრის პროექტის წინააღმდეგ, რომელიც, როგორც უკვე ითქვა, ითვალისწინებდა სათემო მინების გადაცემას გლეხებისათვის სრულ და საბოლოო საკუთრებად სუე სულ სხვაგვარად ფიქრობს და შესაძლებლად მიაჩნია სათემო მინების განაწილება იყოს დროებითი და პერიოდულად მოხდეს მისი ხელახალი გადანაწილება, წინასწარ დადგენილ ვადებში სუეს ჩანაფიქრის

¹ იქვე, გვ 7 10
² იქვე, გვ 14

მიხედვით, საერთო მფლობელობისა და საერთო სარგებლობის პრინციპი უნდა შეინახოს კერძო მფლობელობისა და ინდივიდუალური სარგებლობის პრინციპის ინტერესსმოკლებული არ იქნება აღინიშნოს, რომ ფრანგი გლეხი, რომელი სოციალური ფენიდანაც არ უნდა ყოფილიყო იგი, სხვა შესაძლებლობის ვერ ნამოაყენებდა ასე რომ სუეს მოთხოვნა გლეხობის ყველა ფენისათვის მისაღები იყო და ამიტომ ვერ გამოვიტანთ დასკვნას, რომ სუეს მხოლოდ შეძლებული გლეხობის ინტერესებს გამოხატავდა¹

აღ ნამორაძემ, ვფიქრობთ, კარგად დაინახა ის მოტივები, რომლის გამოც სუეს ასე თავგამოდებით იცავდა ლარიბთა ინტერესებს აღ ნამორაძის თანახმად, სუეს ზრუნვა ლარიბ გლეხებზე უმთავრესად პოლიტიკური მოტივებით იყო ნაკარნახევი, მას სურდა თავიდან აეცილებინა რევოლუციის შემდგომი გაღრმავება აღსანიშნავია, რომ სუეს კარგად გრძნობს, რომ რევოლუციის შემდგომი გაღრმავების მთავარ ინიციატორად, სწორედ ლარიბი გლეხობა შეიძლება მოგვევლინოს (უნდა ითქვას, რომ ამ შემთხვევაში მას პოლიტიკური აღლო ნამდვილად არ ღალატობდა) სუეს კარგად ხედავდა, რომ თუ მათი ინტერესები დაკმაყოფილებული არ იქნა, ისინი იარაღს მოკიდებენ ხელს სუეს მიხედვით, რევოლუციის ყველაზე დიდი საფრთხე სწორედ ამ მხრიდან ელის ამიტომ საჭიროა გლეხობის რევოლუციის მხარეზე გადმოყვანა ამ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთ საშუალებად მას სათემო შინების გაყოფა ესახება გლეხობის მატერიალურ მდგომარეობაზე დიდადა დამოკიდებული რევოლუციის ბედი სუეს მიაჩნია, რომ სათემო შინების გაყოფით მიღწეული იქნება პოზიტური შედეგები ლარიბებს შესაძლებლად შეუმსუბუქდებათ მდგომარეობა ეს კი, ფიქრობს სუეს, უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტორია გლეხი, რომელიც მიიღებს მინას თავდადებული იქნება სამშობლოსათვის და რაც მთავარია მთლიანად რევოლუციის მხარეზე დადგება. არის სხვა მნიშვნელოვანი მომენტებიც უკეთეს პირობებში ჩაყენებული გლეხი, ბუნებრივია, მეტ დოვლათს შექმნის და რიცხოვნობრივად მომრავლდება ყველაფერი ეს კი სასარგებლო იქნება ფრანგი ხალხისათვის

¹ აღ ნამორაძე, დასახ ნამრ, გვ 15-16

სუე კერძო საკუთრების მოტრფიალმა¹ ეჭვს გარეშეა, რომ სუე რეკლუციის შემდგომი გაღრმავების მონინალმდეგა და იმისათვის, რომ ეს თავიდან აიცილოს მიზანშეწონილად მიაჩნა ღარიბ გლეხებზე ზრუნვა ამიტომ, მისი კავშირი იაკობინთა პარტიის მემარცხენე ფრთასთან გამორიცხული უნდა იყოს ვერ ვიტყვით, რომ იგი უანგაროდ ზრუნავდა ღარიბებზე, მაგრამ ობიექტურად, განსხვავებით თავისი სუბიექტური ჩანაფიქრისა დემოკრატიის ნისქელიზე ასხამდა წყალს²

აქტუალურია სუეს მოსაზრებები მთიან რაიონებში სათემო მინების განაწილების შესახებ ის გამოთქვამს იმედს, რომ კონვენტის დეპუტატები არ მოისურვებდნენ საძოვრების საბოლოოდ გაყოფას, რაც, მისი აზრით, აუნაზღაურებელ ზარალს მიაყენებდა მეჯოგეობას³

სუე, მარენის მსგავსად, სასტიკად ილაშქრებს, ფაბრის პროექტის წინააღმდეგ, რომლის თანახმადაც ათი წლის განმავლობაში ღარიბ გლეხს უფლება არ უქონდა გაეყიდა ან გაესხვისებინა რაიმე სახით თავისი წილი მინის ნაკვეთი, სუე, მარენთან ერთად, ფიქრობს, რომ ეს გამოსავალი არ იყო და ვალატაკებისგან ვერ გადაარჩენდა ღარიბ გლეხს⁴

ალ ნამორაძის ნაშრომის შესამე მონაკვეთი მიზნად ისახავს სუეს პროექტის ანალიზს იგი ოთხი მუხლისაგან შედგება პირველ მუხლში სუე აღნიშნავს, რომ სათემო მინების გაყოფა უნდა მოხდეს კომლობრივად და ამას უნდა უქონდეს დროებითი ხასიათი მის ვადებს განსაზღვრავს სათემო ყრილობები შემდგომში შეიძლება კვლავ მოხდეს გადაწინილებები ადგილმდებარეობის და მცხოვრებთა მატერიალური პირობების მიხედვით ეს სუეს პროექტის შესამე მუხლია მეორე მუხლში საუბარია იმის თაობაზე, თუ ვის აქვს უფლება მონაწილეობა მიიღოს სათემო მინების გაყოფაში მეოთხე მუხლი ეხება მეტად მტკივნეულ საკითხს რა ვუყოთ საძოვრებს და ისეთ მინებს, რომლებიც დროგამოშვებით დას-

¹ იქვე, გვ 20

² ალ ნამორაძე დასახ ნაშრ, გვ 18, 22

³ იქვე გვ 26

⁴ იქვე გვ 29

ვენებას საჭიროებს სუეს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ ეს მიწები დარჩეს თემის სარგებლობაში¹

სუეს პროექტის თანახმად, თემებს თავისით უნდა გადაეწყვიტათ ვაგვით სათემო მიწები, თუ კვლავ თემის საკუთრებაში დაეტოვებიანთ აღსანიშნავია, რომ სუეს ეს წინადადება, ბობოლა გლეხების გარდა, ყველასთვის მისაღები უნდა ყოფილიყო² კიდევ ამიტომ ვერ ჩაითვლება სუე ბობოლა გლეხობის ინტერესების დარღვევად. ნიშანდობლივია, რომ სუე თვითონაც კარგად გრძნობს თავისი მოთხოვნების რეტროგრადიულობას, მაგრამ იგი ამას აკეთებს საერთო მომენტიდან გამომდინარე და უპირატესობას ანშყოს ანიჭებს და არა მომავალს³

დასკვნის შესახებ უნდა გავიმეოროთ ყველაფერი ის, რაც უკვე ითქვა მარენის მოხსენების განხილვის დროს არ ინევეს რა არავითარ ეჭვს მისი მეცნიერული ღირებულება, რა თქმა უნდა უმჯობესი იქნებოდა მათი უფრო შუქრული სახით, კომპაქტურად, გამმოცემა ეს მკითხველს, ცხადია, უფრო გაუადვილებდა დასკვნის აღქმას და გააზრებას⁴

უნდა ითქვას, რომ ალ ნამორაძემ თავისი სიტყვა ითქვა სუეს მოხსენების და პროექტის ირგვლივ რამაც მნიშვნელოვანილად განსაზღვრა მისი ნაშრომის მეცნიერული ღირებულება და ორიგინალობა ს კუნისკისგან განსხვავებით ის იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სუე არის წერილი ბურჟუაზიის ტიპური ნარმომადგენელი, რომელიც არსებული რეჟიმის სტაბილიზაციის მომხრეა თუ შეიძლება ასე ითქვას, იგი იცავს რევოლუციის მონაპოვარს, როგორც შემარჯვენე, ისე შემარცხენე ძალების ხელყოფისაგან და სურს თავიდან აიცილოს სამოქალაქო ომის შემდგომი ესკალაცია ჩვენი აზრით, საინტერესო და ანგარიშგასანვეი შეიძლება იყოს ალ ნამორაძის ძალიან ფრთხილი ვარაუდი, რომ შესაძლოა სუე იყოს შემარჯვენე იაკობინელი, დანტონისტი⁵

¹ იქვე, გვ 33-34

² იქვე, გვ 38.

³ იქვე, გვ 39

⁴ ალ ნამორაძე, დასახ ნაშრ, გვ 40-43

⁵ იქვე, გვ 40 მინანერი არის გაკეთებული ფანქრით

არსებითად ამით მთავრდება იმ ექვსი ნაშრომის მიმოხილვა, რომელიც ალ ნამორაძემ დაწერა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილების შესახებ ამიტომ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შევავსოთ მისი დისკუსია ისტორიკოს ს. კუნისკისთან

ექვსე გარეშეა, რომ ალ ნამორაძე გულდასმით გაეცნო ამ გამოკვლევას, მაგრამ, ეტყობა, არ მოეწონა, რაც იმით გამოიხატა, რომ ძირითადი დასკვნები საკამათოდ მიიჩნია და არ გაიზიარა, სავარაუდოა, რომ იგი სექტატიკურად უყურებდა იმ მაღალ შეფასებას, რომელსაც ს კუნისკის და ვ პოზნიაკოვის წიგნს აძლევდა ახლად ფეხადგმული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ახალი ლიდერი აკად ნ ლუკინი

ს კუნისკისთან ალ ნამორაძის პოლემიკა ატარებს პრინციპულ ხასიათს და ამ დისკუსიაში, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ქართველი ისტორიკოსი უფრო ახლოს მივიდა ჭეშმარიტებასთან ს კუნისკის მიერ მიღებული დასკვნები ცოტათი სწორბაზუნად და ზედაპირულად მიგვაჩნია, ხოლო ალ ნამორაძე, ჩვენი აზრით, შეეცადა უფრო მეტი სიღრმე მიეცა ამ პრობლემის კვლევისათვის და ხაზი გაესვა, რომ ისტორიული სინამდვილე იყო გაცილებით რთული და მრავალფეროვანი

1 ს კუნისკისთან ალ ნამორაძის დისკუსია შეიძლება ითქვას რომ იწყება პირველი პრინციპული საკითხით, რომელიც გლეხობის დიფერენციაციის შეხება ალ ნამორაძეს საკმარისად არ მიაჩნია გლეხობის სამ კატეგორიად — მდიდარი, საშუალო და ღარიბი - დაყოფა, რომელსაც მხარს უჭერდა ს კუნისკი და რომელიც საერთოდ მიღებული იყო მარქსისტულ ლიტერატურაში, ალ ნამორაძეს მიზანშეწონილად მიაჩნია კვლევის კიდევ უფრო გაღრმავება და გლეხთა სხვადასხვა ქვეყნების გამოყოფა ეს სერიოზულად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო

2 ალ ნამორაძე ეკამათება ს კუნისკის სათემო მიწების გაყოფისადმი, გლეხთა ცალკეული ფენების დამოკიდებულების საკითხში, რაც ლოგიკურად გამომდინარეობს იმ აზრთა სხვადასხვაობიდან, რომელიც მათ შორის სუფევს გლეხობის დიფერენციაციის საკითხში

3 აღსანიშნავია, რომ აღ ნამორაძე ს კუნისკისაგან დიამე ტრალურად განსხვავებულ თვალსაზრისს ავითარებს და თითოეულ მომხსენებელს (აველინის, დანტონის, ფაბრს, მარენს და სუესს) სულ სხვადასხვა სოციალურ წრეს მიაკუთვნებს ეს ფაქტობრივად სრულიად ახალი სიტყვა იყო საკითხის ისტორიოგრაფიაში

4 აღ ნამორაძე ეკამათება ს კუნისკის სათემო მინების განილების საკითხში კონვენტის პოზიციის შეფასების საკითხში და გამოთქვამს თავის არგუმენტირებულ მოსაზრებას აღნიშნულ თემაზე

5. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს დისკუსია გაგრძელდებოდა 1792 წლის აგვისტოს აგრარული კანონმდებლობის და 1793 წლის 10 ივნისის დეკრეტის შეფასების დროს, თუმცა კონკრეტულად თუ რა საკითხებზე იქნებოდა დავა, ამის თქმა ძნელია, რადგან ამ პრობლემების შესახებ სპეციალური ნაშრომის დაწერა აღ ნამორაძემ სამწუხაროდ ვერ მოასწრო ასეთი ვარაუდი ემყარება იმ აზრთა სხვადასხვაობას, რომელიც ამ ორ ავტორს შორის არსებობს გლეხობის დიფერენციაციის საკითხში

6 ჩვენი აზრით, ს კუნისკის კონცეფცია გაცილებით პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებულია, ვიდრე აღ ნამორაძის შრომები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს სათემო მიწების განაწილების შესახებ, რაც მის ერთ ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია

7 აღ ნამორაძე ნიგნის ავტორებთან პოლემიკაში არ შედის საკანონმდებლო და დამფუძნებელი კრების აგრარული პოლიტიკის შეფასების საკითხში ვერ ვიტყვი, რომ მას ეს მონაკვეთი ძალიან მოეწონა, მაგრამ ამ საკითხზე კამათი ცილდებოდა წმინდა აკადემიურ ინტერესებს და იდეოლოგიის სფეროში გადადიოდა, რასაც ლეანდროსილი მეცნიერი, საფიქრებელია, მოერიდა (აქ მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფია „აკობინოცენტრისტული“ იყო და დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების მოღვაწეობას გულგრილად უყურებდნენ)

აღ ნამორაძის შრომების ციკლი, კონვენტის დამოკიდებულება სათემო მიწების განაწილებისადმი, დასრულებულად არ მიგვაჩ-

ნია აქ ვგულისხმობთ იმას, რომ მას გადასადგმელი დარჩა კიდევ ერთი სერიოზული ნაბიჯი, ლოგიკური იქნება ვიფიქროთ, რომ ამ ციკლის გასრულება ალ ნამორადეს განზრახული ჰქონდა 1793 წლის 10 ივნისის დეკრეტის განხილვით, როდესაც კონვენტმა საბოლოოდ გადაწყვიტა სათემო მიწების საკითხი, ამ დეკრეტის თანახმად კონვენტმა დაუბრუნა გლეხებს ფეოდალების მიერ მიტაცებული სათემო მიწები და დაადგინა მათი სულობრივი გავყოფა¹

დასასრულს გვინდა შევხებით კიდევ ერთ საინტერესო საკითხს. თუ კარგად ჩაუკვირდებით, დაინახავთ, რომ ალ ნამორადე დაკმაყოფილდა იმ ზოგადი სქემით, რომლის მიხედვითაც დამფუძნებელმა და საკანონმდებლო კრებამ თანმიმდევრულად ვერ გადაწყვიტა სათემო მიწების განაწილების საკითხი და მისი საბოლოო გადაჭრა მხოლოდ ეროვნულმა კონვენტმა შესძლო აღსანიშნავია, რომ ეს თვალსაზრისი მაშინ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მიღებული და აღიარებული იყო² რა თქმა უნდა, ალ ნამორადეს მშვენიერად ესმოდა, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში არსებული „აკობოცენტრიზმის“ პირობებში, ამ საკითხის შედარებით უფრო ობიექტურად წარმოჩენის უფლებას არაეინ მისცემდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შეფასება გარკვეულ გადასინჯვას საჭიროებს აქ, უპირველეს ყოვლისა, ცხადია, ვგულისხმობთ იმას, რომ ფეოდალიზმის რადიკალური რღვევის გაიდიალება დიდ სიფრთხილეს

¹ "Archives parlementaires", serie I t. 66 p 222-229, t. 69 p 98 Савьяк Ф., да сабс ნამр, М., 1928 Лефевр Ж. Аграрный вопрос в эпоху террора (1792-1793) М-И, 1936; Ало А. Крестьянское движение во Франции. М 1971, Петров Е. Борьба за общинные земли и декрет конвента 10 июня 1793 г. - "Ученые записки ЛГУ", № 52 серия истории, вып. 6, 1940 г

² Французская буржуазная революция 1789-1794, под ред. Возгина В и Тарте Э М И 1941 Манфред А., великая Французская буржуазная революция, М 1956 История Франции, т 2, М., 1973, ეს თვალსაზრისი დომინირებს მრავალრიცხოვან საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოებშიც "Новая история" ред. Юрская, М 1972

მოითხოვს, რადგან მას გააჩნდა თავისი პლიუსებიც და მინუსებიც

პირველ რიგში საჭიროა ხაზი გავესვათ იმას, რომ ამ პრობლემის გადაწყვეტის საქმეში დამფუძნებელი, ან საკანონმდებლო კრების მოღვაწეობის დაკნინება ან უგულვებელყოფა მართებული არ იქნებოდა შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტის სწორ გზას უკვე დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრება ადგა პრობლემისადმი მათი მიდგომა სახელმწიფოებრივი იყო, მაგრამ მათ უბრალოდ ვერ მოასწრეს ამ საკითხის იურიდიული გაფორმება ეს არცაა ვასაკვირი ეს იყო საკმაოდ მწვავე, აქტუალური, რთული თემა, რომლის გადაწყვეტა სულაც არ იყო ადვილი საქმე ამიტომ ძნელია ეუსაყვედუროთ მას, რომ იგი ამ საკითხის გადაწყვეტას აჭიანურებდა მორიგ სერიოზულ ნაბიჯს ამ საკითხის გადაწყვეტის გზაზე წარმოადგენდა 1792 წლის აგვისტოს აგრარული კანონმდებლობა, რომლის მიმართ პ კროპოტკინის თავმჯავებელი დამოკიდებულება საკამათო უნდა იყოს¹ ვფიქრობთ, რომ 1792 წლის აგვისტოს აგრარული კანონმდებლობა ყველაზე კარგი საბუთი იყო იმისა, რომ საკანონმდებლო კრება ამ პრობლემის გადაწყვეტის საკითხში სწორ გზას ადგა, მაგრამ 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალების შემდეგ პოლიტიკურ ძალთა განლაგება საფრანგეთში მკვეთრად შეიცვალა კონსტიტუციური მონარქია დაემხო და საფრანგეთი რესპუბლიკად გამოცხადდა ალბათ, საფრანგეთში კონსტიტუციური მონარქია კიდევ დიდხანს იარსებებდა, რომ არა საგარეო პოლიტიკური გართულებები, 1792 წლის 20 აპრილს დანაყებული ომი ევროპასთან

ის რაც დამფუძნებელმა კრებამ და საკანონმდებლო კრებამ ვერ გააკეთა სამ წელიწადში (1789-1792) კონვენტმა გადაწყვიტა ექვს კვირაში იაკობინები აგრარულ საკითხს მიუდგინენ წმინდა პრაგმატულად და გადაჭრეს კონიუნქტურულად მათ აგრარული საკითხის რადიკალური გზით გადაწყვეტით სურდათ რევოლუცი-

¹ საკითხისადმი ამგვარი დამოკიდებულება იგრძნობა პ კროპოტკინის შრომებში, რომელსაც ბუნებრივია მარქსისტად ვერ მივიჩნევთ Кротошкин П დასახ ნაშრ М. 1979

ის სამსახურში ჩაეყენებინათ გლეხოზა ამ კონკრეტულ მიზანს მათ მიჰღწიეს, რამაც მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მათი წარმატებები 1793 წლის გაზაფხულზე და შემოდგომაზე, მაგრამ ამ გზით აგრარული საკითხის გადაჭრის პერსპექტივა სულ სხვაგვარი აღმოჩნდა რა მისცა ფრანგ გლეხს აგრარული საკითხის რადიკალური გზით გადაწყვეტაზე?

როგორც დამაჯერებლად ცხადყო ფრანგმა ისტორიკოსმა ჟორჟ ლეფევერმა თავის ნიგნში „აგრარული საკითხი ტერორის დროს“, მინების განაწილების საერთო ბალანსი სულაც არ აღმოჩნდა ღარიბი გლეხის სასარგებლოდ ყველაზე უფრო კარგი, ნაყოფიერი მიწები ხელში ჩაიგდეს მემამულეებმა, შეძლებულმა გლეხოზამ, სოფლისა და ქალაქის ბურჟუაზიამ აგრარული საკითხის რადიკალური გზით გადაჭრის შედეგად ღარიბი გლეხის მიერ მიღებული მიწა იყო გაცილებით ცოტა უმინობის პრობლემა შემცირდა, თუმცა არ გამქრალა ' აგრარული საკითხის რადიკალური, დემოკრატიული გადაწყვეტა როდი განაპირობებდა მის უცილობელ პროგრესულობას სწორედ ამ კუთხით შეხედა საკითხს გამოჩენილმა ფრანგმა ისტორიკოსმა ჟორჟ ლეფევერმა იგი, ხაზს უსვამს, რომ „მართალია გლეხებმა მოსპეს ფეოდალური რეჟიმი, მაგრამ ამას თან მოყვა საფრანგეთის აგრარული განვითარების კონსერვატორული სტრუქტურის განმტკიცება, რომელმაც განაპირობა საფრანგეთის კაპიტალისტური ევოლუციის ნელი ტემპი

უნდა დავეთანხმოთ, ა ლიუბლინსკაიას, რომ „სოფლის მეურნეობაში კაპიტალიზმის განვითარების ფრანგული ვარიანტის შედარება ევროპულთან და ამერიკულ ვარიანტთან ერთ-ერთი საინტერესო და აქტუალური პრობლემაა, რომელიც საჭიროებს სპეციალურ შესწავლას“² აღსანიშნავია, რომ ამ საკითხით ჯერ კიდევ 20-30-იან წლებში ინტერესდებოდა ნ. ფრეიბერგი, მაგრამ იგი 1935

¹ ამ თვალსაზრისით საინტერესოა პოლემიკა ა ლიუბლინსკაიასა და ა ადოს შორის Люблинская А., Французские крестьяне XVI-XVIII вв Л 1978 გვ 224 248

² Люблинская А დასახ ნაშრ, გვ 247

ნელს, სრულიად ახალგაზრდა 40 წლის ასაკში, უეცრად გარდაიცვალა და ჩანაფიქრი განუხორციელებელი დარჩა.¹

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესწავლის საქმეში ალ ნამორადის წვლილი, ეფიქრობთ, ამით არ ამოინურება უთუოდ მხედველობაშია მისაღები ის გარემოებაც, რომ მან ამ რთული და საინტერესო თემისადმი ინტერესი გაუღვიძა თავის მონაფიქებს, რომლებმაც მისი უშუალო ხელმძღვანელობით დანერგეს რამდენიმე საინტერესო ნაშრომი საფრანგეთის პირველი რევოლუციის აგრარული საკითხის შესახებ.²

* * *

ამ თემაზე საუბარი ამით შეიძლება დაგვესრულებინა, რომ არა ერთი გარემოება აქ, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ს ძი-მისტარიშვილის წიგნი „საფრანგეთის დიდი რევოლუცია“, რომელიც გამოვიდა 1931 წელს ეს არის პოპულარული ხასიათის ნაშრომი, რომლის ღირებულებას, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს მისი შემეცნებითი დანიშნულება იმ პოლიტიკურ ვითარებაში ამ მოკტალებულ მისიას ს ძიმისტარიშვილმა ურიგოდ როდი გაართვა თავი³

¹ Гавришчев В, из истории изучения в СССР великой французской революции Наталья Павловна Фрейбург в кн Европа в новой и новинше время, М 1966 г, გვ 173-174

² გ კოლუაძე, საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წ რევოლუციის წინ – ხელმძღვანელი პროფ ალ ნამორადე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა სამეცნიერო კონფერენცია (24-27 აპრილი), მუშაობის გეგმა და მოხსენების თეზისები, თბ., 1946, გვ 11-13 რ სკინჭალაშვილი საგლეხო მინათმფობედე ბა საფრანგეთში 1789 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“ – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა შრომები კრებული, წიგნი 1, თბ., 1950, მ ვფრემიძე სენიორალური გადასახადის მოსაპობის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტები – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა შრომების კრებული, წიგნი 1, თბ 1950

³ გ. კოლუაძე, ახალი ისტორია ნან 1, თბ., 1970, გვ 365, მ კალან დაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საქართველოში – „საქართველოს კომუნისტი“ 7, 1989, გვ 91

ბუნებრივია, როდესაც ს ძიმისტარიშვილი პოპულარულ ენაზე გადმოგვცემს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიას, გაკერით ეხება აგრარულ კანონმდებლობას ამიტომ, მიზანშეწონილი იქნებოდა ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდე სიტყვით, შევჩერედეთ ამ თემაზე

პირველ ყოვლისა, ავტორი განიხილავს საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის მდგომარეობას რევოლუციის წინ ეხება გლეხთა მდგომარეობას, გლეხთა გადასახადებს ხაზს უსვამს საფრანგეთის აგრარული განვითარებისათვის ნიშანდობლივ შტრისხს მართალია, ფრანგი გლეხი პირადად თავისუფალია, მაგრამ მინა არ აქვს მინა დაბეგრულია სენიორალური გადასახადებით „არ არსებობს მინა უსენიოროდ“ გლეხი მინით სარგებლობისათვის იხდის სხვა დასხვა გადასახადებს განიხილავს ამ გადასახადებს

ნაშრომში ყურადღებას იპყრობს ერთი მონაკვეთი „მუშათა და გლეხთა საკითხი დამფუძნებელ კრებაში“ რა თქმა უნდა, უპირველეს ყოვლისა, ის ეხება 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს, შემდეგ კი განიხილავს 1790 წლის 15 მარტის და 3 მაისის დეკრეტს¹ დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის შეფასების დროს ავტორის მკაცრი ტონი ადვილი გასაგები იყო და სავსებით შეესატყვისებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის განწყობილებას

¹ სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ ს ძიმისტარიშვილი კრინტს არ ძრავს იაკობინთა აგრარულ პოლიტიკაზე, მთ აგრარულ კანონმდებლობაზე, 1793 წლის იენისის და ივლისის დეკრეტებზე, რაც, აღნიშნულ საკითხზე, მისი მსჯელობის აქტილესის ქუსლად² მიგვაჩინა² ამიტომ წიგნში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის განხილვა ფრაგმენტალურ ხასიათს ატარებს და აღნიშნული პრობლემის შესახებ სრულყოფილ სურათს ვერ გვიქმნის

¹ ს ძიმისტარიშვილი, დასახ ნაშრ, გვ 30-31

² იქვე, გვ 55

პარი III

საპარტოვლოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა ალ. ნაშორაძის მონაწილის მიერ

შესავალი

ალექსანდრე ნაშორაძის მონაწილეობა ღირსეულად გააგრძელეს წინამორბედების მიერ დაწყებული საქმე მათი ვატაცება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობით შემთხვევითი არ ყოფილა და უპირველეს ყოვლისა, ალ. ნაშორაძის კეთილსმყოფელი გავლენით აიხსნება ახალგაზრდა ისტორიკოსთა ამ შრომების მეცნიერ ხელმძღვანელი, სწორედ, ალ. ნაშორაძე იყო

ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს შემდეგი შრომები გივი კილურაძის მოხსენება 1789 წლის რევოლუციის წინ საგლეხო მინათმფლობელობა, რომელიც ნაკითხულ იქნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა 1946 წლის სამეცნიერო კონფერენციაზე (დაიბეჭდა მუშაობის გეგმა და მოხსენების თეზისები) 1950 წელს ასპირანტთა სამეცნიერო ნაშრომების კრებულში, ნიგნი I, გამოქვეყნდა ალ. ნაშორაძის მონაწილეების რ. სიკინჭალაშვილის და მ. მურადოვის (ეფრემიძის) ორი საინტერესო სტატია პირველის კალამს ეკუთვნის „საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“, ხოლო მეორემ დაწერა სტატია „სენიორული გადასახადების მოსაპობის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტი“ და ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ 1954 წელს ალ. ნაშორაძის მონაწილე მირიან მურადოვმა (ეფრემიძემ) წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია „საფრანგეთის დამფუძნე-

ბელი კრების აგრარული კანონმდებლობა 1789 1791 წლებში", რაც ასპირანტებთან ამ მიმართულებით ალ ნამორაძის მიერ განეული შრომის ლოგიკური დაგვირგვინება იყო

I თავი

გივი კილურაძის მოხსენება 1789 წლის რევოლუციის წინ საგლეხო მინათმფლობელობაზე

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ საკითხზე ალ ნამორაძის ასპირანტების მიერ განეული შრომის მიმოხილვა მიზანშეწონილი იქნებოდა დავინყოთ გივი კილურაძის მოხსენებით, რომელიც წმინდა ქრონოლოგიური თვალსაზრისით წინ უსწრებს ყველას, პირველია და გამოქვეყნებულ იქნა 1946 წელს

უპირველეს ყოვლისა ახალგაზრდა ისტორიკოსის და მისი მეცნიერ ხელმძღვანელის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ხელი მოკიდეს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აქტუალურ თემას საგლეხო მინათმფლობელობას საფრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ თემა არის რთული და მრავალნაზნაგოვანი ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში კმ პრობლემის ირგვლივ გამოთქმულია არა მხოლოდ განსხვავებული, არამედ მრავალი, დიამეტრალურად საპირისპირო მოსაზრება ამიტომ ამ რთული პრობლემით დამწყები მკვლევარის დაინტერესება, უდავოდ, მისასალმე ბელი უნდა იყოს

საფიქრებელია, რომ ალ ნამორაძემ თავის ასპირანტებს დაავალა დაენერათ რეფერატები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ პრობლემაზე და შეურჩია კიდევ კონკრეტული თემები ალ ნამორაძის ეს ნაბიჯი ადვილი გასაგებია ის ძალიან კარგად იცნობდა საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას მას სურდა კიდევ ერთხელ დარწმუნებულიყო ისინი, როგორც მომავალი ლექტორები, თუ როგორ გაართმევდნენ თავს

ამ ამოცანას და როგორ შეძლებდნენ სტუდენტებისათვის, პოპულარულ ენაზე, რთული, სადაო მეცნიერული პრობლემათიკის გადაცემას

გ. კილურაძემ თავის მოხსენებაში გამოავლინა დიდი შრომისუნარიანობა და მეცნიერული კვლევის უნარი საკითხის საფუძვლიანი ცოდნა აი როგორ შეაფასა ასპირანტი გივი კილურაძის ამ ნაშრომის მნიშვნელობა მისმა მეცნიერ ხელმძღვანელმა პროფ ალექსანდრე ნაშორაძემ „მოხსენება შინაარსიანი იყო მასში ჩანდა, რომ ასპირანტი გივი კილურაძე კარგად იცნობს საგნის სპეციალურ მონოგრაფიულ ლიტერატურას ნათლად აქვს გათვალისწინებული თუ როგორ დგას აღნიშნული საკითხი არსებულ საისტორიო ლიტერატურაში“¹ პრაქტიკულად ეს იყო გივი კილურაძის დებიუტი მეცნიერებაში და უნდა ითქვას, რომ მან ეს პირველი ბარიერი წარმატებით დაძლია, რაც ახალბედა, დამწყები შევლევარის სერიოზული მიღწევა იყო

გივი კილურაძის მოხსენება პირობითი ორ ნაწილად შეიძლება გავყოთ საკითხის წინაურ ისტორია, ანუ ისტორიული ფონი და საკუთრივ საგლები მინათმფლობელობა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ

თავდაპირველად ის ეხება საფრანგეთის აგრარულ ყოფას ცდილობს გაერკვეს საფრანგეთის აგრარული განვითარებისათვის ნიშანდობლივ თავისებურებებში საფრანგეთის აგრარული განვითარების თავისებურებების არსი იმაში მდგომარეობდა, მართალია ფრანგი გლეხი იურიდიულად თავისუფალი იყო, ეკონომიკურად ის დამოუკიდებელი არაა ფრანგმა ისტორიკოსმა შარკ ბლოკმა დამაუკრებლად ცხადყო საფრანგეთის აგრარული განვითარების ძირითადი მახასიათებელი ტენდენციები ბატონყმობა კი გაუქმდა, გლეხი განთავისუფლდა, მაგრამ დარჩა მინაზე სენიორის უფლებები² აი ეს საკითხი უნდა გადაეწყვიტა რევოლუციას „აბსოლუ-

¹ კ ანთაძე, გივი კილურაძე, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ, 1983 გვ 21-22. თბლისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივი, ფონდი 1, ანაწერი 1, შესანახი ერთეული 723, ფ 7-8 8 კალანდაძე პროფესორი გივი კილურაძე უნივერსიტეტის შრომები ისტორიის სერია, ტ 359 თბ, 2005

² Бюж И. Характерные черты французской аграрной истории, М., 1957

ტიზმის განვითარების შედეგად სენიორებმა დაკარგეს პოლიტიკური უფლებები, მაგრამ დარჩათ სოციალური პრივილეგიები და რაც მთავარია, უფლება მიზაზე სენიორის უფლებაში მყოფი მინით სარგებლობისათვის გლეხი იხდიდა მრავალი სახის და მეტად მძიმე გადასახადს, რაც ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იყო გლეხობის აუტანელი ცხოვრებისა და მათი უკმაყოფილების¹; - დასძენს გივი კილურაძე

მოკლედ არის განხილული საფრანგეთში რევოლუციის წინ არსებული მინათმფლობელობის ფორმები²

გ კილურაძის მოხსენების მეორე მონაკვეთი მისი გამოსვლის ყველაზე უფრო ნონიან ნანილს ნარმოადგენს და მთლიანად ის ტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს იგი ამ საკითხში ღრმა ჩახედულებას ამჟღავნებს, რაც მისი მსჯელობის ერთ-ერთი დიდი ღირსებაა იგი მოუთითებს, რომ „რევოლუციამდელი საფრანგეთის საგლეხმო მინათმფლობელობის საკითხი ისტორიაში დღევანდელამდე გადაუჭრელია არსებობს ორი, ურთიერთ დიამეტრულად მონინაალმდევე აზრი ერთი ჯგუფი ისტორიკოსებისა ამტკიცებს, რომ რევოლუციის წინ მინის უმეტესი ნაწილი გლეხობას ეკუთვნოდა, ნფრილი გლეხური მინათმფლობელობის სახით ისტორიკოსთა მეორე მოპირდაპირე ჯგუფის მიხედვით მინების უმრავლესობა ეკლესიის, თავადაზნაურობის და ტახტის ხელთ იყო“³ აქ, ცხადია, გ კილურაძეს მხედველობაში აქვს ის მწვავე დისკუსია, რომელსაც ადგილი ჰქონდა „რუსული სკოლის“ კორიფეებს, პირველ რიგში კი, ივანე ლუჩიცკის და მაქსიმ კოვალევსკის შორის

ამ თემის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტი, რომელსაც გ კილურაძე ეხება, არის დავა „ცენზიტარი“ გლეხის გარშემო გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსი ი ლუჩიცკი ცენზიტარ გლეხს შესაკუთრედ მიიჩნევდა, ხოლო მეორე სახელმძოხვეჭილი რუსი

¹ გ კილურაძე, საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა 1946 წლის სამეცნიერო კონფერენცია, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ 1946, გვ 11

² იქვე, გვ 12

³ გ კილურაძე, დასახ ნაშრ გვ 12.

ისტორიკოსი მ კოვალევსკი ამტკიცებდა, რომ ცენზიზარული გლეხი არ ყოფილა მინის საკუთრებაში მფლობელი გ კილურაძე ხაზს უსვამს, რომ ამ დავას საფუძვლად ედო „საკუთრების“ გაგება ერთის მხრივ ლაბარაკია „საკუთრებაზე“ ზოგადად, როგორც სა ზოგადობრივ-ეკონომიკურ ცნებაზე, ხოლო მეორეს მხრივ საქმე ეხება კონკრეტულად ფრანგული მინათმფლობელობის ხასიათს მთავარია, რომელი პოსტულატიდან გამოვალთ „თუ მინას, რომელიც უჭირავს გლეხს, სენიორისადმი მთელი რიგი ვალდებულებების გაღების პირობით მივიჩნევთ საკუთრებად, მაშინ ლუჩიცკის და მისი მიმდევრების თვალსაზრისზე დაედგებით, ხოლო თუ ასეთ მფლობელობას მინისას ვერ ვუნოვებთ „საკუთრებას“, მაშინ კოვალევსკის უნდა დავეთანხმეთ“¹ მაინც რომელი თვალსაზრისია ჭეშმარიტებასთან უფრო ახლო? რა თქმა უნდა, ამის გარკვევა ადვილი საქმე არაა „საკითხი რევოლუციამდელი გლეხური მინათმფლობელობის შესახებ თავისი ბუნებით ისეთია, რომ სუბიექტურ მიდგომას დიდი გასაქანი ეძლევა პროფ ლუჩიცკის მოსაზრება უფრო მყარი და საფუძვლიანია, თუმცა აღნიშნული პრობლემის გადაჭრა მომავალს ეკუთვნის“² — დაასკენის გივი კილურაძე

ჩვენ სავესებით ვეთანხმებით ავტორს, რომელიც მეტად ფრთხილად, მაგრამ მაინც იც ლუჩიცკის თეზისისაკენ უფრო იხრება, მაგრამ ეს, რა თქმა უნდა, იმას როდი ნიშნავს, რომ აღნიშნულ პრობლემაზე დავა დასრულებულია კამათი მომავალშიც გაგრძელდება თანამედროვე პოლანდიელი ისტორიკოსის პიტერ პეილის თქმით, „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“

გ კილურაძე ხაზს უსვამს ფრანგი გლეხის შეჭირებულ ყოფას რევოლუციის წინ ეს მართლაც ასე იყო მაგრამ ამ დებულების გაერცვლება მთელ გლეხოზე, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს საფრანგეთის რევოლუციის კომპეტენტური მკვლევარი პეტრე კროპოტკინი აღნიშნავდა, რომ „სინამდვილეში

¹ გ კილურაძე, დასახ ნაშრ, გვ 12

² იქვე, გვ 13

სოფელში შეინიშნება ორგვარი მოვლენა გლეხთა მასების გა-
ლატაკება და ზოგიერთი გლეხის მდგომარეობის გაუმჯობესება".¹

ჩვენი აზრით, ნაშრომში მოკლედ უნდა ყოფილიყო ნახსენები
ცნობილი რუსი ისტორიკოსის ნიკოლოზ კარევეის თვალსაზრისი
აღნიშნულ თემაზე მით უმეტეს, რომ ამ შემთხვევაში მას მეტად
საინტერესო პოზიცია ეკავა ეტყობა, ეს საკითხი მხედველობიდან
გამორჩა მის მეცნიერ ხელმძღვანელს პროფ ალექსანდრე
ნაშორაძეს.

ვფიქრობ, კიდევ უფრო ხაზგასმით უნდა ყოფილიყო აღნიშნუ-
ლი ამ სფეროში გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის გრაფ ალექ-
სის დე ტოკვილის წვლილი ვინაიდან, სწორედ, ტოკვილი იყო
პირველი ისტორიკოსი, რომელმაც ნაშოქრა და სცადა გადაეჭრა
გლეხური მინათფლობელობის საკითხი საფრანგეთში დიდი რევ-
ოლუციის წინ.² ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა
გივი კილურაძის საინტერესო მოხსენებას მით უმეტეს, რომ
ნ კარევეიუფერო შ კოვალევსკის თვალსაზრისისკენ იხრება,
ხოლო ი ლუჩიცკის ა ტოკვილის სახით სერიოზული წინამორბე-
დი კავდა აქ აღ ნაშორაძემ დიდი ნდობა აღმოუჩინა თავის
მონაწესს, როდესაც მისცა ეს თემა მონაწესს სავსებით გაამართ-
ლა ეს ნდობა და დანერა საინტერესო ნაშრომი

დასკვნის სახით, გივი კილურაძემ თავის მოხსენებაში გამო-
ამჟღავნა დიდი მეცნიერული პოტენციალი და სცადა გამოეთქვა
თავისი დამოკიდებულება ამ აქტუალური საკითხისადმი, რაც ახ-
ალგაზრდა დაწმეები მკვლევარის სერიოზულ ნარმატივად მივაჩი-
ნაა

¹ Кротошкин П., Великая Французская революция 1789 1793 гг., М., 1979,
გვ 18

² Токвиль А. Старый порядок и революция СПб 1861

აღნიშნული საკითხის განხილვა ამით შეიძლებოდა დაგვე-
მთავრებინა, რომ არა ერთი გარემოება აქ, ცხადია, ვგულისხმობთ
იმას, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებ-
ლობაზე გაკერით ჩერდება პროფ გიეი კილურაძე თავის ნიგნში
„საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან“
(არმიის პრობლემა), რომელიც გამოვიდა 1963 წელს და მისი სა-
დოქტორო დისერტაციის უმნიშვნელოვანეს ფრაგმენტს წარმოად-
გენდა

იგი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემის
განხილვის დროს ამჟღავნებს წყაროების და საკვლევე ლიტერა-
ტურის საფუძვლიან ცოდნას იყენებს მეტად მდიდარ ლიტერატუ-
რას რუსულ ფრანგულ და გერმანულ ენებზე ცველადიერად ეს ამ
თემაზე მის მსჯელობას სოლიდურ მეცნიერულ სახეს აძლევს
ნაშრომში თავმოყრილი მდიდარი მეცნიერული ინფორმაცია და
უზარმაზარი ფაქტობრივი მასალა ამის ლოგიკური შედეგია ბუნე-
ბრივია, რომ ამ პრობლემის განხილვას მარქსისტულ სქემაზე
აგებს და ამით ფაქტობრივად ხარკს უხდის გაბატონებულ მარ-
ქსისტულ იდეოლოგიას მნიშვნელოვანწილად ამით აიხსნება მისი
შედარებით სექტაკური დამოკიდებულება დამფუძნებელი და
საკანონმდებლო კრების აგრარული კანონმდებლობისადმი და
კეთილგანწყობილება იაკობინთა აგრარული პოლიტიკისადმი¹

გ კილურაძემ დამაჯერებლად ცხადყო, რომ საფრანგეთის
რევოლუციური არმიის, „სასწაულებრივი გამარჯვებები“ დიდად
იყო გამოწვეული იაკობინთა აგრარული ღონისძიებებით ფრანგმა
გლეხმა მიიღო მიწა და იგი აქტიურად ჩააგა მამულისა და სამ-
შობლოს ერთგულ დამცველთა რიგებში ის იცავდა მამულს, შშობ-
ლიურ ტერიტორიას და რევოლუციის სოციალურ მონაპოვარს
აგრარული საკითხის რევოლუციური გადაწყვეტა პანაცეა როდია
ეს არ ნიშნავს მის უცილობელ პროგრესულობას თემა არის რთუ-

¹ გ კილურაძე, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ის-
ტორიიდან (არმიის პრობლემა) თბ 1963 გვ 285 294

ლი და აქტუალური, რომელიც საბჭოთა ბელადების მიერ სწორზ-
აზოვნად, მარტივად, იქნა გაგებულ

სასურველად მიგვაჩნია, რომ გ კილურადის ნივნი მოხსენიე-
ბული ყოფილიყო საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმ-
დებლობის შესწავლის საქმეში ქართველი ისტორიკოსების შრომე-
ბი, მით უმეტეს, რომ ამ სფეროში მათ გარკვეული წვლილი მი-
უძღვიო

აქ ყურადღებას მივაქცევდით ორ გარემოებას პირველ შემთხ-
ვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ასპირანტ გივი კილურაძესთან, რომელ-
საც თემას აძლევს ხელმძღვანელი მეორე შემთხვევაში კი ჩვენს
წინაშეა დოქტორანტი გივი კილურაძე, რომელიც თვითონ განიხი-
ლავს თემას მისთვის სასურველ რაკურსში, არმიასთან დაკავშირე-
ბით თუ პირველ შემთხვევაში ახალგაზრდა მკვლევარი ეცნობო
და, უღრმავდებოდა საკითხს და ავლენდა დიდ მეცნიერულ პო-
ტენციალს, მეორე შემთხვევაში ის გვევლინება სერიოზულ
მკვლევრად, რომელიც ამჟღავნებს დიდ ერუდიციას, წყაროების
და ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნას, იძლევა მათ ღრმა ანაღ-
იზს აქ მისი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი სრულად იქნა
რეალიზებული, თუმცა, რა თქმა უნდა, იძულებულია ანგარიში
გაუწიოს გაბატონებულ მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიას

II თავი

რეგიონალური საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის ადგილზე კანონმდებლობაზე

გვიკვლიან მოხსენების თვისების განხილვის შემდეგ მიზანშეწონილი საუბარი გაეგრძელა რეგიონალური საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის საკითხზე. საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის 1789 წლის ბუკარესტის რეგულაციის ნიშნად „რუსული სკოლა“ ასეთი განმარტებითაა, ცხადია, შემთხვევითი არაა და უპირატესად იმითაა გამოწვეული, რომ ეს სტატია თემსადაც შეტანილია ახლა გვიკვლიან მოხსენებისასთან

გვიკვლიან განხილავს საკანონმდებლობის საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის ნიშნად, რა თქმა უნდა, მოკლედ ჩერდება საკითხის ისტორიოგრაფიაზე, მათ შორის „რუსული სკოლის“ წვლილზე ამ პრობლემის გაშუქების საქმეში რეგიონალური საკანონმდებლობის სტატია წმინდა ისტორიოგრაფიული ხასიათისაა და სპეციალურად ეძღვნება „რუსულ სკოლას“ კონკრეტულად კი „რუსული სკოლის“ კორიფების შეხედულებებს საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის ნიშნად საკანონმდებლობის შესახებ

მოუხდებოდა ამისა, უნდა ითქვას, რომ მეცნიერ-ხელმძღვანელმა ალ ნამორაძემ თავის ასპირანტებს მაინც სხვადასხვა ამოცანები დაუსახა ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ გვიკვლიან მოხსენების მიხედვით იყო ფართო და მას ზოგადად უნდა წარმოეჩინა ეს პრობლემა რეგიონალური საკანონმდებლობის ნიშნად იდგა კონკრეტული ამოცანა, გამოეყოფა „რუსული სკოლის“ დამოკიდებულება საკანონმდებლო სამსახურის რეგულაციის ნიშნად საკანონმდებლობისადმი ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოს პირველი მიდგომა უფრო ადევილია, მაგრამ რეალურად, საკითხის რთული ბუნებიდან გამომდინარე, რა თქმა უნდა, ეს ასე არაა და არც ერთი ამოცანა იოლი გზით სიარულის საშუალებას არ იძლევა მით უფრო, ისეთი ხელმძღვანელის ხელში, როგორც ალ ნამორაძე იყო

რ სიკინჭალაშვილის ეს ნაშრომი კიდევ ერთხელ ცხადყოფს მის მდიდარ მეცნიერულ პოტენციალს ამიტომ განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მისი შესაძლებლობები, ნიჭი, პრაქტიკულად ნაკლებად იქნა რეალიზებული მას არც საკანდიდატო და არც სადოქტორო დისერტაცია არ დაუცავს, რისი გაკეთებაც ისეთი მონაცემების მეცნიერს, როგორც ბანი რემი ბრძანდებოდა, სავსებით ხელწინფებოდა მისი მეცნიერული შემეკიდრეობა საკმაოდ მოკრძალებულად გამოიყურება გარდა ამ სტატიისა, რ სიკინჭალაშვილს დანერილი აქვს საინტერესო ნაშრომი ფრანსუა ნოელ ბაბუფზე, რომელიც დღევანდელი გადასახე დიდან ცოტა მოძველებული შეიძლება გვეჩვენოს, მაგრამ სავსებით შეესატყვისებოდა იმდროინდელი საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს. ბაბუფზე ეს ნაშრომი იყო პროფ ალ ნამორადის მიერ ასპირანტისათვის შერჩეული საკანდიდატო დისერტაციის ერთი მონაკვეთი, რომელიც მას, სამწუხაროდ, არ დაუცავს

ს

• • •

რ სიკინჭალაშვილის საინტერესო ნაშრომი სამი ნაწილისაგან შედგება პირველ ნაწილში დამაჯერებლად არის ნაჩვენები „რუსული სკოლის“ დამსახურების დიდი აღიარება ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში რევოლუციამდელი საფრანგეთის სოციალ ეკონომიკური ისტორიის შესწავლის საქმეში „რუსულ სკოლას“ დიდ ავტორიტეტად მიიჩნევენ ისეთი გამოჩენილი ფრანგი მკვლევარები, როგორებიც იყვნენ ალფონს ოლარი, ფილიპ სანიაკი, ანრი სე მეორე ნაწილში განხილულია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ გლეხთა მინათმფლობელობის საკითხი, ხოლო მესამე ნაწილში საუბარია „რუსული სკოლის“ მიერ აღნიშნული პრობლემის გაშუქებაზე

ნაშრომის არქიტექტონიკის, სტრუქტურის, შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამოირიცხული არ უნდა იყოს აქ, რა

¹ რ სიკინჭალაშვილი, გრაცხუს ბაბუფის რევოლუციური შეხედულებების შესახებ „უცხო ენების პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, ტ 11 12 თბ., 1972

თქმა უნდა, ვგულისხმობთ იმას, რომ ნაშრომი ძალიან ბევრს მოიცავდა თუ პირველი და მეორე ნაწილი ოდნავ შემცირდებოდა, ხოლო ძირითადი შესაძენი ნაწილი შესაბამისად გაფართოვდებოდა უხერხულად მიგვაჩნია, რომ მთავარ თემს და ისტორიულ ფონს თანაბარი ადგილი აქვს დათმობილი

ავტორი თავის ამოცანას ასე აყალიბებს „წინამდებარე ნაშრომის მიზანია იმ შეხედულებათა კონსტანტირება, რომელიც შეიმუშავა „რუსულმა ისტორიულმა სკოლამ“ საგლეხო მინათმფლობელის შესახებ, საფრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ“¹

მართალია ავტორი მოკრძალებულად აცხადებს, რომ მისი მთავარი ამოცანა იმ შეხედულებების კონსტანტირება, რომელსაც ავითარებდნენ „რუსული სკოლის“ ისტორიკოსები, მაგრამ ამ თემაზე მისი მსჯელობა სცილდება ამ ფარგლებს და არსებულ პოლიტიკურ ვითარებაში ის ცდილობს შეაფასოს, გაანალიზოს, „რუსული სკოლის“ ისტორიკოსთა წვლილი

საფიქრებელია, რომ ეს იყო რეფერატი, რომლის დამუშავება ალ ნაშრომად დაავალა თავის ასპირანტს, რომელმაც ამ ამოცანას, ეტყობა, ურიგოდ არ გაართვია თავი, რომელიც შემდეგ უკუფართოვდა, სამეცნიერო სახე მიიღო და დაიბეჭდა ასპირანტთა სამეცნიერო შრომებში

უპირველეს ყოვლისა, რა თქმა უნდა, ქართველი ისტორიკოსი ხაზს უსვამს „რუსული სკოლის“ დამსახურებას. „რუსულმა სკოლამ“ ახლებურად დააყენა და ორიგინალურად გადამყვითა, შემდგომი მნიშვნელოვანი პრობლემები 1 საგლეხო საკუთრების და მინის განაწილების პრობლემა რევოლუციის წინ 2 გლეხობის უფლებრივი მდგომარეობა 3 გლეხობის დიფერენციაცია 4 „სენიორული რეჟიმი“ და ე. წ. „ფეოდალური რეაქციის“ საკითხი ჩვენი მიზანია მხოლოდ პირველი პრობლემის განხილვა ამიტომ, უნინარეს ყოვლისა დაიწყებთ აქედან, ფაქტურად თუ რა სახით გვევლინება იგი რევოლუციამდელ საფრანგეთში“²

¹ რ სიკინქალაშვილი საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“ — ასპირანტთა სამეცნიერო შრომები წიგნი 1, თბ 1950, გვ 136 იქვე, გვ 140

აქვე უნდა დაეძინოთ, რომ ავტორი იყენებს ტერმინს „ფეოდალური რეაქცია“, უფრო უმჯობესი ხომ არ იქნებოდა ტერმინი „სენიორული რეაქცია“, რომელიც ემე შერეს ნიგნის გამოსვლის შემდეგ მტკიცედ დამკვიდრდა ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში?

მეორე ნაწილი რ სიკინტალამეილი განიხილავს აქტუალურ თემას საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ საგლეხო მინათმ ფლობელობის საკითხს პრაქტიკულად ეს ის პრობლემაა, რომელ იც ნამოჭრა გივი კილურაძემ თავის მოხსენებაში ამიტომ ყოვე ლივე ამის შემდეგ ამ საკითხზე ასე დეტალურად შეჩერება რამ დენად იყო გამართლებული და ლია კარის მტერევა ხომ არ იქნე- ბოდა? ალბათ, უფრო მიზანშეწონილი იყო ეს თემა განხილულიყო ძალზე ლაკონურად, მოკლედ, ძირითადი დებულებების სახით და აქ საკმარისი იქნებოდა გ კილურადის მოხსენების დამონებება მით უმეტეს, რომ აღნიშნულ თემაზე მათ შორის პრინციპული ხასია- თის არავითარი განსხვავება არაა ეს არცაა გასაკვირი და მას ორგვარი ახსნა შეიძლება ჰქონდეს ჯერ ერთი, ორივეს მეცნიერ ხელმძღვანელი იყო პროფ ალ ნამორაძე და მეორეც, რაც არანაკ- ლებ მნიშვნელწვანია, არსებობდა ერთი გაბატონებული, მარქსის- ტული იდეოლოგიის მონოპოლია

რ სიკინტალამეილი კარგად გაერევა საფრანგეთის აგრარული განვითარების მახასიათებელ ნიშან-თვისებებში, საგლეხო მინათ- მფლობელობის ფორმებში, გლეხთა გადასახადებში რევოლუციის წინ

შეიძლება გვეჩვენება, მაგრამ გვეგონია, რომ რ სიკინტალამე- ილის ნაშრომში ფრანგი გლეხის ყოფა რევოლუციის წინ ცოტა სწორზაზუნადაა დანახული რევოლუციამდე გლეხობის ერთი ნან- ილის მდგომარეობა მართლაც გაუარესდა, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ XVIII საუკუნის შუა¹ ხანებიდან ფეოდალური ვლადებულებები შესამჩნევად გაიზარდა ამიტომ, საფრანგეთის რევოლუციის წინ სენიორული რეჟიმის შემსუბუქებაზე საუბარი, როგორც ამას ტოკილი და ლუჩიცკი ფიქრობდნენ, დიდ სიფრთხი- ლეს მოითხოვს საკითხი არის რთული რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხის მცირე ნაწილის მდგომარეობა გაუმჯობესდა და ამას ან-

¹ Шлепс С. Падение старого режима (1787-1789 гг) т. 1, 2, СПб., 1907-08 г

გარეში უნდა გაეწიოს საბჭოთა ისტორიოგრაფიას ძალიან უყვარდა სხვა ქვეყნის მშრომელების გაჭირვებაზე ლაპარაკი, თითქოს ამ მხრივ საბჭოთა კავშირში ყველაფერი ნუსრივში იყო და არ არსებობდა გულაგი და ტერორი სწორედ ამაზე ნათქვამი „სხვის თვალში ბუნეს ეძებენ და საკუთარში კი დირეს ვერ ხედავენო“

რ სიკინჭალაშვილის ნაშრომში ხშირადაა ნახსენები ფეოდალურ-აბსოლუტისტური მონარქია და აღნიშნულია თითქოს აბსოლუტიზმი თავისი არსით, ბუნებით, ფეოდალური სახელმწიფო ორგანიზაცია იყო¹ საბჭოთა ისტორიოგრაფია რევოლუციამდელ საფრანგეთს განიხილავდა, როგორც „ფეოდალურ-აბსოლუტისტურ სახელმწიფოს“² ასეთი განსაზღვრება ამკარად რეტროგრადულად გამოიყურებოდა და იმდროინდელი ფრანგული ისტორიოგრაფიის მიღწევების ფონზე მკვეთრ დისონანსს ქმნიდა უფრო მისაღები ჩანს, შედარებით ელასტიური ტერმინი „ძველი რეჟიმი“ ვფიქრობთ, ამგვარი მიდგომა გაცილებით ადეკვატურ ნარმოდგენას გვიქმნის რევოლუციამდელი საფრანგეთის პოლიტიკურ, სოციალურ და ეკონომიკურ უოფაზე³

რამდენად მართლზომიერი იქნება აბსოლუტური მონარქია აღვიქვათ, როგორც „ფეოდალური სახელმწიფო ორგანიზაცია“ ასეთი კლასობრივი მიდგომა დამახასიათებელია საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის და აღნიშნულ საკითხზე ამომწურავ ნარმოდგენას ვერ გვიქმნის აბსოლუტიზმი ახალი დროის ნაყოფია და ნიშანდობლივია გარდამავალი ეპოქისათვის, როდესაც სახელმწიფო ცდილობს დაიცვას წონასწორობა არისტოკრატიასა და თავისუფალ მენარმეებს შორის⁴

¹ რ სიკინჭალაშვილი, დასახ ნაშრ, გვ 142

² Мишфед А. Великая французская буржуазная революция, М, 1956, გვ 8

³ კ ანთაძე, მ კალანდაძე საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბ, 2005

⁴ Арсланов П., Абсолютная монархия на Западе, СПб, 1902, Кареев Н. Западноевропская абсолютная монархия XVI, XVII, XVIII вв., СПб, 1908 Савини А., Век Людовико XIV, М., 1930 Кононов И., Абсолютная монархия во франции – “Вопросы истории” 1989, № 1

რ სიკინჭალაშვილის ნაშრომის შესამე მონაკვეთი წმინდა ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და ყველაზე საინტერესო ჩანს აქ ავტორი კონკრეტულად არჩევს რევოლუციამდელ საფრანგეთში საგლეხო მინათმფლობელობის საკითხზე „რუსული სკოლის“ ისტორიკოსების შეხედულებებს. თემა არის რთული და აქტუალური მით უმეტეს, რომ ეს საკითხი საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ამ დროს ჯერ კიდევ არ იყო ჯეროვნად დამუშავებული

ალ ნამორაძემ, ცხადია, დიდი ნდობა გამოუცხადა თავის ასპირანტს, როდესაც, ასეთი რთული ისტორიოგრაფიული საკითხი მისცა დასამუშავებლად, რასაც უნდა ითქვას, რომ ასპირანტმა არც ისე ურიგოდ გაართვა თავი

რ სიკინჭალაშვილმა ძალიან კარგად იცის არა მარტო ემპირული, ფაქტოგრაფიული მხარე საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ, არამედ თეორიული, „რუსული სკოლის“ წარმომადგენელთა შეხედულებები ამ საკითხზე, რაც მნიშვნელოვანი წილიდან განსაზღვრავს მისი ნაშრომის მეცნიერულ ღირებულებას ამ თემის განხილვის დროს ის იყენებს მისთვის ხელმისაწვდომ წყაროებსა და ლიტერატურას რუსულ და ფრანგულ ენაზე და რაც ყველაზე უფრო მთავარია, მან ძირითადში სწორად წარმოაჩინა „რუსული სკოლის“ ისტორიკოსების შეხედულებები და ხაზი გაუსვა ამ სფეროში მათ დამსახურებას, რაც ახალგაზრდა, დამწყები ისტორიკოსის, ასპირანტის, დიდ წარმატებად მიგვაჩნია თუმცა ზოგიერთი საკითხის შემდგომი დახვეწა სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა ჩანდეს

„რუს ისტორიკოსებს ნ კარევეს, ივ ლუჩიცკის, მ კოვალევსკის აერთიანებდა საფრანგეთის რევოლუციის სოციალ-ეკონომიურ პრობლემათა კვლევის ერთი და იგივე ინტერესი მოუხედავად ამისა, აღნიშნული პრობლემის კვლევისას მათ გამოთქვეს სრულიად სანიშნაოდმეყო შეხედულებანი, როგორც საერთოდ, ისე საგლეხო მინათმფლობელობის ირგვლივ“¹ პირველ რიგში ავტორს აინტერესებს თუ რა იყო იმ აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზი, რომელიც „რუსული სკოლის“ ისტორიკოსებს შორის არსებობდა

¹ რ სიკინჭალაშვილი დასახ ნაშრ . გვ 149

თუ ამ თემაზე მის მსჯელობას მარქსისტულ ფრაზეოლოგიას ჩამოაშორებთ, მისში რაციონალური მარცვლი უეჭველად დარჩება ამ აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზი მათ მსოფლმხედველობაში და ნყაროთმყოფდნობის სფეროში უნდა ვეძიოთ კოვალევსკი ლებრალი და კონსტიტუციური მონარქიის მომხრეა, ლუჩიცკი კი ნეროლბურყუაზიულ-ნაროდნიკული სულისკვეთებითაა განმსჭვალული¹ ლუჩიცკი უმთავრესად ვერდნობა საგადასახადო სიებს, კოვალევსკი „ჩივილის რვეულებს“² რამდენად გვიქმნის ეს მსჯელობა აღნიშნულ საკითხზე ამომწურავ ნაროდგენას ძნელი სათქმელია როგორც ეტყობა, ასპირანტის და მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელის თვალსაწიერის მიღმა დარჩა ამ აზრთა სხვადასხვაობის მნიშვნელოვანი მხარე ტოკვილი და ლუჩიცკი გლეხურ საკუთრებას განიხილავენ სამართლებრივ-იურიდიულ ქრილში, ხოლო კარევიცი და კოვალევსკი კი სოციალ-ეკონომიკური რაკურსით

„უადგილობის გამო ზეენ ვერ შეეეებით როგორც კოვალევსკის არგუმენტაციას საგადასახადო სიების და სხვა ანალოგიური დოკუმენტების წინააღმდეგ, ისე ლუჩიცკის არგუმენტაციას „ჩივილის რვეულების“ წინააღმდეგ აღენიშნავთ მხოლოდ, რომ ეს არგუმენტაცია არსებითად ერთი და იმავე ხასიათისაა და თუ შეიძლება ლაპარაკი რაიმე ნაკლებ ლუჩიცკისა და კოვალევსკის შრომებში, ეს ნაკლი, უწინარესად ყოვლისა, დოკუმენტური მასალის ცალმხრივ გამოყენებაშია“³

მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ ამ არგუმენტაციის ვრცლად განხილვა საინტერესო იქნებოდა და ეს შეიძლებოდა გაკეთებულიყო მეორე მონაკვეთის შეკვეცის ხარჯზე აქვე დაეძინთ, რომ ეს საკითხი უნდა განხილულიყო კომპაქტურად, ერთ ადგილზე და არა გაფანტულად, სხვადასხვა გვერდებზე, როგორც ეს ნაშრომშია რაც აბნევს მკითხველს

„რუსული სკოლის“ კორიფეებს შორის კამათი იწყება იქიდან, თუ ვის ეკუთვნოდა მინა რევილუციამდელ საფრანგეთში ი ლუ-

¹ იქვე გვ. 150

² იქვე, გვ. 156

³ რ. სიკინჭალაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 156-157

ჩიცი ამტკიცებდა, რომ რევოლუციის წინ მინების უდიდეს ნაწილს გლეხობა ფლობდა განსაკუთრებით ფართოდ მოიკიდა ფეხი წერილმა გლეხური მინათმფლობელობამ, რომელიც ი ლუჩიცკის ღრმა რწმენით, კიდევ უფრო გაფართოვდა

დიაშტრალურად საპირისპირო აზრის იყო მეორე ცნობილი რუსი ისტორიკოსი მ კოვალევსკი ის ამტკიცებდა, რომ რევოლუციამდე მინა იყო არა გლეხის, არამედ თავიდანაწარმოების, ეკლესიის და სამეფო ტახტის საკუთრებაში ი ლუჩიცკისაგან განსხვავებული აზრი ჰქონდა მას გლეხურ მინათმფლობელობაზე და მას უმნიშვნელო როლს აკისრებდა ¹

ამ თემას მჭიდროდ უკავშირდება კიდევ ერთი პრინციპული საკითხი ფრანგი გლეხი მინის მესაკუთრე რევოლუციამდე იყო თუ რევოლუციის შემდეგ? ი ლუჩიცკის თანახმად, ფრანგი გლეხი მინის მესაკუთრე იყო ჯერ კიდევ რევოლუციამდე, ხოლო მ კოვალევსკის მიხედვით, ასეთად ფრანგი გლეხი აქცია რევოლუციამ ქართულმა მკვლევარმა სწორად წარმოაჩინა, თუ რა საკითხებზე იყო დავა „რუსული სკოლის“ წარმომადგენლებს შორის

ეტყობა, ამ დავაში იე ლუჩიცკი უფრო ახლოს მივიდა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე მისი სახელმძოხვეჭილი ოპონენტი ყოველ შემთხვევაში შემდგომმა გამოკვლევებმა (ე ლეფევი, ნ ლუკინი, ს სკაჟკინი) გვიჩვენებს, რომ რევოლუციამდე საფრანგეთში უკვე არსებობდა წერილი გლეხური საკუთრება ფაქტობრივად ამაღ კიდევ უფრო გაამყარა ტოკვილ-ლუჩიცკის პოზიცია, რომლის თანახმად, წერილი გლეხური საკუთრებას საძირკველი ჩაეყარა უკვე „ძველი რეჟიმის“ დროს „დეფაქტო“ წერილი გლეხური საკუთრება რევოლუციამდე არსებობდა რევოლუციის შედეგად ეს უკვე „დე იურედ“ იქცა შესაძლოა, ტოკვილი და მის კვლადაკვალ ი ლუჩიცკი ნებსით თუ უნებლიეთ აკნინებდნენ ფრანგი გლეხის სენიორული გადასახადებიდან განთავისუფლების საქმეში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მნიშვნელობას „რევოლუციამ კი არ შექმნა წერილი გლეხური საკუთრება, არამედ გაათავისუფლა

¹ იქვე, გვ 149 150

ფეოდალური ვალდებულებებისაგან¹ რევოლუციამ კატალიზატორის როლი შეასრულა და დააჩქარა ნერვილი გლეხური მეურნეობის განთავისუფლება სენიორული გადასახადებისაგან ამიტომ ძნელია დავეთანხმოთ რ სიკინჭალაშვილს, როდესაც წერს, რომ „ლუჩიცკის საერთო თვალსაზრისი ნერვილი გლეხური მეურნეობის, როგორც საგლეხო საკუთრების შესახებ, უსათუოდ, მცდარია“² ასეთი კატეგორიული ტონი მიუღებელია და რაც მთავარია სადაოა

ამ პრობლემის არსია „ცენზიტარული მინათმფლობელობა“³ ეის ეკუთვნოდა რევოლუციამდე მინა და არსებობდა თუ არა რევოლუციამდე გლეხური საკუთრება

რ სიკინჭალაშვილი სწორად გადმოგვცემს „ცენზიტარული მინათმფლობელობის“ შესახებ რუსი ისტორიკოსების შეხედულებებს და ამ საკითხის საფუძველიან ცოდნას აქვს, რაც ასპირანტიკისათვის საკმარისი უნდა იყოს

„თუ „ცენზივას“ საკუთრებად ვაღიარებთ, მაშინ უნდა გავიზნაროთ ლუჩიცკის თვალსაზრისი, რომ საფრანგეთში რევოლუციამდე მინის უდიდესი ნაწილი წარმოადგენდა საგლეხო საკუთრებას პირიქით, თუ უარყოფთ „ცენზივას“, როგორც საკუთრებას, მაშინ უნდა გავიზნაროთ კოვალევსკის თვალსაზრისი, რომ საფრანგეთში რევოლუციამდე მინების უდიდესი ნაწილი წარმოადგენდა პრივილეგირებულთა საკუთრებას“³

რა გზას ირჩევს ქართველი მკვლევარი? იგი ფიქრობს, რომ „საკითხის კლასიკური გადაწყვეტა მოგვცა კ მარქსმა თავის ნაშრომში „ლუი ბონაპარტის თვრამეტი ბრიუშერი“, სადაც მარქსი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ცენზიტარი გლეხი არ შეიძლება ჩაითვალოს მესაკუთრედ და ის იყო ნახევრად ყმა ანალოგიური აზრი არის გატარებული მის ფუძემდებლურ ნაშრომში „კაპიტალი“, თუმცა ამაზე სტატიაში არაფერია ნათქვამი

¹ Сказкин С. Спорные вопросы аграрной истории Франции XVIII в - в кн Европа в новое и новейшее время Памяти Н М Луккина, М 1966, გვ 104

² რ სიკინჭალაშვილი, დასახ. ნაშრ გვ 152

³ რ სიკინჭალაშვილი, დასახ. ნაშრ გვ 157

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ პრინციპულ საკითხში ქართველი მკვლევარი მ კოვალევსკის თვალსაზრისისაკენ უფრო იხრება და თავის შეხედულებას, ბუნებრივია, მარქსისტულ სამოსელში ახვევს რაც სახეებით შეესატყვისებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს, თუმცა შეცნიერთა უმრავლესობა მართალია ძალიან ფრთხილად, მაგრამ მაინც იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ცენზიტარული მინათმფლობელობის საკითხში ივ ლუჩიცი უფრო ახლოს მივიდა ქვემართებთან, ვიდრე მისი ოპონენტი

ივ ლუჩიცი მართალია, როდესაც ცენზიტარ გლეხს მესაკუთრედ მიიჩნევს, მაგრამ ისინი არ იყვნენ მინის სრული მე საკუთრებები ცენზივა წარმოადგენს გლეხური საკუთრების ფეოდალურ ფორმას¹

ჩვენი აზრით, გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსის ნიკოლოზ კარეევის შეხედულებების განხილვა, რ სიკინჭალაშვილის ნაშრომის აქილესის ქუსლად უნდა მივიჩნიოთ უპირველეს ყოვლისა, თვალსადაცმია ის გარემოება, რომ ამ სფეროში ნ კარეევის დამსახურებას მეტად მცირე ადგილი ეთმობა და გაშუქებულია მკრთალად, სუსტად საკმარისია ითქვას, რომ ნაშრომში ნ კარეევის სახელი სულ ორჯერაა ნახსენები ეს კი ძალიან ცოტაა ამას ავტორი ადგილის უქონლობით ხსნის „უადგილობის გამო ჩვენ არ გვაქვს საშუალება კვლადკვალ მივეყვით კარეევის თვალსაზრისის განვითარებას და ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით გადმოვცეთ იგი ამიტომ დაეკმაყოფილებით ლუჩიცის და კოვალევსკის შეხედულებების გადმოცემით და შევეცდებით ნათელვყოთ სახ ელდობრ რამი გამოიხატა კარეევის თვალსაზრისის მერყეობა“² ეს განცხადება ვერ გვარწმუნებს ასეთი გადანუვტილების მართ ბულებამი ჩვენ მიგვანია, რომ ნაშრომი ბევრად მოიგებდა თუ შესავალი ნაწილი ოდნავ შეიკვეცებოდა, ხოლო მესამე ნაწილი გაიზრდებოდა, მათ შორის კარეევის შეხედულებების განხილვის ხარჯზე

Сказкин С. Спорные вопросы аграрной истории Франции накануне революции XVIII в Европе в новое и новейшее время с6 страниц памяти академика Луккина Н М, М 1966, Сказкин С. феалист звре и сто учение о цензиве - "Средние века" вып 2, М 1942

² რ სიკინჭალაშვილი დასახ ნაშრ, გვ 150

რ სიკინჭალაშვილმა თავის ნაშრომში, ვფიქრობთ, დამაჯერებლად ვერ აჩვენა თუ რაში მდგომარეობდა ნ კარეევის მერყეობა ნ კარეევის თვალსაზრისმა საგლეხო მონათმფლობელობის საკითხში გარკვეული ევოლუცია განიცადა მის მიერ XIX საუკუნის 80-იან წლებში გამოთქმული შეხედულებანი (შხედველობაში გვაქვს კარეევის ნაშრომი „Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последние четверти XVIII века“, რომელიც გამოიცა 1879 წელს) ძირითადად ემთხვევა კოვალევსკის შეხედულებებს შემდგომში კარეევმა ნაწილობრივ გაიზარა ლუჩიცკის შეხედულებები და დაიკავა „მერყევი პოზიცია ლუჩიცკის და კოვალევსკის შეხედულებათა შორის განსხვავებით კარეევისგან ლუჩიცკი და კოვალევსკი ძირითადად იმ შეხედულების „ერთგულ“ დარჩენე, რომელიც დასაწყისში გამოთქვეს“¹

რ სიკინჭალაშვილის ღრმა რწმენით, ნ კარეევს „რუსულ სკოლაში“ საშუალოდ პოზიცია უკავია ი ლუჩიცკსა და მ კოვალევსკს შორის ნ კარეევის ადგილის ამგვარი განსაზღვრა საკამათოდ მიგვაჩნია მართალია „ცენზოტარული მონათმფლობელობის“ საკითხში ნ კარეევის შეხედულებებმა განიცადეს გარკვეული სახეცვლილება, საქმე ისაა, რომ თუ დასაწყისში ნ კარეევი იზიარებდა მ კოვალევსკის შეხედულებებს შემდგომში იგი ლუჩიცკის გამოკვლევების გაცნობის შედეგად, უფრო კარგად გაერკვა საქმის ვითარებაში, მაგრამ ეს ფერისცვალება უშთაერესად ეხება ნ კარეევის შეხედულებების დეტალებს და არა მთლიანად მის კონცეფციას მისი პოზიცია რევოლუციამდელი საგლეხო მონათმფლობელობის საკითხში ძალიან უახლოვდებოდა მ კოვალევსკის თვალსაზრისს ნ კარეევი, მ კოვალევსკის მსგავსად, ამტკიცებდა, რომ რევოლუციამდე მიწების უდიდესი ნაწილი ნარმოადგენდა პრივილეგირებული წოდების საკუთრებას“²

¹ რ სიკინჭალაშვილი დასაბ ნაშრ გვ 150

² Вебер Г. Историкографические проблемы М. 1974. გვ 256-281. Историкография нового времени стран Европы и Америки т. I, М., 1967. გვ 256-261. Золотарев В. Историческая концепция Кареева Н. И., Содержание и эволюция Л., 1988. Золотарев В. Кареев Н. И., (1850-1931) – “Новая и новейшая история” 1992 № 4; Фролова И., Значение исследования Кареева Н. И. для разработки истории французского крестьянства в эпоху феодализма - “Средние века” вып. 7 М. გვ 195

„რამი გამომგლავნდა კარეევის მერყეობა? იმაში, რომ მან „ცენზიტარული მინათმფლობელობა“ აღიარა შეზღუდულ, არათავისუფალ, დამოუკიდებელ საკუთრებად, იმაში, რომ იგი გადაჭრით არ დამდგარა ლუჩიკის ან კოვალევსკის თვალსაზრისზე მაგრამ დამოუკიდებლად იმისგან, სურდა თუ არა ეს კარეევის, იგი მაინც კოვალევსკის პოზიციებზე დარჩა ვინაიდან, ბოლოს და ბოლოს, უფრო მნიშვნელოვანი იყო ალოდიალური საკუთრების უარყოფა, ვიდრე შეზღუდული, არათავისუფალი საკუთრების ცნობა“¹

რ სიკინჭალაშვილის არგუმენტები ვერ გვარწმუნებს იმაში თუ რამი გამომგლავნდა ნ კარეევის მერყეობა პირადად ჩვენ აქ ვერაფერით მერყეობას ვერ ვხედავთ ნ კარეევი მკაფიოდ აყალიბებს თავის აზრს „ცენზიტა“ წარმოადგენს შეზღუდულ, არათავისუფალ, დამოკიდებულ საკუთრებას“ და მაქსიმ კოვალევსკის თვალსაზრისს ემხრობა

ამრიგად, ალ წამორაძემ დიდი ნდობა გამოუცხადა თავის ას-პირანტს, როდესაც² ასეთი რთული თეორიული, ისტორიოგრაფიული საკითხის დამუშავება დაავალა ასპირანტის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან ამ ამოცანას ურიგოდ არ გაართვა თავი და დაწერა საინტერესო ნაშრომი „საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“ ამით მან თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის დამუშავების საქმეში და გამოამგლავნა დიდი შრომისმოყვარეობა ნყარობისა და ლიტერატურის ცოდნა რთულ მეცნიერულ პრობლემებში გარკვევის უნარი და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია ეს ნაშრომი იყო კიდევ ერთი წინგადადგმული ნაბიჯი მეცნიერული კვლევა-ძიების უნარ-ჩვევების გამომუშავების გზაზე ცხადი იყო მისი, როგორც მკვლევარი ისტორიკოსის პერსპექტიულობა

¹ რ სიკინჭალაშვილი, დასახ ნაშრ, გვ 158

III თავი

მირიან ვერემიძე დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის შესახებ

აღ ნამორაძის მონაწიეებიდან აღნიშნულ საკითხს საფრანგებოდ ჩაულრმავდა გორელი ისტორიკოსი მირიან მურადოვი (ვერემიძე) მან ამ პრობლემას მოუძღვნა საინტერესო ნაშრომი „სენიორალური გადასახადების მოსპობის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტი“ მან 1954 წელს აღ ნამორაძის ხელშეწყობით ნარმატივით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თემაზე „დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა საფრანგეთში 1789-1791 წლებში“

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ თავდაპირველად ეს თემა აღ ნამორაძემ თავის მონაწიეს მისცა როგორც რეფერატი, მაგრამ მან, როგორც ეტყობა, ამ დავალებას ნარმატივით გაართვა თავი და გადაწყვიტეს, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა 1789-1791 წლებში საგანგებო შესწავლის საგნად გაეხადათ 1950 წელს ასპირანტთა სამეცნიერო შრომების კრებულში მან გამოაქვეყნა საინტერესო ნაშრომი „სენიორალური გადასახადების მოსპობის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტი“, რომელიც საუარაუდოა, რომ რეფერატის გაფართოებულ ვარიანტს წარმოადგენდა და მისი საკანდიდატო დისერტაციის ერთ-ერთი მოზრდილი ფრაგმენტი იყო

ეს სტატია ავტორს სამ მონაკვეთად აქვს დაყოფილი, და თითოეულ მათგანში განიხილავს შემდეგ პრინციპულ საკითხებს 1 1789 წლის რევოლუციის წინ არსებული სენიორალური გადასახადები საფრანგეთში და გლეხობის მოთხოვნები, 2 დამფუძნებელი კრება გლეხთა გახანგრძლივებული მღელვარებების წინაშე,

3 სენიორული გადასახადების გაუქმების წესისა და მისი შედეგების შესახებ¹

ასეთი კონკრეტული საკითხის არჩევა ყოველთვის მომგებიანია და მეცნიერული კვლევისათვის ხელსაყრელი საკითხისადმი ავტორის მიდგომა არის მეცნიერული ეყრდნობა წყაროებისა და საკვლევე ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნას და გააზრებას ამჟღავნებს მეცნიერული კვლევისათვის საჭირო უნარ-ჩვევებს და დიდ ერუდიციას

• • •

მირიან შურადოვა (ეფრემიძე) განაგრძო დაწყებული საქმე და ამ თემაზე მუშაობა ლოგიკურ დაგვირგვინებამდე მიიყვანა 1954 წელს, ღვანლმოქილი მეცნიერის ალ ნაშორაძის ხელმძღვანელობით, ნარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია, რაც ამ სფეროში ქართული ისტორიოგრაფიის კიდევ ერთი მიღწევა იყო

სადისერტაციო ნაშრომის არქიტექტონიკა ასე გამოიყურება შესავალი, პირველი თავი გლვთა მდგომარეობა და მოთხოვნები 1789 წლის რევოლუციის წინ მეორე თავი დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა ის სამი ნაწილისაგან შედგება 1 კანონმდებლობა სენიორული უფლებების შესახებ, 2 კანონმდებლობა სათემო მიწების და სერვიტუტების შესახებ 3 გლეხობის პასუხი დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობაზე დასკვნა, გამოყენებული წყაროების და ლიტერატურის სია, ბიბლიოგრაფია

სადისერტაციო ნაშრომის შესავალი კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებს, რაც უპირატესად იმით გამოიხატება, რომ ავტორულია საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის

¹ შ შურადოვი (ეფრემიძე), სენიორალური გადასახადების მოსაპოვის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტები — ასპირანტთა სამეცნიერო შრომების კრებული, ნიგნი 1, თბ., 1950, გვ 121 126

სტალინურ შეფასებაზე¹ ამგვარი მიდგომა ადვილი გასაგებია და ჩვენ კარგად გვესმის, რომ ამის გარეშე მაშინ სადისერტაციო ნაშრომი არ ინერბოდა ამ შემთხვევაში ჩვენ ბრალდებას ვუყუენებთ არა რომელიმე ისტორიკოსს, არამედ პოლიტიკურ სისტემას, რომელიც აიძულებს მეცნიერს გარკვეულ შეზღუდულ ჩარჩოებში მოექცეს

ამ ნაშრომს არ აქვს საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მთლიანად შესწავლის პრეტენზია ავტორი მიზნად ისახავს მარქსიზმ-ლენინიზმის მეცნიერული თეორიის საფუძველზე გააშუქოს რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მხოლოდ ერთი ნაწილი დამფუძნებელი კრების (კონსტიტუანტის) კანონმდებლობა სწორი უფლებების, სათემო მიწების და სათემო სერვიტუტების შესახებ² ამგვარი მიზანდასახულობა საყვარელი შეესატყვისებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს და დღევანდელი გადასახედიდან მისი განსჯა მკაცრი განაჩენი იქნებოდა

დიდ ინტერესს იწვევს ნაშრომის შესავალი, რომელიც ჩვეულებრივ იყოფა ორ ნაწილად ჯერ წყაროების მიმოხილვით, ხოლო შემდეგ გარჩეულია საკითხის ირგვლივ არსებული ლიტერატურა სადისერტაციო ნაშრომში დაწვრილებითაა გარჩეული ის დოკუმენტები, რომელიც ასახავს რევოლუციის წინ გლეხთა მდგომარეობას და მოთხოვნებს. შემდეგ განხილულია ის წყაროები, რომელიც უშუალოდ დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობას ეხება და ბოლოს საუბარია იმ მასალებზე, რომელიც ასახავდა გლეხთა მოძრაობას³

¹ მ მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა საფრანგეთში 1789-1791 წლებში, საკანონმდებლო დისერტაციის ხელნაწერი თბ., 1954, გვ 238 Myradov M., Agrarное законодательство учредительного собрания во Франции в 1789-1790 гг - Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Тб 1954, გვ 3

² Myradov M., Agrarная законодательство გვ. 3

³ მ მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული გვ 6-11

როგორც დისერტანტი აღნიშნავს, საკითხის ირგვლივ არსებული წყაროებიდან, პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იპყრობს 1912 წელს ფრანგი ისტორიკოსების ფილიპ სანიაკის და პიერ კარონის რედაქციით გამოცემული კრებული დისერტანტი აქ გამოქვეყნებული წყაროების ღირსებას იმაში ხედავს, რომ ის საშუალებას იძლევა გავაშუქოთ სენიორული რეჟიმის წინააღმდეგ გლეხთა ბრძოლის ცალკეული ეპიზოდები და გამოვარკვიოთ გლეხობის რეაქცია დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობაზე, როგორც მთლიანად, ასევე ცალკეულ დეკრეტებზე გარდა ამისა, კრებულში გვხვდება მასალები, რომლებიც წარმოდგენას გვიქმნიან გლეხობის მდგომარეობაზე რევოლუციის წინ¹

ქართველი ისტორიკოსი არ შემოიფარგლა მხოლოდ „ჩივილის (სანადგლის) რეველების“ განხილვით, რომელიც თავისთავად საინტერესო წყაროა და როგორც გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი გრაფი ალექსის დე ტოკვილი შენიშნავდა, წარმოადგენს „ძველი რეჟიმის ანდერძს“ მან ისარგებლა რენის სამეცნიერო, ტრუას და ბარ-სიურ-სენის ბალიაჟის მოთხოვნებით საგულისხმოა, რომ დისერტანტი ამ მასალებს უყრდნობა მაშინაც, როდესაც ცდილობს ნათელი მოჰქინოს საფრანგეთის გლეხობის მოთხოვნებს აგრარულ საკითხზე რევოლუციის წინ² ეს გასაგებიცაა, ვინაიდან საფრანგეთის რევოლუციის წინ გლეხობის მდგომარეობა წარმოადგენს სადისერტაციო ნაშრომის ფონს და მისი უგულისყუროდ დატოვება გამართლებული არ იქნებოდა³

კონკრეტულად დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის გაშუქების მიზნით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დეზანის მიერ გამოცემულ საფრანგეთის მთავრობის აქტებს, სადაც რევოლუციის მთელი აგრარული კანონმდებლობა თავმოყრილია მერვე ტომში⁴ გარდა ამისა, როგორც დისერტანტი დასძენს „ჩვენი

¹ Мурадов М. Аграрное законодательство , გვ 3 4

² იქვე

³ იქვე

⁴ Мурадов М Аграрная законодательство გვ 4

თემისთვის საკმაოდ ძვირფასი მასალებია მოთავსებული დოკუმენტების ცნობილ გამოცემაში „არქივებს პარლამენტარეს“ და ფილიპ ბუშეს და პოლ რუს მიერ გამოცემულ „საფრანგეთის რევოლუციის საპარლამენტო ისტორიაში“ ცხადია, გამოყენებულია სხვა საინტერესო მასალები“¹

მას, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რევოლუციის პირობებში, არ უქონია საფრანგეთის წინვითსაცემებსა და არქივებში მუშაობის საშუალება, მაგრამ საბედნიეროდ ძირითადი წყაროები ფრანგი ისტორიკოსების მიერ გამოქვეყნებული იყო და დისერტანტს მასზე ხელი მიუწვდებოდა შესაძლოა, შემდგომში აღმოჩნდა ახალი წყაროები, მაგრამ ეს ზოგად სურათს შეკვეთრად, რადიკალურად არ ცვლიდა და უპირატესად ნიუანსებს შეეხებოდა

ეს სოლოდური წყაროთმცოდნეობითი ბაზა სადისერტაციო ნაშრომის ერთ ერთ მთავარ ღირსებად გვევლინება და მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს მის მეცნიერულ ღირებულებას

წყაროების განხილვის შემდეგ, ცხადია, დისერტანტი იწყებს სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვას ამ თემაზე მისი მსჯელობა საყურადღებოა ბუნებრივია, რომ ამ საკითხს დისერტანტი მარქსისტული თვალთახედვით აშუქებს, რაც დღევანდელი გადასახედიდან, მოძველებულია, მაგრამ არ უნდა დაგვაიწყდეს, რომ აუცილებელი იყო იმ სიტუაციაში

დიდი ხნის მანძილზე საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში პერიფერიულ თემად რჩებოდა და მხოლოდ 1874 წელს, ფრანგმა ისტორიკოსმა ანრი დონიოლმა მიაქცია პირველმა ყურადღება ამ პრობლემას და სპეციალურად დაამუშავა ეს საკითხი. ქართველი მეცნიერი ფრანგ ისტორიკოსს ორ რამეზე ეკამათება¹ ავტორის ღრმა რწმენით, დონიოლი ამოდის იმ მცდარი დებულებიდან, რომ რევოლუციის დაწყებამდე დიდი ხნით ადრე საფრანგეთის გლეხობის ერთი ნაწილი ფლობდა მიწის საკუთრებას 2 გარდა ამისა, ფრანგი მკვლევარი კრინტს არ ძრავს არც დამფუძნებელი კრებ-

ის სოციალურ შემადგენლობაზე და არც მის კანონმდებლობაზე სათემო მიწების და სათემო სერვიტუტების შესახებ¹

უპირველეს ყოვლისა დაეინყუთ იმით, რომ კატეგორიულად იმის მტკიცება თითქოს ფრანგი ისტორიკოსის მოსაზრება, რომ რევოლუციის წინ საფრანგეთის გლეხობის ერთი ნაწილი ფლობდა მიწის საკუთრებას, მცდარია, ძალზე ძნელია ვფიქრობთ, უფრო მეტი სიფრთხილეა საჭირო საკითხი არის რთული, მრავალფეროვანი და ერთმნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანის საშუალებას ნაკლებად იძლევა

მეორე შენიშვნის პირველი ნაწილი უფრო მარქსისტულ ხასიათს ატარებს და ყურადღებას ამახვილებს დამფუძნებელი კრების კლასობრივ შემადგენლობაზე, თუმცა მოსაზრება, რომ ფრანგი ავტორი გვერდს უვლის დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობას სათემო მიწების განაწილების შესახებ, ანგარიშგასაწევი უნდა იყოს

შემდგომი მეცნიერი, რომლის ნაშრომზეც ჩერდება ჩვენი დისერტანტი არის ფრანგი იურისტის ემილ შენონის გამოკვლევა, მაგრამ მას, ქართველი ისტორიკოსის შეხედულებით, როგორც იურისტს ძირითადად აინტერესებდა მიწის საკუთრების სხვადასხვა ფორმები და აგრარული კანონმდებლობა²

დისერტანტი მაღალ შეფასებას აძლევს ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსის ფილიპ სანიაკის წიგნს „საფრანგეთის რევოლუციის სამოქალაქო კანონმდებლობა“ ეს ნაშრომი მას საკითხის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში ერთ-ერთ საუკეთესოდ მიაჩნია, მაგრამ ამავე დროს, იტყუებოდა ანგარიში გაუწიოს გაბატონებულ იდეოლოგიას და მარქსისტული პოზიციებიდან ეკამათება ფრანგ ისტორიკოსს აი რას წერს იგი „ეს წიგნი სავესა წინააღმდეგობებით ავტორი აღიარებს, რომ გამოსასყიდი ფასი გლეხთა უდიდესი ნაწილისათვის მიუწოდებელი იყო, მაგრამ ეს არ უშლის ხელს მას ამტკიცოს, რომ დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა შეესატყვისებოდა ხალხის ინტერესებს“³

¹ Мурадов М. Аграрное законодательство. გვ 5-6

² იქვე გვ 5

³ იქვე

უპირველეს ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ საკანონმდებლო კრების აგრარული კანონმდებლობის პოზიტორი ასპექტების წინ ნამოწევა, როგორც ეს სანიაკის წიგნშია, გაცილებით უფრო ანგარიშგასანევი ჩანს, ვიდრე ეს დიდი ხნის განმავლობაში საბჭოთა ისტორიოგრაფიის ეგონა მეორეც როგორც წყაროები აღნიშნავენ, მოუხედავად მთელი რიგი სირთულეებისა, ბობოლა გლეხებთან ერთად მიწის შექენა ხელნიფებოდა საშუალო, და ასე განსაჯეთ ლარიბი გლეხობის ნაწილსაც მთავარი ის კი არ იყო, რომ ფასები მაღალია ეს დროებითია გლეხს იმედი გაუწდა, რომ მიწა შეიძლება რაღაც მომენტში მისი გახდეს დაირღვა ცნობილი პრინციპი „არ არსებობს მიწა უსენიოროდ“ დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის დამსახურებაც ეს იყო

მეორე შენიშვნა ტრადიციულია და ეხება საგლეხო მიწათმოქმედებას დისერტანტი არ ეთანხმება ფრანგ ისტორიკოსის იმპო, რომ საფრანგეთში რევოლუციამდე გლეხური საკუთრება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო¹ კელავ გაემეორებთ ასე კატეგორიულად იმის მტკიცება, თითქოს ეს მოსაზრება მცდარია, ძალიან ძნელია ამ შეხედულებას არსებობის უფლებას ვერაფერ ნაართმევს და მას საკმაოდ ბევრი მომხრეები პყავს

აღნიშნული პრობლემის დამუშავების საქმეში დისერტანტი ძალიან მოკლედ ეხება გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის, ლიბერალური ისტორიოგრაფიის პატრიარქის ალფონს ოლარის დამსახურებას და დასძენს, რომ მისთვის საინტერესო თემას გაკერით შეეხო ა ოლარი ნაშრომში „საფრანგეთის რევოლუცია და სენიორალური რეჟიმი“ სადისერტაციო ნაშრომის რეფერატი ა ოლარის წიგნზე საუბარი არის მშრალი და მისი წვლილი აღნიშნული საკითხის დამუშავების საქმეში სათანადოდ არ არის ნაჩვენები²

სადისერტაციო ნაშრომში ა ოლარის წერილი უფრო ფართოდაა განხილული ოლარი ხაზს უსევამს, რომ სენიორული უფლებების გამოსასყიდად მაღალი ფასების დანესებით დამფუძნებელმა კრებამ ფაქტორად არ შეამსუბუქა გლეხის ხვედრი ვერ დააკმაყ-

¹ Муравов М. Аграрное законодательство. გვ 5

² იქვე

ოფილა ფრანგი გლეხობა და ამით საფრანგეთი გლეხთა აჯანყებების ცეცხლში გაახვია გლეხთა ამ აჯანყებების ცალკეული ეპიზოდების აღწერა ოლარის ნაშრომის დადებითი მომენტია ნაშრომის ნაკლი ის არის, რომ დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა განხილულია უაღრესად სქემატურად. ოლარს, სანაიკს მსგავსად, მიაჩნია ცენტრალური გლეხი მესაკუთრედ და ბოლოს ოლარი არაფერს ამბობს დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობაზე სათემო მიწების და სათემო სერვიტუტების შესახებ¹

დისერტანტი არაფერს ამბობს საგლეხო მინათმფლობელობის დამუშავების საქმეში, მეორე დიდი ფრანგი ისტორიკოსის გრაფ ალექსის დე ტოკვილის ღვაწლზე, რაც მნიშვნელოვანი იქნა, ვფიქრობთ, იმით აიხსნება, რომ ტოკვილს რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე სპეციალური ნაშრომი არ დაუწერია მიუხედავად ამისა უნდა ითქვას, რომ ამ სფეროში ა ტოკვილის დამსახურება საკმაოდ დიდია საქმე ისაა, რომ მან პირველმა ისტორიულ ლიტერატურაში გამოიქვეყნა მოსაზრება, რომ რევოლუციამდელ საფრანგეთში არსებობდა გლეხური საკუთრება² ასე რომ ის ისტორიკოსები, რომელსაც ეკამათება ღრმად პატივცემული დისერტანტი, სწორედ ა ტოკვილს ეყრდნობოდნენ ამიტომ ა ტოკვილის დამსახურებისათვის გვერდის ავლა მიზანშეწონილად არ მივაჩნია

დისერტანტი არ შემოიფარგლტ მხოლოდ ფრანგი ისტორიკოსების შრომების განხილვით და მოკლედ შეჩერდა ამ სფეროში დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნების, პირველ რიგში კი გერმანელი ისტორიკოსების დამსახურებაზე დასავლეთ ევროპელი სხვა ისტორიკოსების შრომებიდან ის გამოყოფს გერმანელი ისტორიკოსის პაინრიხ ფონ კუნოვის ნიგნს „კლასებისა და პარტიების ბრძოლა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს“ რაც მნიშვნელოვანი იქნა იმით აიხსნება, რომ იგი კუნოვს რატომღაც მარქსისტად

¹ მ მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული , გვ 14-15

² Токвиль А. Старый порядок и революция СПб 1911

მიიჩნევს¹ ასეთი მოსაზრება სწორი არ უნდა იყოს და ძნელი სათქმელია, საიდან მივიდა დისერტანტი ასეთ დასკვნამდე როგორც დისერტანტი აღნიშნავს, კუნოვი დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობას განიხილავს გლეხთა აუცილებლობას მჭიდრო კავშირში, მაგრამ, ქართული მეცნიერის აზრით, კუნოვი ამას აკეთებს შეტად სქემატურად და რაც კიდევ უფრო მთავარია, არ უკავშირებს საფრანგეთის გლეხობის რევოლუციამდელ მდგომარეობას²

დისერტანტის აზრით, „რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მონაცემთა რევოლუციამდელი ფრანგი გლეხის მდგომარეობის აგან წარმოადგენს დასავლეთ ევროპელი ისტორიკოსების შრომების მთავარ ნაკლს. ამ ხარეუზის თავიდან აცილება შესძლებს მხოლოდ რუსმა ისტორიკოსებმა“³ მნიშვნელოვანწილად ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ დისერტანტი ცალკე გამოყოფს რუსი ისტორიკოსების ღვაწლს და საგანგებოდ უსვამს ხაზს მათ დამსახურებას⁴ ვფიქრობთ, სასურველი იყო, რეფერატში ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდე სიტყვით, ერთ აბზაცში, თქმულიყო იმ აზრთა სხვადასხვაობაზე, რომელხაც ადგილი ჰქონდა „რუსული სკოლის“ კორიფეებს შორის

საბჭოთა ისტორიკოსების შრომებიდან ის გამოყოფს კუნიცისა და პოზნიაკოვის ნიგნს, სადაც შედარებით დანერღებითაა განხილული დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა სათემო მიწების განაწილების შესახებ⁵

დისერტანტი რატომღაც არ ახსენებს და სათანადოდ არ განიხილავს ვ. ვოლგინის და ე. ტარლეს რედაქციით გამოცემულ ნიგნს „საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია“, სადაც ფაქტობრივად შევამბებულია დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობისადმი სტალინური ეპოქის საბჭოური ისტორიოგრაფიის

¹ მ. მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული .. გვ 15

² Myradov M. Аграрное законодательство გვ 5

³ იქვე

⁴ იქვე, გვ 6

⁵ იქვე

დამოკიდებულება, რაც ამ საინტერესო ისტორიოგრაფიული მიმოხილვის სერიოზულ ნაკლად მიგვაჩნია გამოვთქვაში მეტად ფრთხილ ვარაუდს, რომ შესაძლოა ეს იმით აიხსნებოდა, რომ მისი მეცნიერ-ხელმძღვანელი პროფ. ლ. ნამორაძე ამ ნაშრომს სკეპტიკურად უყურებდა.

ჩვენი აზრით, ურიგო არ იქნებოდა სადისერტაციო ნაშრომის რეფერატში მოხსენიებული ყოფილიყო ამ სფეროში ქართველი ისტორიკოსების მოკრძალებული წვლილი. მით უმეტეს, რომ ეს თემა სადისერტაციო ნაშრომში სათანადოდაა ხაზგასმული და მხოლოდ გივი კილურაძის მოხსენება არაა მითითებული¹.

სადისერტაციო ნაშრომის ავტორი ხაზს უსვამს გამოკვლევის მეცნიერულ სიახლეს. ¹ ეს პრობლემა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ჯერ არ ყოფილა დამუშავებული და რაც მთავარია 2 საკითხი განხილულია მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიის სწორი პოზიციებიდან „რაც შეეხება დამფუძნებელი კრების კანონმდებლობას და საერთოდ, 1789 წლის რევოლუციას სენიორული უფლებების სფეროში ამ მიმართულებით საბჭოთა ისტორიკოსებს ჯერ ძალიან ცოტა რამე აქვთ გაკეთებული ცალკეული სტატიები, რომელიც მოგვეპოვება საბჭოთა ისტორიულ ლიტერატურაში, ვერ ავებს ამ ხარეზს“².

მ. მურადოვის (ეფრემიძის) სადისერტაციო ნაშრომის პირველი თავი ორი ნაწილისაგან შედგება თავდაპირველად დისერტანტი განიხილავს ფრანგი გლეხის მდგომარეობას რევოლუციის წინ, შემდეგ კი ჩერდება გლეხთა მოთხოვნებზე აგარულ საკითხებში ორივე პრობლემა არის საინტერესო და აქტუალური.

უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ დისერტანტი კარგად გაერკვა რევოლუციამდელი საფრანგეთის აგარული ყოფის მთავარ მახასიათებელ თავისებურებაში, მართალია ფრანგი გლეხი იურიდიულად თავისუფალი იყო, მაგრამ ეკონომიკურად ის კვლავ

¹ მ. მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგარული, გვ. 24-25

² Мурадов М. Аграрное хозяйство, гл. 6

დამოკიდებულია „თავისუფალი პიროვნება იჯდა არათავისუფალ მინაზე“¹

ქართველმა მკვლევარმა დამაჯერებლად უჩვენა რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხის მძიმე ყოფა და მისი ასეთი შეჭირვება სენიორული გადასახადების გაზრდას დაუკავშირა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხის ყოფა იყო მრავალფეროვანი და დიფერენცირებულ მიდგომას მოითხოვს რევოლუციის წინ გლეხთა დიდი ნაწილის მდგომარეობა მართლაც ძალიან გაუარესდა, რაც განპირობებული იყო „სენიორალური რეაქციით“, მაგრამ XVIII საუკუნის მინორულს ფრანგი გლეხის ცხოვრებაში არის პოზიტიური მომენტებიც და ეს უგულისყუროდ არ უნდა დაგვჩვენოს საქმე ისაა, რომ რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხობის ერთი ნაწილის მდგომარეობა გაუმჯობესდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია ცოტათი ამუქებდა ფრანგი გლეხის გაჭირვებას „სენიორული რეაქციის“ განსაზღვრა 80-იანი წლებით მართებული არ იქნებოდა² ფრანგი ისტორიკოსები „სენიორული რეაქციის“ ხანას XVIII საუკუნის შუა ხანებიდან იწყებენ³

დისერტანტი ჩერდება ისეთ რთულ საკითხზე, როგორცაა „საგლეხო მინათმფლობელობა“, „ცენზივა“ ცხადია, ის მოკლედ ეხება იმ დისკუსიას, რომელიც აღნიშნულ საკითხზე არსებობდა „რუსული სკოლის“ კორიფეებს შორის და აღნიშნულ საკითხში საკმაო ჩახედულებას ამჟღავნებს, რაც მისასაღმებელია

დისერტანტი ეკამათებოდა იმ მკვლევარებს, რომლებიც მთელ ამ პოლემიკას წმინდა აკადემიურ დაედა აღიქვამდნენ და ფიქრობდა, რომ ეს არის მხოლოდ საკითხის ფორმალური მხარე მთავარი, ქართველი მკვლევარის თვალსაზრისით, ისაა, რომ იხილი, ვინც ცენზივას განიხილავენ გლეხურ საკუთრებად, თავისე-

¹ Кареев Н. Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции в последние четверти XVIII века. СПб, 1879 გვ 15

² მ შურადოვი, სენიორალური გადასახადების მოსპობის საკითხი , გვ 124

³ Шерв С. Падение старого режима (1787-1789) т 1-2. СПб 1907-1908

ბურად უგულებელყოფენ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მნიშვნელობას ფრანგი გლეხის მიწის მესაკუთრედ გადაქცევის საქმეში, ხოლო ისინი ვინც არ ეთანხმებიან იმ შეხედულებას რომ ცენზივა არ არის საკუთრება, აღიარებენ რევოლუციის მნიშვნელობას თავისუფალი მესაკუთრე-გლეხის ჩამოყალიბების საქმეში

ეს არის ფრანგი გლეხის განთავისუფლების საქმეში საფრანგეთის რევოლუციის მნიშვნელობაზე, სწორხაზოვანი, მიამიტური წარმოდგენა საკითხისადმი მსგავსი მიდგომა ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა მასში უწინარესად საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხისადმი ორთოდოქსულ-მარქსისტული, ბოლშევიკური, სტალინური მიდგომის გაგენა იგრძნობა, რომელსაც მტკიცედ ნერგავდა საბჭოთა იდეოლოგია რეალურად კი საქმის ვითარება სხვაგვარადაა „საფრანგეთის რევოლუციამ კი არ შექმნა გლეხური საკუთრება, არამედ გაათავისუფლა ფეოდალური ვალდებულებებისაგან“² ეს იყო საკმაოდ რთული და ხანგრძლივი პროცესი, რომლის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ რევოლუციამ რევოლუციამდელ საფრანგეთში დე ფაქტოდ არსებული ვითარება დე იურედ აქცია

დისერტანტი, რ სიკინჭალაშვილის მსგავსად, აღნიშნავს, რომ „ცენზივის“ პრობლემის კლასიკური გადანყვეტა მოცემული აქვს კარლ მარქსს „კაპიტალის“ 47-ე თავში, სადაც ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „ცენზიტარი“ გლეხი არ შეიძლება მივიჩნიოთ მესაკუთრედ³ ეს იყო ნმინდა მარქსისტული მიდგომა კ მარქსის მოსაზრებამ გარკვეული გაგენა მოახდინა მაქსიმ კოვალევსკის შეხედულების ჩამოყალიბებაზე და ის ამტკიცებს, რომ „ცენზივა“ არ იყო საკუთრება მეცნიერთა დიდი ნაწილი, მეტად ფრთხილად, მაგრამ მაინც იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ივ ლუჩიცი უფრო

Мурадов М., Аграрное законодательство , გვ 7

² Сказкин С. Спорные вопросы გვ 104

³ Мурадов М., Аграрное законодательство გვ 7 მ მურადოვი, დამ ფუნდებელი კრების აგრარული გვ 49-53

ახლოს მივიდა რეალობასთან, ვიდრე მისი ოპონენტი მ კოვა
ლევსკი და „ცენზივა“ არის გლეხური საკუთრება

შემდეგი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელზეც ყურადღებას
ამახვილებს დისერტანტი ნაშრომის პირველ თავში, არის სა-
ფრანგეთის სოფლის მეურნეობაში ახალი ტენდენციების შეღწევა
და რევოლუციამდელ საფრანგეთში გლეხთა დიფერენციაცია სა-
კითხი არის საინტერესო და მისი გადაწყვეტა ისტორიკოსთა
შორის აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს

ცნობილი რუსი ისტორიკოსი ივან ლუჩიცი კატეგორიულად
უარყოფდა საფრანგეთის სოფლის მეურნეობაში ახალი ტენდენ-
ციების, კაპიტალის შეღწევის ფაქტს და ამას იმით ხსნიდა, რომ
„საფრანგეთში საერთოდ კაპიტალი არ არსებობდა“¹

სრულიად სანინაღმდეგოს ამტკიცებდა მეორე გამოჩენილი
რუსი ისტორიკოსი მაქსიმ კოვალევსკი იგი ირწმუნება, რომ სა-
ფრანგეთის რევოლუციის წინ სოფლის მეურნეობაში ადგილი აქვს
ნოვაციებს, სიახლეებს, რომელიც, თანდათან, ნელ-ნელა იკიდებს
ფეხს ჩნდება ფერმერული ტიპის გლეხური მეურნეობა შესა-
ძლოა, რუსი ისტორიკოსი ცოტათი აზვიადებდა მათ მნიშვნელო-
ბას და ადგილს საფრანგეთის სამეურნეო ცხოვრებაში. უშუალოდ
აქედან იღებს სათავეს მ. კოვალევსკის შრომებისათვის ნიშან-
დობლივი მიდგომა, როდესაც ის ძალიან აახლოებს, თითქმის
აიგივებს, ინგლისის და საფრანგეთის აგრარულ განვითარებას²

დისერტანტი ხაზს უსვამს რევოლუციის წინ საფრანგეთის
სოფელში მიმდინარე ცვლილებებს და ამ თემას, ბუნებრივია, მარ-
ქსისტული პოზიციებიდან ამუშებს იგი აღნიშნავს, რომ „მოუბე-
დავად ახალი ტენდენციებისა, საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის
განვითარება მიმდინარეობდა ნელი ტემპით და სანარმოო ძალით
შემდეგი წინსვლა ახდენდა მთელი ფეოდალურ აბსოლუტისტური
სისტემის ლიკვიდაციას და გლეხობისათვის ესოდენ საძულეელი

¹ Лучинский Ив., Состояние земледельческого класса во Франции, Киев,
1912 г. 27-28

² Ковалевский М. Происхождение современной демократии, т. 1 часть 1,
издание 2, М. 1901

სენიორული რეჟიმის მოსაზრებას, ყველა მისი პრივილეგიების და გადასახადების ჩათვლით¹ და ამ მოსაზრების გამყარების მიზნით მოჰყავს კ მარქსის მოსაზრება ნაშრომიდან „ლუი ბონაპარტის 18 ბრიუმიერი“

დისერტანტმა კარგად დაინახა ის მჭიდრო კავშირი, რომელიც საფრანგეთის სოფლის მეურნეობაში მიმდინარე პროცესებს და გლეხთა დიფერენციაციას შორის იყო იგი გლეხთა დიფერენციაციას იმ ნოვაციების ლოგიკურ შედეგად მიიჩნევს, რომელსაც ადგილი უჭონდა საფრანგეთის სოფელში

როგორც ეტყობა, ქართველი ისტორიკოსი არ იზიარებს ივ ლუჩიცის თეზისს, რომელიც უგულუბელყოფდა რევოლუციის წინ საფრანგეთის სოფელში მიმდინარე გლეხთა დიფერენციაციის პროცესს და უფრო მ კოვალევსკის და ნ კარევეის თვალსაზრისს იხილება, რომლებმაც დამაჯერებლად ცხადვეს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ გლეხობა რამდენიმე სოციალურ ფენად დაიყო ქართველი ისტორიკოსი რევოლუციამდელ საფრანგეთში სამ ძირითად სოციალურ ფენას გამოყოფს ბობოლა გლეხები, საშუალო გლეხი და ლარიბი გლეხი²

დისერტანტი ეკამათება ცნობილ რუს ისტორიკოსს ალექსანდრე საინისს, რომელიც ამტკიცებდა, რომ აჯანყებული ფრანგი გლეხობის მოთხოვნები XVI XVII საუკუნეებში გაცილებით მკაცრი და პრინციპული იყო, ვიდრე რევოლუციის წინ დისერტანტი სულ სხვაგვარად ფიქრობს და დასძენს „გლეხთა მოთხოვნების კრიტიკული შესწავლა უგულუბელყოფს ამ შეხედულებას“²

ფიქრობთ, კარგი იქნებოდა ავტორს საილუსტრაციოდ ერთი ორი არგუმენტი მიეცემა, რაც დავგარწმუნებდა მისი¹ დებულების სისწორეში აქ საჭირო იყო მეტი საბუთიანობა მტკიცების თვალსაზრისით ეს მსჯელობა მოიკოჭლებს და უფრო დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს

რევოლუციის წინ ფრანგი გლეხის უმთავრესი ამოცანა იყო სენიორალური გადასახადების სრული გაუქმება თემისათვის ყვე

¹ Myradov M Аграрное законодательство . გვ 89

² Myradov M Аграрное законодательство . გვ 89

³ იქვე გვ 9

ლა მიტაცებული მიწის უკან დაბრუნება და მისი განაწილება გლეხებს შორის თუ რა პრინციპით უნდა განხორციელებულიყო ეს გლეხთა რიგებში, აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდა ეს რთული საკითხი უნდა გადაენწყვიტა დამფუძნებელ კრებას¹

სადისერტაციო ნაშრომის ყველაზე უფრო წონიანი მონაკვეთია მეორე თავი, სადაც კონკრეტულად განხილულია დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა ამ გამოკვლევის მეცნიერულ ღირებულებას მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის გარემოება, რომ აღნიშნული პრობლემა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში ფაქტობრივად შეუსწავლელი იყო და ქართველმა მკვლევარმა სცადა თავისი მოკრძალებული წვლილი შეეტანა ამ ხარვეზის გამოსწორების საქმეში ბუნებრივია, რომ ის იძულებულია მოგვეცეს ამ საკითხის მარქსისტული ინტერპრეტაცია

მკაცრი ტონი დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის განხილვის დროს დისერტანტის მსჯელობის შთაეარ ლაიტმოტივად გვევლინება ის თავიდანვე ხაზს უსვამს დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის პროსენიორულ ხასიათს და ცდილობს ახსნას ამის მიზეზები „თავისი მოღვაწეობის დასაწყისში დამფუძნებელი კრება დაადგა გლეხთა მოთხოვნების იგნორირების გზას სამი თვის მანძილზე მას არ გაუკეთებია აბსოლუტურად არაფერი, რათა დაეკმაყოფილებინა მათი [ე ი გლეხობის მ კ] მოთხოვნები“² დისერტანტი დამფუძნებელი კრების პოლიტიკის გასაღებს, მის სოციალურ, კლასობრივ შემადგენლობაში ეძებს³ ბრალი დავდოთ დამფუძნებელ კრებას პასიურობაში მართებული არ იქნებოდა ის ამ რთულ საკითხს უდგებოდა სახელმწიფოებრივად და მის გადამწყვეტას ცდილობდა თანდათანობით, ნელ-ნელა, ევოლუციური გზით საკითხისადმი ამგვარ მიდგომას მოქალაქეობის უფლებას ვერ წაეართმევთ, როგორც ამას საბჭოთა ისტორიოგრაფია აკეთებდა მწელია დავეთანხმებით ინგლისელ ისტორიკოს ტ კარლაილს, როდესაც დამფუძნებელ კრებას არაპრაქტიკულობას საყვედურობდა

¹ Мурадов М., Аграрное законодательство გვ 9

² Мурадов М., Аграрное законодательство გვ 9

³ იქვე, გვ 10 11

1789 წლის 14 იელის ბასტილიის აღებას ფართო რეზონანსი პეონდა მთელს საფრანგეთში ქვეყანას გადაუარა გლეხთა მღელვარებების ტალღამ დისერტაციაში მოკლედ არის საუბარი გლეხთა ამ გამოსვლებზე და ხაზგასმულია მისი შედეგები გლეხობა თვითონ, საკუთარი ინიციატივით, უსწორებს ანგარიშს მისთვის ესოდენ საძულველ სენიორულ რეჟიმს. ნვაეს და ანადგურებს ფეოდალურ სიგელ-გუჯრებს ფეოდალური ვალდებულებების ამსახველ დოკუმენტებს თანამედროვეებმა ამას „დიდი შიშინაობა“ უწოდეს ამის თანაგრძნობა და დამფუძნებელი კრების აგრარული საქმიანობის დაგმობა ფრიად ნიშანდობლივი იყო საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის

სადისერტაციო ნაშრომში დაწვრილებით არის საუბარი საკანონმდებლო კრების აგრარულ კანონმდებლობაზე განხილულია 1789 წლის აგვისტოს და 1790 წლის მარტის და მაისის დეკრეტები დისერტანტი ძალიან კარგად იცნობს ფაქტობრივ მასალას და საკითხის არსში ვარკვეულობას იჩენს, რაც იმით აიხსნება, რომ ის საფუძვლიან ჩახედულობას ამტკიცებს თემის ირგვლივ არსებულ პირველწყარობებსა და საკვლევ ლიტერატურაში აქედანაა მისი მსჯელობის ღირებულება, მაგრამ იგი იძულებულია ამ მასალის მარქსისტული ინტერპრეტაცია მოგვეცეს

დაეინყოს 1789 წლის 4-11 აგვისტოს დეკრეტებით, რომელმაც თანამედროვეებზე უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა და რომელსაც „სასწაულების ღამე“ უწოდეს ჩვენი აზრით, ეს თემა სტატიაში ძალიან ზოგადად, მეტად მკრთალადაა, ნარმოჩენილი, რაც შესაძლოა, მნიშვნელოვანილად იმით იყო, განპირობებული, რომ ეს ნაშრომი სპეციალურად ამ დეკრეტებს არ ეხებოდა და ავტორი 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებზე მხოლოდ გაკერით ჩერდება და ამით ერთგვარ ისტორიულ ფონს ქმნის 1790 წლის მარტის დეკრეტის განსახილველად.¹ სადისერტაციო ნაშრომში იგი საგანგებოდ ჩერდება აგვისტოს დეკრეტებზე და დაწვრილებით განიხილავს მას

¹ მ მურადოვი (ეფრემიძე), სენიორალური გადასახადების მოსპობის საკითხი საფრანგეთში და 1790 წლის მარტის დეკრეტი — ასპირანტთა სამეცნიერო შრომების კრებული ნიგნი I, თბ., 1950

სადისერტაციო ნაშრომში დამაჯერებლადაა ნაჩვენები, რომ აგვისტოს კანონმდებლობა იყო დამფუძნებელი კრების პასუხი იმ სახალხო მღელვარებებზე, რომლის ტალღამ გადაუარა მთელს საფრანგეთს რუსი ისტორიკოსის ნიკოლოზ კარევის თქმით, „ა აგვისტო იყო ლოგიკური შედეგი გლეხთა მღელვარებისა“¹

ნაშრომში ხაზგასმულია ის ღონისძიებები, რომლის ცხოვრებაში გატარებას ისახავდა მიზნად აგვისტოს დეკრეტები ის სენიორულ გადასახადებს ორ კატეგორიად ყოფდა პერსონალური უფლებები, რომელიც დაუყოვნებლივ უნდა გაუქმებულიყო და რეალური უფლებები, რომელიც გლესს უნდა გამოუსყიდა მისასაღმებლად მიგვაჩნია, რომ დისერტანტი გაკერით ჩერდება საკითხის ისტორიოგრაფიაზე მას მიუღებლად მიაჩნია აგვისტოს დეკრეტების შეფასებისას ორივე უკიდურესობა მისი ისტორიული მნიშვნელობის შელამაზება, ვარდისფერ ფერებში დახატვა, ანდაც პიროქით, დაკინება დისერტანტი აღნიშნავს, რომ „დამფუძნებელ კრებას 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებით არ უფიქრია აგრარული საკითხის გადაჭრა და ამით მას სურდა უმნიშვნელო დათმობების გზით მოეტყუებინა და პირობებით დაემშვიდებინა გლეხობა დამფუძნებელი კრების ეს ტაქტიკა ბურჟუაზიული ისტორიკოსების მონონებას იმსახურებდა“² ამავე დროს, დისერტანტს მიუღებლად ესახება აგვისტოს დეკრეტების მნიშვნელობის დაკინება, რასაც ის საყვედურობს გერმანელ ისტორიკოსს პაინრიხ ფონ კუნოვს და რუს მეცნიერს ივან ლუჩიციკს.³ ეს უკანასკნელი ნერდა „4 და 11 აგვისტოს გაუქმებული სენიორული რეჟიმი მთელი თავისი არსებით კელავ ძალაში დარჩა და, ამდენად, მისი მოსაპობა მხოლოდ ქალაღდზე მოხდა“³

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მცდელობას გამოეძენა საშუალებო ხაზი, დამაჯერებლობა აკლდა და მაინც, აგვისტოს დეკრეტების შეფასებისას სკეპტიკური დამოკიდებულება დომინირებდა

¹ Кареев П. Крестьянин и крестьянский вопрос во Франции в последней четверти XVIII века. М., 1879 გვ 406

² Мурадov M. Аграрное законодательство გვ 12.

³ Лучинский Ив. Состояние земледельческих классов во Франции накануне революции и аграрная реформа 1789-1793 гг გვ 91

ცხადია, ამ განწყობილებას თავის ვერც ქართველი ისტორიკოსი აღწევს ამოუხედავად თავისი შეზღუდულობისა აგვისტოს დეკრეტებმა უეჭველად შეასრულა გარკვეული დადებითი როლი აგრარული საკითხის გადწყვეტის საქმეში საფრანგეთის ისტორიაში პირველად ამბობებულმა გლეხებმა აიძულეს გაბატონებული კლასები ოფიციალურად ელიარებინათ ფეოდალური რეჟიმის გაუქმება გარდა ამისა, მართალია, აგვისტოს დეკრეტებით გაუქმებულ იქნა მესამე ხარისხოვანი სენიორული უფლებები დაარწმუნა გლეხები სენიორალური რეჟიმის რევოლუციური გზით მოსაპოვის შესაძლებლობაში¹

ეს მსჯელობა აგვისტოს დეკრეტების ისტორიულ მნიშვნელობაზე ამომწურავ ნარმოდვენას ვერ გვიქმნის აგვისტოს დეკრეტები, უდავოდ, სერიოზულად ნინგადადგმულ ნაბიჯს ნარმოადგენდა აგრარული საკითხის თანდათან, ნელ-ნელა გადაჭრის გზაზე 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს თან მოჰყვა საკუთრების თავისუფლება, რაც, პირველ ყოვლისა, იმით გამოიხატა, რომ დასაბამი მისცა კერძო საკუთრების ახალ გაგებას, სათავე დაუდო მინით სარგებლობის თავისუფლებას, აგრარულ ინდივიდუალიზმს² მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ როიალისტური წრეები აგვისტოს დეკრეტებს მტრად მტრულად შეხედნენ, მას პუბლიცისტმა ლა რივაროლმა „კერძო საკუთრების ბართლომეს ღამე“ უწოდა

1789 წლის 9 ოქტომბერს აგვისტოს კანონმდებლობის ცხოვრებაში გატარების მიზნით ჩამოყალიბდა „ფეოდალურ უფლებათა კომიტეტი“ საფრანგეთის გლეხობის ძირითადი მოთხოვნა იყო სენიორული უფლება-ვალდებულებებისა და გადასახადების გაუქმება გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსი ალბერ მატეიზი თავის ნიგნში „საფრანგეთის რევოლუცია“ შენიშნავდა „ბურჟუები, რომლებსაც გლეხები ვერსაღში გზავნიდნენ, ეუბნებოდნენ მათ, რომ საჭიროა მოთმინებით აღიჭურვონ, რომ მოთხოვნები, რომელიც მათ თავიანთ „ჩივილის რეკულებში“ წამოაყენეს, მალე განხორციელდება“³

Мурадов М. Аграрное законодательство , გვ 12

² Жорес Ж. Социалистическая история Французской революции, т 1, из 1. М., 1976, გვ 464

³ Матез А. Французская революция, т I М., 1925, გვ 73

ახლადწამოყალიბებულმა აფეოდალური უფლებების კომიტეტმა¹ თავისი საქმიანობა სენიორული გადასახადების კლასიფიკაციით დაიწყო ამის შემდეგ აფეოდალური უფლებათა კომიტეტი² იწყებს გამოსყიდვის ნების შემუშავებას სწორედ ამ მიზნით იქნა მიღებული 1790 წლის 15 მარტის და 3 მაისის დეკრეტები, რომელიც წარმოადგენდა დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობის ღერძს¹

აფეოდალური უფლებათა კომისია³ პრაქტიკულად ახორციელებდა დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობას. რუსი ისტორიკოსის ივან ლუჩიციკის თანახმად „ეს კომისია წმინდა იურიდიულ ასპექტში მოქმედებდა და ანგარიშს არ უწევდა ქვეყნის მიგნით არსებულ მდგომარეობას და საერთაშორისო ვითარებას“ ასეთი ტონი მეტად მკაცრი ხომ არ იქნებოდა?

1790 წლის 15-28 მარტის დეკრეტი აგვისტოს კანონმდებლობის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს. აგვისტოს დეკრეტიდან გამომდინარე სენიორული გადასახადები ორ ჯგუფად იქნა გაყოფილი პერსონალური უფლებები და რეალური გადასახადები პირველი გაუქმებულ იქნა, მათ სენიორალური პრივილეგიების გაუქმების შემდეგ აზრი აღარ ჰქონდათ სულ სხვა იყო რეალური გადასახადები სენიორისტების ეს გადასახადი მატერიალურ მოგებასთან იყო დაკავშირებული და დეკრეტის მიხედვით გამოსასყიდად იქნა გამოცხადებული²

ქართული ავტორი არ უარყოფს 1790 წლის მარტის დეკრეტის კავშირს აგვისტოს კანონმდებლობასთან, მაგრამ მას აგვისტოს დეკრეტის შემდეგ წინგადადგმულ ნაბიჯად არ აღიქვამს და ფიქრობს, რომ ეს ახალი დეკრეტები ბევრ შემთხვევაში უკან გადადგმული ნაბიჯი იყო აგვისტოს დეკრეტის პრინციპებიდან აგვისტოს დეკრეტი აღიარებდა რეალური და მისი შემცველი ყველა გადასახადის გამოუსყიდევლად გაუქმებას, მაშინ, როდესაც მარტის დეკრეტის III განყოფილების მე-4 მუხლის მიხედვით,

¹ მ მურადოვი (ეფრემიძე) დასახ ნაშრ გვ 131

² 15 მარტის და 3 მაისის დეკრეტების სრული ტექსტი იხ "Archives parlementaires", სერია 1 ტ XII, გვ 172 177, ტ. XV გვ 364-365

შემცველი გადასახადი უნდა გამოესყიდათ”¹ შესაძლოა, ცალკეულ დეტალებში ეს ასეც იყოს, მაგრამ არა მთლიანობაში პრინციპში მარტის დეკრეტი სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა სენიორული რეჟიმის ლიკვიდაციის გზაზე. ასეთი პესიმიზმისტური განწყობა შემთხვევითი არ უნდა იყოს, და ვფიქრობთ მნიშვნელოვანწილად იმით აიხსნება, რომ ქართველი მკვლევარი რატომღაც აკინებებს ტრიაფის გაუქმების მნიშვნელობას მასში დიეტანტი ხედავს რევოლუციის მსგელობით შექმნილი რეალური ვითარების ფიქსირებას

„გულებობამ ძალით გაუსწორა ანგარიში სენიორულ რეჟიმს და ასეთ პირობებში როგორღა შეეძლო სენიორს შეენარჩუნებინა ტრიაფით სარგებლობის უფლება?“² არსებითად იგი უფლებელყოფს ტრიაფის გაუქმების საქმეში დამფუძნებელი კრების როლს ეს კი საკამათოა

ქართველი მეცნიერი საკანონმდებლო კრების მარტის დეკრეტზე მალალი აზრის არ ჩანს და თავიჩი მოსაზრების გამყარების მიზნით მას მოყვას თანამედროვეთა უკმაყოფილება იგი იმონმებს კუტონის სიტყვებს „კონსტიტუანტის დეკრეტები ისეა შედგენილი, თითქოს ისინი სენიორების მიერ იყოს ნაკანახევი“ „გამოსყიდვის უფლება მინიჭებული ცენზივის მფლობელისათვის, აბსოლუტურად ილუზორულია“. თანამედროვეები შემფოთებულე ბი არიან, რომ „ის იჯარები და სენიორული გადასახადები, რომ ლევიც 1790 წლის 15 მარტის დეკრეტით შენარჩუნებულ და განაკუთვნილ იქნენ გამოსასყიდად, სამოქალაქო ომს გამოიწვევენ“³

საკითხის სრულყოფილად წარმოჩენის მიზნით, ვფიქრობთ, ურიგო არ იქნებოდა მარტის დეკრეტებზე დემოკრატიული ბანაკის რეაქციის გვერდით, განხილულიყო მათი ოპონენტების თვალსაზრისი, მაგრამ ეს ასე არ ხდება, რაც იმით აიხსნება, რომ ის

¹ მ მურადოვი, სენიორული გადასახადების მოსპობის საკითხი გვ 131

² Муратов М., Аграрное законодательство გვ 14-15

³ მ მურადოვი, დასახ ნაშრ, გვ 134-135

ტორიისადმი მრავალვარიანტული მიდგომა საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის მოუღებელი იყო

„მარტის დეკრეტმა არ გადაჭრა გლეხობის სასარგებლოდ სენიორული გადასახადების საკითხი მარტის დეკრეტის პროსენიორულმა შინაარსმა დონილოვ კი დააეჭვა იმაში, რომ კონსტიტუანტს (ე ი დამფუძნებელ კრებას — მ კ) ჭეშმარიტად სურდა სენიორული გადასახადების გაუქმება“¹

1790 წლის მარტის დეკრეტის ამგვარი შეფასება შემთხვევითი არ ყოფილა და საკანონმდებლო კრების აგრარული კანონმდებლობისადმი გულგრილი დამოკიდებულების ლოგიკური შედეგია მიუხედავად უამრავი სიძინელისა, მესაკუთრე გლეხობის რაოდენობა იზრდება და ეს იყო მთავარი

„1790 წლის მარტის და მაისის დეკრეტები ძირითადად განსაზღვრავდა დამფუძნებელი კრების კანონმდებლობა სენიორული უფლებების საკითხში დამფუძნებელი კრების ყველა დანარჩენი დეკრეტები არის ამ დეკრეტების უბრალო დამატება, რომელიც ძირითადად ორი მიმართულებით ვითარდება გლეხობისაგან მოითხოვენ დემორჩილონ რეალურ უფლებებს, მის გამოსყიდვამდე და ამავე დროს გლეხობის დამმედიდების მიზნით გაკეთებული იქნა ზოგიერთი დათმობები“²

უფიქრობთ, ინტერესსმოკლებული არ იქნებოდა ორიოდე სიტყვა თქმულიყო საკითხის ისტორიოგრაფიაზე როგორ აფასებდნენ ისტორიკოსები 1790 წლის მარტის დეკრეტს მით უმეტეს ამ საკითხში ისტორიკოსთა შორის ერთსულოვნება არ სუფევს ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა ნაშრომს და ის კიდევ უფრო მეტად მოიგებდა

¹ მ მურადოვი (ეფრემიძე), სენიორული გადასახადების მოსპობის საკითხი გვ 134, 1790 წლის მარტის დეკრეტზე, Жорес Ж. Социалистическая революция т 2 М., 1978 გვ 10 16 Кропоткин П Великая Французская революция 1789-1793 гг გვ 153-169, Кареев Н., Крестьяне и крестьянский вопрос во Франции. გვ 423-454

² Мурадов М Аграрное законодательство გვ 14

და ბოლოს, დისერტანტი ეზება ორ აქტუალურ საკითხს დამფუძნებელი კრების აგრარულ კანონმდებლობას სათემო მიწების განაწილებისა და სათემო სერვიტუტების საკითხში

თავდაპირველად დამფუძნებელმა კრებამ 1789 წლის 11 დეკემბრის დეკრეტით უფლება არ მისცა გლეხებს გადაეკრათ სათემო მიწების განაწილების საკითხი რევოლუციური გზით, ხოლო შემდეგ 1790 წლის 15 მაისის დეკრეტის მიხედვით მფარველობის კალთა გადააფარა სათემო მიწების ყველა უზურპატორს კიდევ უფრო მეტიც, 1791 წლის 13 აპრილის კანონით დამფუძნებელმა კრებამ პრაქტიკულად დააკანონა სათემო მიწების მიტაცების ყველა ის ფაქტი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1789 წლის 4 აგვისტოს დეკრეტამდე¹

დისერტანტი დამფუძნებელი კრების პოლიტიკას სათემო მიწების განაწილების საქმეში იმით ხსნის, რომ „სათემო მიწების მოტაცებით დაინტერესებული იყვნენ, არც მხოლოდ სენიორები, არამედ მდიდარი, შეძლებული ფენაც ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ უზურპირებული სათემო მიწების დამბრუნება თემისათვის უშუალოდ ეშუქრებოდა ამ სოციალური წრეების ინტერესებს²

დისერტანტი ვრცლად ჩერდება სათემო სერვიტუტების გაუქმების საკითხზე იგი აღნიშნავს, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის წინ ძირითადად სამი სახის სერვიტუტი იყო 1 საქონლის ძოვის უფლება, 2 საქონლის გარეკვის უფლება, 3 თავთავის შეგროვების უფლება³

სრულიად განსხვავებული პოზიცია ეკავა დამფუძნებელ კრებას სათემო სერვიტუტების გაუქმების საკითხში 1791 წლის 28 სექტემბრის დეკრეტის თანახმად სათემო სერვიტუტები ლიკვიდირებულ იქნა, რაც, ქართველი მკვლევარის თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანწილად იმით იყო გამოწვეული, რომ ეს არ ბღალად-და მსხვილი ბურჟუაზიის ინტერესებს⁴

¹ Myrdalov M. Аграрное законодательство გვ. 14 15

² იქვე, გვ. 15

³ მ შურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული გვ 178-204

⁴ Myrdalov M. Аграрное законодательство გვ 15

დისერტანტი გამოდის ე ი ლენინის დებულებიდან და აღნიშნავს, რომ არსებობდა საფრანგეთის სოფლის მეურნეობის გარდაქმნის ორი გზა რეფორმების გზით მისი გაჯანსაღება და რევოლუციური გარდაქმნა ავტორი კარგად შენიშნავს, რომ დამფუძნებელმა კრებამ აირჩია რეფორმების გზით სიარულე კურსი აილო ფეოდალიზმის თანდათან, ნელ-ნელა ლიკვიდაციისაკენ¹ დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობისადმი ქართველი ისტორიკოსის სკეპტიკური დამოკიდებულების გასაღებიც სწორედ აქ ძვეს დიდი ხნის განმავლობაში საბჭოთა ისტორიოგრაფია რეფორმებს, განვითარების ევოლუციურ გზას, მეტად აღმაცენრად უყურებდა, რომელიც თურმე ჩამოაშორებდა ხალხის ყურადღებას მთავარისაგან — რევოლუციური ბრძოლისგან ცხადია, რეფორმების მომხრე დამფუძნებელი კრების აგრარული კანონმდებლობა საბჭოთა იდეოლოგიისათვის აბსოლუტურად მიუღებელი აღმოჩნდა საბჭოთა ხელისუფლებამ ეს თუალსაზრისი ძალით მოახეია თავს ისტორიოგრაფიას ისტორიკოსები, მათ შორის ქართველი მკვლევარები, იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ გაბატონებული იდეოლოგიის დიქტატისათვის ეს ტოტალიტარულ სახელმწიფოში ჩვეულებრივი ამბავია

ეკრძო საკუთრების პრინციპის დაცვის გამო, საკანონმდებლო კრების აგრარული კანონმდებლობის კლასობრივ შეზღუდულობაზე საუბარი, საბჭოთა იდეოლოგიის საყვარელი არგუმენტია, მაგრამ მას დღეს ამკარად ყველი ვაუვიდა და ისტორიოგრაფიული რეტროს სურნელი დააკრავს მაშინ ისტორიკოსებს სხვა არჩევანი არ ჰქონდათ

დისერტანტის დასკვნა ასეთია „დამფუძნებელმა კრებამ ვერ გადაჭრა სენიორული გადასახადების მოსპობის საკითხი, ამ საკითხის გადაჭრა შესძლო მხოლოდ იაკობინთა კონვენტმა“² ეს შესედელება საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული იყო

¹ იქვე

² Myradov M. Аграрное законодательство гг 16 в Мურადოვი (ეფრემიძე), სენიორული გადასახადების მოსპობის საკითხი საფრანგეთში გვ 135, მ მურადოვი, დამფუძნებელი კრების აგრარული გვ 224-228

აგრარული პრობლემის რევოლუციური გზით გადაწყვეტა პანაცეა არაა და უცილობლად მის პროგრესულობას არ ნიშნავს ამრიგად, ალ ნამორადის კიდევ ერთმა მოწაფემ მირიან მურადოვმა (ეფრემიძემ) შეიტანა თავისი მოკრძალებული წვლილი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლის საქმეში მან დაწერა სოლიდური მეცნიერული ნაშრომი საკანონმდებლო კრების აგრარულ კანონმდებლობაზე, რომელიც ემყარება წყაროების და საკვლევო ლიტერატურის საფუძვლიან ცოდნას დისერტანტი ამტკიცებს ამ რთულ საკითხში ჩაბედულობას და ცდილობს დაეუფლოს მეცნიერული კვლევა-ძიებისათვის საჭირო უნარ-ჩვევებს ეფიქრობთ, შემთხვევითი სულაც არ იყო, რომ ამ სფეროში ქართველი ისტორიკოსების აქტიურობა შეუმჩნეველი არ დარჩენილი და მას გამოეხმაურა ცნობილი ისტორიკოსი ო ვაინშტაინი თავის ნაშრომში „საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შესწავლა საბჭოთა კავშირში“ ის ხაზს უსვამს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლის საქმეში ქართველი ისტორიკოსების, პირველ რიგში კი, ალ ნამორადის და მისი მოწაფის მირიან ეფრემიძის წვლილს¹ ასეთი შეფასება ქართული ისტორიოგრაფიისათვის განსაკუთრებით ფასეულია და ამ სფეროში მათი მოღვაწეობის საკემირო, დღევანდელი გადასახედიდან კი საერთაშორისო აღიარებამ მიგვაჩინა ეს შეხედულება ამ სფეროში ბატონ მირიანის საქმიანობის თავისეული რეზიუმეა

* * *

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ საკითხს გაკერით ეხებოდა ალ ნამორადის კიდევ ერთი მოწაფე კოტე ანთაძე თავის საკანდიდატო დისერტაციაში 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებაზე, რომელიც მან ნარმატებით დაიცვა 1955 წელს, რომლის

¹ Ванштин О Изучение Французской революции в СССР - Французский Ежегодник 1958 М 1959 გვ 499

შემოკლებული ვარიანტი 1778 წელს ცალკე ნიჟნად გამოვიდა „ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან“

ქართველმა ისტორიკოსებმა გულდასმით შეისწავლეს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის პირველი ტალღა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მეორე ტალღას, საკანონმდებლო კრების აგვისტოს დეკრეტებს, 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალების განხილვის დროს შეეხო კოტე ანთაძე, თუმცა ის არ განიხილავს ამ თემაზე, სხვა ავტორების აზრებს და არ განიხილავს როგორ ხორციელდებოდა ცხოვრებაში 1792 წლის აგვისტოს დეკრეტები

უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ აგვისტოს კანონმდებლობა იყო საკანონმდებლო კრების გამომხატველი 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებაზე მან მკვეთრად შეიცვალა პოზიცია, შეეშვა ყოყმანს და ასე განსაჯეთ, შედარებით რადიკალური შინაარსი მისცა აგრარულ კანონებს, რომ მკვეთრად გასცილდა ამ სფეროში ფირონდისტიების სურვილებს

1792 წლის 14 აგვისტოს დემუტატი ფრანსუა ნეშატო საკანონმდებლო კრებაში შევიდა ნინადადებით, რომ ეროვნული ქონების ნერილი ნაკვეთები, სულ 2-4 არპანი, ნლოური რენტის ფასად გადაეცათ გლეხებისათვის უვადო მფლობელობაში ეს იყო სერიოზულად წინგადადგმული ნაბიჯი თუ ადრე ეროვნული ქონების, ძირითადად, კონფისკაციამნილი მიწების გაყიდვა ხდებოდა დიდი ნაკვეთების საჯაროდ გაყიდვით და უშთაერესად მოგება მოაქონდა შეძლებული, ბოზოლა გლეხობისათვის, ახლა ამ საქმეში ჩაბმული იქნებოდა საშუალო და ღარიბი გლეხობა ამიტომ 1792 წლის 14 აგვისტოს დეკრეტისადმი პ კროპოტკინის სკეპტიკური დამოკიდებულება საკამათო ჩანს ' ვფიქრობთ, ინტერესმოკლებული არ იქნებოდა ავტორის პოლემიკა გაემართა პ კროპოტკინთან ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამძიდრებდა ამ

თემაზე მის მსჯელობას და მას პოლიემიკურ მუხტს შესქენდა, თუმცა, შესაძლოა, ასეთ მიზანს ავტორი არ ისახავდა

20 აგვისტოს დეკრეტის დადგენილებით, საფრანგეთის გლეხობა უფლებამოსილი შეიქმნა თანდათანობით, ნელ-ნელა დაეხსნა თავი ჯერ ისევ შემორჩენილი ფეოდალური ვალდებულებებისაგან ახლა გლეხს უფლება ჰქონდა ინდივიდუალურად გათავისუფლებულიყო.

შეტად დიდი მნიშვნელობის იყო 25 აგვისტოს დეკრეტი მან არსებითად ნერტილი დაუსვა ყველაზე უფრო მთავარ სენიორულ პრეროგატივას, რომლის მიხედვით „არ არსებობს მინა უსე ნიოროდ“ საფრანგეთში ფეოდალურ ვალდებულებათა უმრავლესობა პრაქტიკულად უსასყიდლოდ იქნა გაუქმებული ამერიიდან მხოლოდ იმ სენიორებს ჰქონდათ უფლება მოეთხოვათ გამოსასყიდი გლეხობისაგან რომელიმე ვალდებულების გაუქმებისათვის, რომლებიც დოკუმენტურად დამტკიცებდნენ, რომ ეს უფლებები მათი კუთვნილება იყო ამის დამტკიცება კი, ცხადია, ადვილი საქმე არ იქნებოდა ერთადერთ გამაზნაკლის ნარმოადგენდა იჯარა აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება საკანონმდებლო კრება გამოეყომაგა მესაკუთრე ბურჟუაზიის და ბოლოა გლეხობის ინტერესებს, რომელიც იჯარით აძლევდა მინას გლეხს

28 აგვისტოს დეკრეტი აუქმებდა ტრიაცს გლეხობის საკუთრებაში გადავიდა სენიორთა მიერ მიტაცებული მიწები, თუ სენიორი ვერ შიახერხებდა დოკუმენტურად, ან 40 წლის ხან დაზმულობის ფაქტით დემტკიცებინა თავისი უფლება ამ მიწაზე და ბოლოს, 2 სექტემბერს საკანონმდებლო კრებამ ფრანსუა ნევემატოს წინადადების საფუძველზე მიიღო დეკრეტი, რომელიც მკვეთრად ზრდიდა წერილ მესაკუთრეთა რიცხვს საგულისხმოა, რომ საკანონმდებლო კრების ეს ნაბიჯი იმდენად რადიკალური აღმოჩნდა, რომ აშკარად სცილდებოდა ყირონდისტების აგარაუ-ლი პოლიტიკის ჩარჩოებს და როგორც კი დაძაბული პოლიტიკური ატმოსფერო ცოტა მაინც ჩაცხრა ეს კანონები შეჩერებულ იქნა

აგვისტოს დეკრეტების მიღება უმთავრესად ორი გარემოებით იყო განპირობებული საგარეო მტერზე გამარჯვების იმედით ყირონდისტები ფიქრობდნენ, რომ თუ ისინი აგარაულ რეფორმას გაატარებდნენ გლეხობას კიდევ უფრო მჭიდროდ დააკავშირებდ-

ნენ რევოლუციის ბედთან მეორე ფაქტორი, რომელიც საკანონმდებლო კრებას ამ ნაბიჯისაკენ უბიძგებდა, იყო იაკობინური პარიზის კომუნა, რომელიც გამოხატავდა დემოკრატიული ნრეების ინტერესებს¹

ქართველი ისტორიკოსი ხან 10 აგვისტოს რევოლუციაზე, ხან კი 10 აგვისტოს გადატრიალებაზე საუბრობს და როგორც საკანონმდებლო დისერტაციის სათაურიდან ჩანს, უფრო იმ აზრისაკენ იხრება, რომ ეს იყო 1792 წლის 10 აგვისტოს რევოლუცია ორივე ტერმინი გვხვდება სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი ალფონს ოლარი თავის დიდტანიან ნივნში „საფრანგეთის რევოლუციის პოლიტიკური ისტორია“ საუბრობს 10 აგვისტოს რევოლუციაზე.² სხვა ისტორიკოსები მას 10 აგვისტოს გადატრიალებას უწოდებენ. საკითხი მხოლოდ ტერმინოლოგიას რომ ეხებოდეს, მას არც კი წამოვჭრიდით, მაგრამ მას ამავე დროს დიდი შინაარსობრივი დატვირთვა ენიჭება

რევოლუციის განვითარება, სხვადასხვა საფეხურებზე გადასვლა ხდებოდა, ახალი რევოლუციის თუ გადატრიალების გზით საფრანგეთის დიდი რევოლუცია ერთიანი რევოლუციური პროცესია, თუ მის შიგნით ადგილი ჰქონდა კიდევ რამდენიმე დამოუკიდებელ, ავტონომიურ რევოლუციას

10 აგვისტოს გადატრიალება იყო მნიშვნელოვანი მიჯნა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შიგნით და არა ცალკე რევოლუცია ამიტომ, ალბათ, უფრო უპრიანი იქნებოდა გვეთქვა 10 აგვისტოს გადატრიალება რევოლუცია უკვე დანყებულა, მიმდინარეობს ეს არ ყოფილა ცალკე რევოლუცია, რევოლუციის შიგნით ამრიგად, კ ანთაძის ნაშრომში საინტერესოადა განხილული 1792 წლის აგვისტოს აგრარული დეკრეტები

50-იანი წლების შუა ხანებიდან ქართული ისტორიკოსების დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული

¹ კ ანთაძე, ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ, 1978, გვ 174-176

² Олар А. Политическая история Французской революции, 1789-1804 гг М., 1938 გვ 154

კანონმდებლობისადმი მკვეთრად კლებულობს ამგვარი მეტამორფოზი შემთხვევითი არ ყოფილა, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და უმთავრესად ორი გარემოებით შეიძლება აეხსნათ უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ 1958 წელს გარდაიცვალა პროფ ალ ნამორაძე, რომელიც ამ თემის დამუშავების მთავარი ინიციატორი იყო მეორეც, უუჭველად გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ამ პრობლემამ ქართველი ისტორიკოსების თვალში დაკარგა უნიკალური აქტუალობა და საბჭოთა კავშირში აგრარული საკითხი გადაჭრილ იქნა ი სტალინის მიერ ძალიან მძიმე გზით ამიერიდან საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში საბოლოოდ გაბატონდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მარქსისტულ ლენინური სქემა, რომლის შემუშავების საქმეში „ლომის ნილი“ მოუძღვის ვ ლენინს და განსაკუთრებით, ი სტალინს ამგვარი მიდგომისათვის ნიშანდობლივი იყო დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარულური კანონმდებლობისადმი გულგრილი დამოკიდებულება და იაკობინთა აგრარული პოლიტიკის გაიდილება საკითხისადმი ასეთი დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და უპირატესად იმით აიხსნებოდა, რომ საბჭოთა ისტორიოგრაფია გმობდა საფრანგეთის აგრარული განვითარების ევოლუციურ გზას და აღიარებდა სოფლის მეურნეობის გარდაქმნის რევოლუციურ, მყისიერ მეთოდებს ეს თვალსაზრისი კარგად გამოხატავდა ერთი ისტორიული სკოლის განწყობილებას და სულაც არ ნარმოადგენდა ჭეშმარიტების უკანასკნელ ინსტანციას, როგორც ამას საბჭოთა ბელადები ირწმუნებოდნენ ამ ორი გზიდან რომელია უმჯობესი, დამოკიდებულია კონკრეტულ ისტორიულ გარემოზე.

საბჭოთა, ორთოდოქსულ-ბოლშევიკური მიდგომისათვის უცხო და მიუღებელი იყო ისტორიაზე მრავალვარიანტული შეხედულება ბელადების მიერ შეიქმნა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის სქემა და ეს რთული პრობლემაც ამ წარჩობში ჩატენეს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის საბჭოური ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი მთავარი შტრიხი იყო „იაკობინოცენტრიზმი“

ამგვარი მიდგომის ნათელი ილუსტრაციაა საბჭოთა პერიოდის საშუალო სკოლის სახელმძღვანელო ა ეფიმოვის ახალი ისტორიის მეორე კლასის სახელმძღვანელოში სასხვათაშორისოადა აღნიშნული 1789 წლის აგვისტოს აგრარული კანონმდებლობა და ხოტბას ასხამს იაკობინთა აგრარულ პოლიტიკას „ის რაც არ განახორციელა მსხვილმა ბურჟუაზიამ, რომელსაც ძალაუფლება უპყრა ოთხ წელიწადს, ის რისთვისაც ასე დიდხანს იბრძოდნენ გლეხები, განახორციელეს იაკობინელებმა, როგორც კი ხელისუფლება მოიპოვეს“¹ ანალოგიური შეფასებაა მოცემული აკად ალ. ნაროჩნიციის რედაქციით გამოცემულ მეცხრე კლასის ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოში „იაკობინელთა დიქტატურამ საბოლოოდ გააუქმა ფეოდალური წესები სოფლად და გააანგვიტა XVIII საუკუნის საფრანგეთის რევოლუციის ძირითადი საკითხი — გლეხთა განზევბლობაში მყოფ მინაზე ფეოდალური საკუთრების ლიკვიდაციის შესახებ“² სინამდვილე კი, ცხადია, ასეთი მარტივი არ ყოფილა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობა განიხილებოდა ცალმხრივად, სწორ ხაზოვნად კლასობრივი თვალთახევეთ

• • •

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დასრულდა ერთი საბჭოთა მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია და ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალგარანტიულ მიდგომას მწვანე შუქი მიეცა საქართველომ აღიდეგინა დამოუკიდებლობა დღის წესრიგში დადგა მსოფლიოს ისტორიის მთელი რიგი პრობლემების საბჭოური შეფასების გადასინჯვის აუცილებლობა

„შენიშვნებში სახელმძღვანელოების და ისტორიის სწავლების შესახებ“ ი სტალინმა დააკანონა ტერმინი „XVIII საუკუნის ისტორიის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუცია“ და ამის შემდეგ ის

¹ ა ეფიმოვი, ახალი ისტორია თბ 1970 წ გვ 108

² ახალი ისტორია, ალ ნაროჩნიციის რედაქციით თბ 1998, გვ 83

ფართოდ დაძველდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში¹ ისტორიკოსებში, მათ შორის, ცხადია, ქართველი ისტორიკოსებიც, იძულებული იყვნენ დამორჩილებოდნენ გაბატონებული იდეოლოგიის დიქტატს ეს ტერმინი ფრანგი ისტორიკოსების დიდ უკმაყოფილებას იწვევს და მათ მიაჩნიათ, რომ იგი აკნინებს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობას. ეს ვინაო კლასობრივი მიდგომა ადეკვატურ ნარმოადგენას ვერ გვიქმნის საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიულ მნიშვნელობაზე.

ფრიად სიმპტომატურია, რომ როგორც კი ქართულ ისტორიოგრაფიას მიეცა საშუალება გამოესწორებინა ეს ხარვეზი მან შეძლო ამის გაკეთება ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ ნაბიჯს ნარმოადგენს ახალი სასკოლო და უმაღლესი სკოლის სახელმძღვანელოები²

ბუნებრივია, რომ სერიოზული ცვლილება განიცადა ქართველი ისტორიკოსების დამოკიდებულებამ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობებთანამ ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯს ნარმოადგენს ახალი სასკოლო სახელმძღვანელო, სადაც შეეცადნენ დაეძლიათ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის განხილვის დროს საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის ნიშანდობლივი კლასობრივი მიდგომა და იაკობინოცენტრიზმი, წინა პლანზე წამოიწიული, დამფუძნებელი კრების 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტების პოზიტიური მნიშვნელობა³

¹ "Французская буржуазная революция, под ред. Волнина и Тарле, М. 194; Манфред А Великая французская буржуазная революция, М. 1955

² ნ მამუკელაშვილი ახალი ისტორია, VIII კლასი, თბ, 1992, კ ანთაძე ნ მამუკელაშვილი ახალი ისტორია, თბ, 2001; ვ. თვალაძე, ახალი ისტორია (1640-1815), ნან 2, თბ, 1999; კ ანთაძე, მ კალანდაძე, საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბ, 2005, დ ლომ საძე ვეროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნან 1, თბ, 1998.

³ ნ მამუკელაშვილი დასახ ნაშრ, თბ, 1992 კ ანთაძე, ნ მამუკელაშვილი, დასახ ნაშრ, თბ 2003

ამ კარგი ტრადიციის გაგრძელებად გვევლინება სამეცნიერო ლიტერატურა და უმაღლესი სკოლის სახელმძღვანელოები საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის საბჭოური შეფასების გადასინჯვის ცდაა მ კალანდაძის მონოგრაფია „დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში“ ხაზ გასმულია, რომ აგრარულ საკითხს იაკობინები მიუდგნენ ძალიან პრაგმატულად, კონსერვატიულად და ამან მათ მართლაც მოუტანა დროებითი წარმატება ფრანგი გლეხი ჩააყენეს სამშობლოსა და მამულის დამცველთა რიგებში, მაგრამ ამ გზით აგრარული საკითხის გადაწყვეტის პერსპექტივა სულ სხვაგვარი აღმოჩნდა აგრარული საკითხის რევოლუციური გზით გადაწყვეტა პანაცეა არაა და უცილობლად როდი ნიშნავს მის პროგრესულობას ასეთი მიდგომა გვხვდება ქ ანთაძის და მ კალანდაძის სახელმძღვანელოში „საფრანგეთის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია“²

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობას ეხება ვაჟა თვალავაძე თავის სახელმძღვანელოში „ახალი ისტორია“, სადაც მოკლედ განიხილავს დამფუძნებელი და საკანონმდებლო კრების აგრარულ კანონმდებლობას, ხაზს უსვამს იმ წინგადადგმულ ნაბიჯს, რომელსაც წარმოადგენდა საკანონმდებლო კრების აგრარული პოლიტიკა, რომელმაც ფრანგ გლეხს მნიშვნელოვანი შეღავათები მისცა საბოლოოდ კი აგრარული საკითხი გადაწყვიტეს იაკობინებმა, რომელმაც 1793 წლის 17 იელისის დეკრეტის თანახმად გააუქმა ფეოდალური გადასახადები და ვალდებულებები³

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას ყურადღება ექცევა ისტორიკოს დავით ლომსაძის სახელმძღვ-

¹ მ კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1998, გვ 196 [ეს მონაკვეთი მთლიანადაა შესული ნინამდებარე ნივთში, იხ მეორე კარი].

² ქ ანთაძე, მ კალანდაძე, დასახ ნაშრ

³ ვ. თვალავაძე, დასახ ნაშრ, გვ 148-149, 157 158

ანელოში „ევროპისა და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია“ თავდაპირველად ის ეზება 1789 წლის აგვისტოს დეკრეტებს და ხაზს უსვამს, რომ ეს იყო პირველი ნაბიჯი, გადადგმული ფეოდალური ვალდებულებების ლიკვიდაციის გზაზე ბუნებრივია, სახელმძღვანელოს ავტორი მოკლედ ჩერდება იაკობინთა აგრარულ კანონმდებლობაზე და პირველ ყოვლისა მიუთითებს, რომ აგრარული საკითხის გადაჭრამ, გლეხის მიერ მიწის მიღებამ, ინტერვენტებისა და შინაგანი კონტრრევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლაში მნიშვნელოვანწილად უზრუნველყო წარმატება¹ ვთქვათ, რომ თითქოს იაკობინელებმა „საბოლოოდ გადაწყვიტეს აგრარული საკითხი“, ან იაკობინთა აგრარული ღონისძიებები „საფრანგეთის რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის უმაღლესი სტადია იყო“, გადაჭარბებულია და პირველ რიგში იაკობინოელები რიზმის ექოდ გაისმის

ამრიგად, 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი და საქართველომ აღიფრინა დამოუკიდებლობა, ქართველმა ისტორიკოსებმა დაიწყეს ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის ზენოლისაგან განთავისუფლება და მათ შორის პირველი მოკრძალებული ნაბიჯი გადადგეს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის საბჭოური შეფასებისგან განთავისუფლების გზაზე

¹ დ. ლომსაძე დასახ. ნაშრ., გვ. 69, 79-80

დ ა ს კ ე ნ ა

სასეგბით მართლზომიერია, რომ საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემით დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინეს XIX საუკუნის 60-70 იან წლებში, ბატონყმობის გადაყარდნის დროიდან, როდესაც განჩდა ქართული პერიოდული პრესა, ჟურნალ გაზეთები შემდგომში მას გვერდში ამოუდგა წერა კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და ამ გატაცებას კიდევ უფრო მეტი ვასაქანი მიეცა ამ ინტერესს ქართული რეალობა ედო საფუძვლად, რაც, უნინარესად, საქართველოს აგრარული განვითარების ოპტიმალური სასურველი, გზის მოძიებითაა მოტივირებული

XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზრის მონინავე წარმომადგენლები ამ თემას განიხილავდნენ გაკერით საფრანგეთის დიდ რევოლუციასთან მიმართებაში გამონაკლისს წარმოადგენდა ნიკო ნიკოლაძე, რომელიც უფრო ვრცლად შეეხო ამ თემას აღნიშნული საკითხის შესახებ ნიკო ნიკოლაძის სტატიები მეცნიერული პუბლიცისტიკის ერთ ერთი საუკეთესო ნიმუშია

საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემით გატაცებას ახალი მძლავრი ბიძგი მისცა 1905-1907 წლების რევოლუციამ საქართველოში უპირველეს ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ ამ თემით დაინტერესებული ქართული საზოგადოების წრე გაფართოვდა ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ პრობლემასტიკას ყურადღება მიაპყრეს ქართველმა პოლიტიკოსებმა ფედერალისტური პარტიის წევრმა ვ ლორთქიფანიძემ და სოციალ დემოკრატიული პარტიის აღიარებულმა ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ მათთვის ეს არ იყო ძირითადი პრობლემა, მაგრამ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიის გადმოცემის დროს ისინი, ბუნებრივია, გაკერით ჩერდებოდნენ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე ეს ნივნები, ქართული პერიოდული პრესის შემდეგ, სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო და ქართველ მკითხველს აღნიშნული საკითხის მნიშვნელობაზე უფრო ფართო წარმოდგენას უქმნიდა

საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის აგრარული საკითხის პოპულარიზაციის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი იყო ქართულ ენაზე თარგმნილი ლიტერატურა ამიტომ მისი შემეცნებითი დანიშნულების იგნორირება უგულებელყოფა, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა

საინტერესო ტრანსფორმაციას უქონდა ადგილი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის განხილვის დროს დამოუკიდებელ საქართველოში ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ აღნიშნული თემა დამკვიდრდა ძირითადად სასკოლო სახელმძღვანელოებში, რომელიც პერიოდით ესაჭიროებოდა სუვერენულ რესპუბლიკას ეს სახელმძღვანელოები წარმოადგენს კიდევ ერთ მნიშვნელოვან საფეხურს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული საკითხის პოპულარიზაციის თვალსაზრისით

თბილისის უნივერსიტეტის დამაარსებლის ივანე ჯავახიშვილ ისათვის ცხადი იყო, რომ უმალეს სკოლას აუცილებლად ჭირდებოდა მსოფლიო ისტორიის და მათ შორის ცხადია, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის სწავლებისა და კვლევის გაცოდებით მაღალი დონე მან დაუყოვნებლივ მოიწვია უნივერსიტეტში მსოფლიო ისტორიის კვალიფიცირებული სპეციალისტები ზ ნ სიმონ ავალიანი და ბ-ნ გრ ნათაძე ეს იყო მეცნიერული გზა, მაგრამ საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა და 1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო საქართველოს სუვერენული რესპუბლიკა

იე ჯავახიშვილის ეს ჩანაფიქრი, ისე როგორც მისი სხვა მრავალი ნაშრომები, უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, საქართველოს ძალდატანებითი გახაბჭოების შედეგად, ბოლშევიკების ხელში, ნორმალური გზით ვეღარ განვითარდა ამერიიდან აღნიშნული თემატის დამუშავებას ცალმხრივი ხასიათი მიეცა და დაექვემდებარა ერთი გაბატონებული მარქსისტულ ლენინური იდეოლოგიის დიქტატს საკითხისადმი მრავალფეროვან ტული მიდგომა გამოირიცხა განსხვავებული აზრი სასტიკად იდევნებოდა — თვით ფიზიკურ განადგურებამდე საბჭოთა იდეოლოგიის პირობებში ბოლშევიკებმა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მარქსისტულ ლენინური

ორთოდოქსულ ბოლშევიკური ინტერპრეტაცია ძალად მოახვიეს თავს ქართულ ისტორიოგრაფიას, რომელსაც მის წინააღმდეგ ხმის ამოღების არანაირი საშუალება არ გააჩნდა

რა თქმა უნდა, ყველაფერი ეს სულაც არ ნიშნავს იმას თითქოსდა ამ სფეროში საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში პოზიტიური არაფერი გაკეთებულაფის ამით იმის თქმა გვინდა, რომ აღნიშნულ საკითხში ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების მუქი სათვალთი ქვერეტა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია

თუ წმინდა კონცეპტუალური თვალსაზრისით საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის გააზრების საქმეში რაიმე პროგრესზე, წინსვლაზე, საუბარი, როგორც ამას ხაზს უსვამდა საბჭოთა იდეოლოგია მიუღებელი იქნებოდა საკითხის ემპირულ, ფაქტოლოგიურ მხარეზე ამას ვერ ვიტყვით აქ წინაგადადგმული ნაბიჯი აშკარად თვალშისაცემი ჩანს და ამაზე თვალის დახუჭვა, ნაყრუება, ეფიქრობთ, მართებული არ უნდა იყოს ეს აღნიშნული საკითხის ადეკვატურ სურათს ვერ დაგვიხატავს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული პრობლემატიკის მეცნიერული შესწავლის შესაძორკვევები თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორები გრიგოლ ნათაძე და მისი უმცროსი კოლეგა ალექსანდრე ნაშორაძე იყვნენ

გრ ნათაძე ამ თემით ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში დაინტერესდა, როდესაც სწავლობდა კიევის და მოსკოვის უნივერსიტეტში მან დაწერა საინტერესო ნაშრომი საფრანგეთის 1789 წლის რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობაზე მას რომ ეს ნაშრომი თავის დროზე გამოქვეყნებინა და აქტიურად არ ჩაბმულიყო პოლიტიკურ საქმიანობაში, მაშინ ის იქნებოდა ცნობილი რუსი ისტორიკოსის ივან ლუჩიციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მონაწილე, მაგრამ მან მეცნიერულ კარიერაზე უარი თქვა და ამ საკითხს მიუხრუნდა მოგვიანებით, როდესაც მუშაობა დაიწყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში და განაახლა მეცნიერული საქმიანობა ამიტომ მისმა ნაშრომმა დეკარგა თავისი მეცნიერული მნიშვნელობა, აქტუალობა მიუხედავად ამისა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხის შესწავლის საქმეში პირველი ნაბიჯი

გრ ნათქმე გადადგა და სწორედ ამიერი ვხედავთ ამ სფეროში მის დამსახურებას

პროფესორი ალექსანდრე ნამორაძე თავისი უფროსი კოლეგის გრ ნათქმის საქმის ღირსეულ გამგრძელებლად მოგვევლინა იგი ნღების შინაძილზე გულმოდგინედ, დიდი რუდუნებით, აგროვებდა მასალებს ამ თემაზე ფუნდამენტურად იკვლევდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს სათემო შინების განაწილების საკითხს უნდა ვიფიქროთ, რომ მას აღნიშნულ პრობლემაზე სოლიდური მონგრავიის დაწერა უკონდა განზრახული მან ამ თემაზე ექვსი ნამრომის დაწერა მოასწრო, რომელთაგანაც მხოლოდ ორია გამოქვეყნებული დანარჩენები არქივში მოვიძიეთ ალ ნამორაძის ეს ექვსი ნამრომი თვით იმდროინდელ ფრანგულ ისტორიოგრაფი აში შედარებით ნაკლებად დამუშავებული თემის შესწავლას ეძღვნება, ორიგინალურ ხასიათს ატარებს და ამ პრობლემატიკის დამუშავების საქმეში ახალ სიტყვად გვევლინება ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო ნარმატება იყო

აღნიშნული საკითხის შესწავლის საქმეში ალ ნამორაძის დამსახურება ამით არ ამოიწურება ცხადია, აქ ვგულისხმობთ იმას, რომ ალ ნამორაძის ძალისხმევით ამ პრობლემით მისი მონაფეე ბიუ დაინტერესდნენ და ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ საკითხის შესწავლის საქმეში თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს

აქ საინტერესო სურათი იკვეთება უპირველეს ყოვლისა მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ ალ ნამორაძის მონაფეების ერთი უგუფი საგანგებოდ სწავლობდა აღნიშნულ საკითხს ალ ნამორაძემ თავის მონაფეებს სხვადასხვა ამოცანები დაუსახა, რომელსაც უნდა ითქვას, რომ მათ ნარმატებით გაართვეს თავი ამის ლოგიკური შედეგი იყო ის, რომ გ. კილურაძემ გააკეთა საინტერესო მოხსენება, ხოლო რ. სიკინჭალაშვილმა და მ. ფერემიძემ დაწერეს საინტერესო ნამრომი მხოლოდ მ. ფერემიძისთან მუშაობა მიიყვანა ბ. ნ. ალექსანდრემ ბოლომდე და 1964 წელს მას ამ თემაზე საკანდიდატო დისერტაცია დააცვეცინა ხოლო გ. კილურაძე და რ. სიკინჭალაშვილი ამ თემას მეტად აღარ მიზრუნებთან ალ კილურაძეს მისმა მეცნიერ-ხელმძღვანელმა პროფ. ალ ნამორაძემ საკანდიდატო დისერტაციის თემად შურჩია მიროკოს

პირველი კრიზისი, ხოლო რ სიკინჭალაშვილს საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიიდან ფრანსუა ნოელ ბაბეფი

აღ ნამორაძის მონაფეების მეორე ნაწილი გაკერით განიხილავ და საფრანგეთის რევოლუციის აგრარულ კანონმდებლობას პირველ რიგში ეს ეხება კ ანთაძის საკანდიდატო დისერტაციას 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებზე, სადაც ავტორი მსჯელობს 1792 წლის აგვისტოს აგრარულ კანონმდებლობაზე აქვე უნდა დავძინოთ, რომ საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარულ საკითხს გაკერით ეხებოდა პროფ გ კილურაძე თავის სადოქტორო დისერტაციაში - საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის ეპოქაში, მაგრამ ამ დროს აღ ნამორაძე უკვე ცოცხალი აღარ იყო სამწუხაროდ ის ვერ მოესწრო თავისი მონაფის ამ ბრწყინვალე მეცნიერულ გამარჯვებას, თუმცა მისი ნარმატივის საქმეში გადა უჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ლომის წელილი მიუძღვის, ამიტომ გივი კილურაძე ყოველთვის თბილად და სიყვარულით იხსენებდა თავის მასწავლებელს და მეცნიერ-ხელმძღვანელს

1991 წლის დეკემბერში საბჭოთა კავშირის დაშლამ ნერტილი დაუსვა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატს ქართულმა ისტორიოგრაფიამ თავისუფლად ამოისუნთქა ახლა მას საშუალება აქონდა საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა ამას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქონდა ფაქტობრივად შეიქმნა ნანამძღვრები საფრანგეთის პირველი რევოლუციის აგრარული საკითხის მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნებისათვის უპირველეს ყოვლისა უნდა გადაგვეხედა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის მარქსისტული ინტერპრეტაციისათვის, აუცილებლად უარი უნდა გვეთქვა აღნიშნული პრობლემის შეფასების საქმეში არსებულ მარქსისტულ სტერეოტიპებსა და შტამებზე, განსაკუთრებით კი ფართოდ ფეხმოკიდებულ „იაკობინოცენტრიზმზე“ ახალი ქართული სასკოლო და საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოები, მონოგრაფიები და სტატიები ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ მოკარდალებულ ნაბიჯად მიგვაჩინა როგორც იტყვიან ყინული ადგილიდან დაიძრა ეს კი ძალიან კარგია, წინ გადადგმული ნაბიჯია მიუხედავად ამისა ვფიქრობთ, გასაკეთებელი მაინც ჯერ კიდევ ბევრია

საგარეო ურთიერთობების

**დაარსების მზარეულთა
ლიკა სხირტლაძე
შორენა წიქარიშვილი**

ს

,

.

